

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA
KENTLEŞME

Fatma NAMLIOĞLU
2501201606

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ Çilem TERCÜMAN

İSTANBUL- 2024

ÖZ

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA KENTLEŞME

Fatma NAMLIOĞLU

Sanayileşme ve kapitalizm çerçevesindeki gelişmeler sonrası özellikle ortaya çıkan *kentleşme* ile birlikte toplumsal, hukuki, psikolojik vs. birçok sahada doğrudan veya dolaylı olarak önemli değişimler meydana gelmiştir. Gerçekliğe dayanan kurmaca yazının önemli ürünlerinden olan roman da öne çıkan bu olguyu etkili bir şekilde sunma aracı olmuştur. 1980 sonrası başarılı yazarlarından Latife Tekin de yaşanan bu çarpıcı deneyimi romanlarında kendine has üslup ile dikkat çekici şekilde sunmuştur. Bu minvalde Tekin'in tüm romanlarının belirtilen konu bağlamında incelendiği çalışmamızda disiplinler arası yaklaşımla beraber olgu, tematik yöntemde kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. Üç bölümden oluşan araştırmamızda kentleşmenin etkileri öncelikle kapitalist sermayedar-işçi ölçeğinde yansıtılmış ve kentteki tabakalaşmanın derinleşmesine, kentsel yoksulluk zemininde açıklama getirilirken kondulaşma, eğitim, para kazanma yolları da önemli etki sahaları olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca kentte toplumsal sapma ve suç mekanizmasının hem bireysel hem de çevre tabanlı genişlediğine yönelik yansımalar sunulmaktadır. Nitekim, esasında evrensel bir sorun haline gelen konuya romanlar perspektifiyle geniş ölçekte farkındalık ve duyarlılık kazandırılmak amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kentleşme, işçi sınıfı-sermayedar, tabakalaşma, kentsel yoksulluk, toplumsal sapma/suç.

ABSTRACT

Urbanization in Latife Tekin Novels

Fatma NAMLIOĞLU

With the *urbanization* that emerged after the developments within the framework of industrialization and capitalism, significant changes have occurred, directly or indirectly, in many areas such as social, legal, psychological, etc. The novel, which is one of the important products of fictional writing based on reality, has become a means of presenting this prominent phenomenon effectively. Latife Tekin has presented this striking experience in a remarkable way in her novels with her unique style. In this regard, in our study where all of Tekin's novels were examined in the context of the specified subject, the phenomenon was comprehensively evaluated using the thematic method with an interdisciplinary approach. In our three-part research, the effects of urbanization were primarily reflected on the capitalist capitalist-worker scale, and while the deepening stratification in the city was explained on the basis of urban poverty, squatting, education, and ways of earning money were also evaluated as important areas of influence. Moreover, reflections on the expansion of social deviance and crime mechanisms in the city, both individual and environmentally based, are presented. As a matter of fact, it is aimed to raise awareness and sensitivity on a wide scale to the issue, which has essentially become a universal problem, through the perspective of novels.

Key Words: Urbanization, working class-capitalist, stratification, urban poverty, social deviance/crime.

ÖN SÖZ

Tarihsel sürece bakıldığında insan topluluklarının genel olarak kırsal yaşamı mekan haline getirdiği görülürken sanayileşme sonrası değişen yapıyla birlikte kentte yaşam süren kişi sayısında her geçen gün hızlı bir artış söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla kentleşmeyle başlayan bu değişimin ciddi etkilerini, günümüz dünyasından da hareketle hissedebilmek mümkündür. Siyasi, ekonomik, sosyolojik birçok alanda güncel araştırma konusu haline gelen bu durumun ortaya koyulduğu sahalardan birinin de edebiyat olduğu söylenebilir. Bu minvalde özellikle sosyal duyarlılık anlayışıyla hareket eden edebiyatımızın önemli yazarlarından olan Latife Tekin'in de kentleşme ve sonuçlarına dair temleri çoklu perspektifte romanlarında ele aldığı görülmektedir.

1980 sonrası edebiyat dünyasında önemli bir yankı uyandıran Tekin'in bütün romanlarının incelendiği bu çalışmada, kentleşmenin kökenlerinden başlayarak aşamalı bir şekilde, ekonomi, sosyoloji, hukuk vs. çerçevesinde disiplinler arası yaklaşımdan da yararlanarak tematik bir inceleme ortaya koyulmaktadır. Gerçekliğin yansıdığı kurmacanın imkanlarından faydalanarak gerçekleştirilen bu analitik yöntemle, günümüz ve gelecek nesillerin daha iyi bir hayat sahasına ulaşabilmelerine yönelik olarak birtakım kentleşme sorunlarına ilişkin farkındalık ve hassasiyet kazandırmak hedeflenmektedir.

Giriş ve sonuç haricinde üç bölümden oluşan araştırmanın ilk bölümünde kentleşmenin kurucu unsurlarından olan kapitalizm ve sanayileşme ele alınmış ve bu doğrultuda işçilerin çeşitli sorunlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde kentleşmenin derinleştirdiği tabakalaşmanın da bir sonucu sayılabilecek kentsel yoksulluk minvalinde gecekondulaşma ile eğitimdeki eşitsizlik sorunsalı ve para kazanma yolları ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise kentleşmenin hem toplumda hem de yasal ölçekte geçirdiği normatif kırılmalı ve sapma ve suç özelinde somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Bu aşamaya gelmemde asıl sebep, başarımın asıl sahibi olan, sonsuz ilmi ve keremi kapsayan Hz. O'na sonsuz şükranlarımı sunarken;

Tezin hazırlığı aşamasında fikirlerini cömertçe sunarak tezime değer katan, hem yapıcı eleştirileriyle eksikliklerimi görmemde yardımcı hem de yeri geldiğinde

takdirleriyle motivasyonumun artmasına vesile olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Çilem TERCÜMAN'a,

Tez içeriğimin somutlaşmasında kıymetli rehberliğiyle güvenli bir yol çizen değerli hocam İÜ Sosyoloji Bölümü Arş. Gör. İlker ASLAN'a,

Hayatıma merhametli bir dokunuş yaparak *değerleri* uyandıran, samimiyetine ve hoşgörüsüne de binaen ömrümde buna özdeş davranışsal bir alan açılmasına vesile olan, her daim birçok yönden örnek aldığım sevgili hocam ve ağabeyim Doç. Dr. Hasan Turan KARATEPE'ye,

Ümmi iken benim okuma-yazma sürecimin ilk öğretmeni olarak cesaretli sorumluluğu ve merhameti gösteren, desteğini ve duasını hep üzerimde hissettiğim anneme ve her daim bana güvenerek akademik yolculuğumun devamında güçlü bir motivasyon kaynağı olan, sevgi dolu gölgesini daima üzerime seren babama, merhameti ve güveniyle ruhuma dokunarak destek olan sevgili ablam Tuba ERGÖL'e, çalışmamın hukuki boyutuyla ilgili önemli bilgileri her ihtiyaç duyduğum anda 20 senelik mesleki birikimiyle cömertçe benimle paylaşan eniştem Sinan ERGÖL'e, neşe kaynaklarım yeğenlerimle birlikte tüm aileme,

Uzun soluklu bu yolculukta destekçi yorgunluk duraklarımdan biri olan ve iş ahlakı, çalışkanlığı, azmiyle birlikte çalışmaktan zevk aldığım sevgili arkadaşım Meltem ÖZDEMİR'e,

Hayatıma yepyeni bir nefes getiren, dualarını omuzlarımda hissettiğim sevgili tüm öğrencilerime teşekkür ederim.

Fatma NAMLIOĞLU

İstanbul, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTLEŞME ve İŞÇİ SINIFI-SERMAYEDAR

1.Kentleşmenin Köklerine Bakmak: Sanayileşme ve Kapitalizm.....	4
1.1.1. -e Rağmen Çalışma: Olumsuz Ortamda Var Olma.....	16
1.1.2. Ölüm Üretilen Mekan: İş Güvenliği mi, Can Güvenliği mi?.....	28
1.1.3. BÜYÜK BİRADER Sendromu: Tüketilen İşçi ile Üretilen Sermaye.....	32
1.1.4.(Ç)alınanı Geri Alma: Eylem ve Sendika.....	44
1.1.4.1.Temsili Kuruluştan Yükselen Bir Ses: İşçi Hakkı Savunusu.....	45
1.1.4.2.Kitlese Bir Fiilî Duruş: Grev.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

KENTİN ARKA SOKAK SESLERİ

2.1. “Uzun-İnce Bir Yolda”: Yoksulluk-Varsıllık Arasında Hayat.....	54
2.2. Az İmkanı Yuva Yapmak: Gecekondu.....	59
2.3. Eğitimde Fırsat Eşitliği Var mı?.....	69
2.4.Kentte Geçim Kaynakları.....	72
2.4.1. İşçi Sınıfının Dışında Bırakılan Bir İşçi’lik: Ev Hizmeti.....	73

2.4.2. Kentsel Yoksulluk Labiretinde Maddi-Patolojik Bir Yolak: Kumar.....	74
2.4.3. Beden Sermayesi ile Üretim: Fuhuş.....	79
2.4.4. Kentin Dağı, Taşı Altın mı, Çöp mü?: Katı Atık Toplayıcılığı.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME

ve

NORMLARIN KIRILGANLAŞMASI

3.1. Kentleşmenin Normatif Boyutu.....	85
3.2. Kentte Normlara Karşı Gelişen Kazanç Alanları.....	86
3.2.1. Hırsızlık, Gasp, Çeteleşme.....	86
3.2.2. Bedensel Bir Sapma: Fuhuş.....	94
3.2.3. Kazanmak İsterken Kaybetmek: Kumar.....	96
3.3. Kentte Çevre Hassasiyetinin Zayıflaması ve Sonuçları.....	99
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	111

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
S.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
Vb.	: Ve benzeri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Dünya tarihinde toplumların gelişimi sadece zamansal ölçüğe bağlı kalmamış, aynı zamanda mekansal bağlamla da temellendirilmiştir. Buna göre ilerlemenin uzamı olan başlıca alanlardan biri ise çoğunlukla *kent* olmuştur. Genellikle *kır/köy* kesiminin karşıt bir sahası olarak değerlendirilen kentin, modern anlamda ilerlemesiyle ise kentleşme süreci başlamıştır. “Kentleşme, genellikle şehirlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlansa da (...) bir süreç olarak anlaşıldığında kentleşme düzeyini belirlemek üzere verilen, kentlerde yaşayan nüfusun oranı gibi tipik nicel verilerin [köydeki tarımsal faaliyetten] farklı sermaye ve emek biçimlerinin yoğunlaşmasını ifade eden kıstaslardan daha az açıklayıcı olduğu görül[mektedir.]” (Işın, 2020: 498) Bu itibarla *Türkçe Sözlük*'te *kentleşmenin* “özellikle sanayinin gelişmesi sonucu nüfusun şehirlerde toplanması ve şehir alanlarının genişlemesi süreci” (TDK, 2009: 1855) olarak değerlendirildiği şekliyle daha kapsamlı bir içerik sağladığı görülmektedir. Ruşen Keleş'in *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*'nde de benzer şekilde “sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci” (Altundere, Kızıltepe ve Aydın, 2020: 174) tanımlamasında bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler çerçevesinde kentleşmenin, sadece nicel demografik açıdan değerlendirilemeyeceği görülmektedir. Zira kavram, özellikle sınai üretime dayanan, maddi tabanlı kent popülasyonu gelişimini içermekte ve sosyal, ekonomik vb. birçok etki unsurunu barındırmaktadır.

Son iki yüz yılda özellikle, hızlıca gelişen ekonomik, teknolojik gelişimlerle birlikte kent sayısının da dünya genelinde arttığı görülmekte ve daha da hızlanarak artacağı tahmin edilmektedir. Bu süreçte kentleşmenin yol açtığı sosyal, hukuki, ekolojik, ekonomik vs. sonuçlar önemli bir nitelik kazanmakta ve birçok disiplin tarafından güncel araştırma temi haline gelmektedir. Bu noktada öne çıkan araştırma sahalarından birinin ise edebiyat olduğu söylenebilir. Edebiyatta birçok yazar-şair tarafından ele alınan bu olguyu çeşitli açılardan başarılı bir üslupla kurmaca gerçekliğe

taşıyarak yaşanan değişime ve etkilerine farkındalık kazandırmaya çalışan önemli sanatçılardan birinin ise günümüz yazarlarından Latife Tekin olduğu görülmektedir.

31 Aralık 1957 tarihinde Kayseri’de dünyaya gelen Latife Tekin, Türk geleneksel anlatı -masal, destan vs.- ile roman sonrası edebi tekniklerini özgün bir biçimde sentezleyerek 1980 sonrası yazarlar arasında klasik realist Türk roman anlayışının kırılmasında öncü isimlerden biri olmuştur. Edebiyata yeni bir soluk getiren yazar, (Moran, 2014: 93; Balık, 2011: 23-4) günümüze değin on bir roman, bir deneme, bir anı-öykü ve bir senaryo yazmıştır. Otobiyografik özelliklerin de olduğu eserlerinde genellikle büyümlü gerçekçi anlayış göze çarpmaktadır. Ayrıca romanlarıyla daha ziyade öne çıkan Tekin’in işlediği konular çoğunlukla sosyal, siyasi vs. yoğunluktadır. Bu bağlamda metinlerin temelini oluşturan başlıca temlerden birinin kentleşme olduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak bu çalışmada da yazarın tüm romanları, kentleşme konusundan hareketle çeşitli ve kapsamlı içerikle birlikte sosyoloji, psikoloji, hukuk gibi alanlardan da faydalanarak disiplinler arası ele alınıp incelenecektir.

Önemli günümüz yazarlarından biri olan Tekin’in romanları hakkında birçok araştırma bulunmaktaysa da özellikle kentleşme çerçevesine yakın olarak düşünülebilecek araştırmalar incelendiğinde tezimizin içeriği, kapsamı, üslubu ve amacıyla özdeşlik sağlamadığı görülmektedir.

Kronolojik bir sırayla çalışmalar incelendiğinde 2005 tarihinde Turgay Gümeli’nin *Orhan Kemal’in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin’in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk* başlıklı tezi öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Tekin’in sadece bir romanı ele alınmış ve esasında köy ve kentin kültürel, değerler, inançlar vs. bağlamında romanlardaki kişiler üzerine yansımaları işlenmiştir. 2008 yılında Fatmatüz Zehra Fidan’ın *Latife Tekin’in Yapıtları Üzerine Feminist Bir Okuma: Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma ve Dil* başlıklı tezinde toplumdaki kadınların kendi benliklerini ataerkil hegemonyasından uzak olarak kurması için *Sevgili Arsız Ölüm* kitabı okutulmuş ve böylece farkındalık ve bilinç oluşturmak üzere deneysel bir çalışma yapılmıştır. 2011’de Macit Balık’ın *Latife Tekin’in Romancılığı* tezinde sekiz roman kurmacasının yapı unsurları açısından değerlendirilmiştir. *Toplumsal Temalar ve Politik Temalar* üst başlıklarına da yer verilen çalışmada *yoksulluk, göç ve gecekondulu yaşantısı, işçi sınıfı ve örgütlülük* başlıkları ele alınmışsa da makale düzeyinde ve sınırlı bir bakış açısında kapsam taşıdığı görülmektedir. 2011’de Zeynep Atay

tarafından hazırlanan *La Pauvreté Urbaine et Latife Tekin* (Kentsel Yoksulluk ve Latife Tekin) tezinde üç roman madun çalışmaları kapsamında ve yoksulluk teorileri bağlamında öznellik halini ve derecelerini incelemek üzere analiz edilmiştir. 2012’de Ayşe Zeliha Yener Gökçe’nin *Latife Tekin’in Romanlarında Toplumsal Değişim* adlı tezinde *Göç ve Yoksulluk* alt başlığında altı roman, sınırlı bir içerik ve kapsamla ele alınmıştır. 2018’de Ahmet Can’ın *Latife Tekin’in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi* adlı tezinde beş romandan hareketle *Kent, Yabancılaşma ve Doğa* kavramlarına alt başlıkta yer verilerek eserler dar kapsamda *tabiat diyalektiği* merkezli incelenmiştir. 2020 yılında Yasin Karaman tarafından hazırlanan *Latife Tekin’in Romanlarına Ekoleştiril Bir Yaklaşım* tez ise kuram olarak değerlendirilen çevre tenkitçi perspektifle ele alınmıştır. Son olarak 2022’de Semih Solak’ın *Henri Lefebvre aracılığıyla Latife Tekin Romanlarında Mimarlık, Kent ve Mekan Okuması* adlı tezinin altı romanı içerdiği ve bunların ise Lefebvre’nin *mekansal pratik, temsil mekanı ve mekan temsili* kavramları etrafında gündelik hayatla ve mekanın üretimiyle bağlantılandırılarak açıklandığı görülmektedir.

Neticede tarafımızdan hazırlanan bu tezde, yukarıda belirtilen bilimsel ürünlerden farklı olarak yazarın bütün romanları ele alınıp kentleşmenin temellerinden olan sanayileşme-kapitalizm ile birlikte işçi sorunlarının fabrika içi ve dışında gelişen yansımaları, kentsel yoksulluğun tabakalaşma açısından etkisel görünümü ve normların toplumsal kırılma sürecinin sonuçları ortaya koyulacaktır. Böylece halihazırda deneyimlenmeye devam eden bu sonuçlara kurmaca gerçeklik üzerinden farkındalıklı bir bilinç ve duyarlılık kazandırılmak hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENTLEŞME ve İŞÇİ SINIFI-SERMAYEDAR

1.1. Kentleşmenin Köklerine Bakmak: Sanayileşme ve Kapitalizm

Tarihsel süreçte ileriye dönük bir yönelim sergileyen insan, gelişimini özellikle *teknik* sahadaki uygulamalarla gerçekleştirmiştir. *Teknik yüzyılı* olarak da nitelendirilen 19. yüzyılda ise modern bir gelişme göstermiş ve geçmişte sadece belli sahalara yayılıp gündelik hayatı kısmî kapsayan aygıtlardan farklı, hayatın her alanına etki edecek bir uygulama ortaya koymuştur. Bu modern teknik gelişim, aşamalar halinde ortaya çıkmıştır. İlk modern teknik dalga, dokuma endüstrisinde 18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanmış ve James Watt'ın 1768'de icat ettiği buhar makinesiyle üretim artık makineye bağlı olarak yapılmaya başlanmıştır. Sonraki yüzyıl ise ardı ardına beş sınıai teknik dalganın (demir-çelik, ulaştırma, kimya, elektrik, benzin motoru) yaşandığı dönem olmuştur. Nihayetinde bir milat yaratan bu tekniğe ait dönüşümler, temelde 18. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyılda olgunlaşmıştır. (Freyer, 2018: 35-44) Buna göre 19. yüzyıl, sanayileşmenin yoğun tarihsel bağlamını oluşturmuştur.

Sanayileşme genel olarak “üretimde makine, tezgâh vb. maddi üretim araçlarına giderek daha çok yer vermek” (TDK, 2009: 1696) olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda sanayileşmeyi yaşayan Britanya olmuştusa da belirtilen değişim; diğer Batı Avrupa, Amerika, Rusya gibi ülkelerde de adım adım görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte yeryüzü doğal ürün ekip biçmekten ziyade kömür elde etmek için kazılmış ve Karl Marx'ın sanayileşmeyle birlikte gerçekleşeceğini ön gördüğü *köylülüğün tasfiyesi* (Kumar, 2020: 769; Freyer, 2018: 39; Ünüvar, 2020: 73) vuku bulmaya başlamıştır. Nitekim sanayi devrimi, toplum alanında köklü bir değişim yaratarak modern düzeyde kentleşmeyi oluşturan temel unsurlardan biri olmuştur. Bu minvalde değişen emek tarzına işaret eden endüstriyel gelişimin kentleşme üzerindeki başlıca etkilerinden biri, kent popülasyonundaki artıştır. Buna göre birçok ülke tarafından

benzer şekilde tecrübe edilen bu kentleşme süreci, ilk prototip olan İngiltere’de “sanayileşmenin gelişimi, tarım teknolojisinin değişimi, (...) tarımda insan gücüne olan talep azal[ması]” (Arat, 1975, 14) ile yaşanmaya başlanmış ve “tarıma dayalı nüfusda (...) 1861’de[n] sonra mutlak düşmeler görül[müştür].” (Arat, 1975,14) Bununla birlikte “Londra 1801’de nüfusu 100.000’i aşan tek şehir olarak Birleşik Krallık nüfusunun %4.7’sine sahip olarak Avrupa’nın en büyük kenti iken, sadece yüzyıl sonra 1901’de nüfusu 100.000’i aşan ve Avrupa toplam nüfusunun %25.9’unu kapsayan 35 şehir ortaya çıkmıştı[r].” (Yücel, 2020: 202) Ayrıca “1851’de, Londra’da ve diğer 61 İngiliz ve Galli yerleşim biriminde yaşayan yirmi yaş üstü 3.336.000 kişinin sadece 1.337.000’i[nin] oturdukları bölgede doğmuş” (Mumford, 2019: 546) olduğu bilinmektedir. Bu ise İngiltere kentleşmesinde insan dinamiğinin neredeyse 2/3 oranının göçlerden gelen bir kaynakla kurulduğunu göstermektedir.

İnsan tecrübesinin bir ürünü olan kent, tarihsel bağlamda tüm toplumlar için aynı eksende ortaya çıkıp gelişmemiştir. Her toplum, kendine özgü üretim, organizasyon ortaya koyarak farklı çerçevede kentini oluşturmuştur. (Şentürk, 2020: 122, 126) Fakat modern kentin dinamiğini oluşturan sanayileşme, genel olarak tüm dünyada benzer minvalde yol aldığı için kentleşme de aynı düzlemde ilerlemiştir. Buna göre genel olarak “yeni kentin doğurgan aktörleri maden ocağı, fabrika ve demiryolu” (Mumford, 2019: 525) olmakla birlikte aynı zamanda “1570’den sonra Avrupa tarihinin karakteristik bir tarafını teşkil eden kantitatif kıymet merakı” (Nef, 2022: 61) da 19. yüzyılda üretim hızıyla doğru orantılı büyüyerek, kentin kapitalizme dayanan boyutunu olgunlaştırmıştır. Gordon Marshall’ın *Sosyoloji Sözlüğü*’nde “üreticilerin dolaylımsız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kar amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi sistemi” (Marshall, 2005: 382) olarak tanımlanan kapitalizm, kırsal alandaki kısıtlı üretim ve tüketimden farklı olan sanai üretime dayanmaktadır. İşçi ile paraya dönüştürülebilen ürünün senteziyle ortaya çıkan bu sistemle kentleşmenin hızı artmıştır. Kapitalizmin kentleşmeyi nasıl beslediğine dönük olarak David Harvey, “Kapitalizm, Marx’ın bize anlattığı gibi, mütemadi bir artı değer (kar) arayışı üzerinde temellenir. Fakat artı değer üretmek için sermaye sahipleri artı ürün üretmek zorundadır. Bu ise kapitalizmin hiç durmadan, şehirleşmenin ihtiyaç duyduğu artı ürünü ürettiği anlamına gelir.” (Harvey, 2019: 45) ifadelerini kullanmış ve aradaki bu ilişkinin sadece tek yönlü değil çift yönlü olduğunu

da “kapitalizm mütemadi olarak ürettiği artı ürünün soğrulması için şehirleşmeye ihtiyaç duyar. (...) Öyleyse kapitalist üretimin zamanla artış grafiği ile dünya nüfusunun kentleşmesinin çizdiği grafik arasında büyük oranda paralellik olması şaşırtıcı sayılmamalı.” (Harvey, 2019: 45) sözleriyle belirtmiştir. Fakat insan tarihinde çok önemli devrimsel dönüşümleri kapsayan bu olgular, kentleşme çerçevesine dönük çeşitli olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Kentleşme; sosyolojik, ekonomik, kriminal vs. bağlamda bir olgu olarak edebiyatımızdaki çeşitli yazarlar tarafından eserlerinde ele alınıp yansıtılmıştır. Cumhuriyet Döneminin önemli yazarlarından olan Latife Tekin’in romanlarında da insana ve topluma dönük ciddi bir değişim ve dönüşümü içeren kentleşmeyi görmek mümkündür.

Artı ürünün sosyal ve coğrafi olarak birikmesinden kaynaklı olan şehir, (Harvey, 2019: 45) buna bağlı olarak sanayileşmeye dayanmaktadır. Zira sanayileşmeyle birlikte üretim miktarı ve hızıyla ürün yoğunluğu artmıştır. Fakat sanayileşmenin kurucu unsurlarından olan fabrikaların kurulma aşaması genel olarak toplumsal fayda noktasında istenmedik şekilde gerçekleşmiştir. Buna dair birtakım tecrübeleri Latife Tekin’in *Manves City* romanında görebilmek mümkündür. Eserde yerel gazetede yazılarıyla toplumun sözcülüğünü üstlenen bir karakter olarak verilen Nergis’in, arkadaşı Ersel ile karşılaştığında yaşadıkları toprakların maddi karşılık üzere sermayedarlara satıldığından bahsedilmektedir:

“Ersel, Serco’yu arayıp bulmaktan söz edince sesi soğuyuverdi Nergis’in, adını duymak bile ağır geliyordu ona, Eda’yı yanlarına çağırılmış olduklarını sanmıyordu açıkçası, boşuna yürek üzüntüsü yaratmasın... Geçmişin külünü havaya savurup ruhunu karartacağına Yağderesi’nde Pırasa Ovası’nda olup biteni kavramaya çalışması daha iyi olmaz mıydı, gazeteye reklam almak için görüşmelere gidip geldikçe gözünde ne çok perde olduğunu anlamıştı, duyup işittiklerini anlatmaya fırsat bulamamıştı, dağlar bile satılmıştı, arka vadiler, dereler... taksi plakası alır gibi maden arama ruhsatı satın alan aileler vardı, topladıkları yetki belgelerini rulo rulo rafa dizip Ruhsat Kütüphanesi kurmuş insanlardan söz ediliyordu. Planlaması yapılmıştı çoktan, ne Yağderesi kalacaktı ortada, ne Pırasa Ovası, ne Erice. Dağlardan denize kadar Enerji Şehri. (...)

Ersel, lafı Eda’ya getirmek istedikçe Nergis sözü Erice’nin geleceğine çekip savuruyordu, Karlıca’dan Belmont bayırına toprakların çevrildiğinden, gizlice açılan kuyulara asit atıldığından bahsediyordu, (...) bir kasaba, içinde yaşayan insanıyla feda ediliyordu.” (Tekin, 2019: 86-87)

Antony Giddens'a göre "kapitalizmin ortaya çıkışıyla arazi ve binalar pazarda satılıp alınabilen mallar gibi serbestçe devredilebilir hâle gelmiş[tir.]" (Şentürk, 2020: 141) Anamalcılığın ürettiği bu serbest toprak piyasasına olan şahitliği ise Nergis madencilik çalışmaları sırasında yaşamaktadır. "Dağların, derelerin bile satıldığı" ifadesiyle şaşkınlığını dile getiren karakter, "taksi plakası kadar kolay maden arama ruhsatı alınabilmesi"ni ise öfke ile karşılar. Ayrıca sermayedarların madencilğe yönelik sanayi inşasında ruhsat alarak yasal görüntü verme çabaları olsa da tabiatın, atıl olan yerlerin dahi anapara konusu haline getirilerek tüketilmesi oradaki halkın da tüketileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bu tüketimin kamudan gizli olarak yapılması da dikkat çekicidir. Kuyuların kimseye bildirilmeden açılıp asit dökülmesi, aslında sanayicilerin halkın tepkisinden çekindiğine dair de bir korkuyu içermektedir. Nitekim bu şekilde yazar; kapitalist sınıfın kentleşmenin, henüz daha en başta iken sınır aşımı yapabileceğini ve bu durumun ise toplumsal düzene karşıt olduğunu ifade etmektedir.

İsmet Özel'e göre (2022: 588) "Bugün içinde yaşadığımız modern dünyanın temelleri, kazanmak arzusu"na dayanmaktadır. Niceliksel arzunun, hayalini gerçek kılmak istediğinde ise herhangi bir toplumsal onamı pek fazla göz önünde bulundurduğu söylenemez. Bu şekildeki yoğun kazanç isteğine dönük bir örneğe *Manves City* romanında, köşe yazarlığı yapan Nergis'in sözlerinde rastlanılmaktadır:

"Erice'nin nabzını çok yakından takip ettiğimi bilen biliyor, yerelimizde kimse yöneticilerin arazi satmasından memnun değil, halkın çıkarına uygun olmadığını ne bahara ne yaza hatırlatmam gerekiyor, fakat okurlarım gazeteye telefon edip gerçekleri günde iki defa yazmamızı söyledikleri için tekrara düşme tehlikesini göze almak zorunda kalıyorum." (Tekin, 2019: 123)

Bölgeyi idare ve tasarruf hakkını tamamen kendisinde gören bürokratlar "meta fetişizmi içinde" (Harvey, 2019: 32) hareket ederek rant sağlamaktadır. Bu tek taraflı menfaat elde etme çabası ise mevcut halk tarafından kabul görmemektedir. Dolayısıyla adeta parya durumunda görülen halk, içinde bulunduğu zor durumdan çıkmak için çeşitli arayışlar içerisinde kalmakta ve buna yönelik çözüm olarak da Nergis'i değerlendirmektedir. Sanayileşmenin temellerinin atılma sürecinde, toplumun genel olarak duyulmadığının en çarpıcı göstergesi Nergis'e gazetede *günde iki kere* hakikati

anlatması için halkın attığı yardım çığlığıdır. Nergis ise bu yardım çığlığına duyarsız kalmamakta ve herkesin bildiği acı gerçekleri tekrara düşmek endişesine rağmen yazılarında anlatmaktadır. Sonuç olarak kentleşmenin tabanında genellikle bürokrat-sermayedar-toplum arasında bir meşveret anlayışı bulmak zordur.

Kentleşmenin genel olarak var olan düzenin ortadan kaldırıldığı bir oluşuma dayandığı söylenebilir. Hem tabiat hem de insan kıyımının yaşanabileceği bu süreçte *atom* etkisi görebilmek mümkündür. Bu durum *Sevgili Arsız Ölüm* adlı romanda göç ettiği şehirden köye ziyarete gelen Huvat'ın, Alacüvek köyünün adının değiştirilmesi kararında ilgi çekici bir şekilde anlatılmıştır:

“Neysel ki Huvat sonunda kendini topladı, ‘Köyün adını ‘Atom’ koyacağız,’ diye yerinden fırladı. Herkes bir merakla susup Huvat’a baktı. Neden sonra Keşli Rifat ayıktı. ‘‘Atom’ neyin nesi ki, lan?’ diye sormayı akıl etti. Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini, atomun altından daha kıymetli bir şey olduğunu söyleyerek atom hakkında ne biliyorsa sıraladı. Ama lafını bitirmeden Değnekli Ali koltuk değneklerini çekip ayağa kalktı, ‘Atom, ilkinde gâvur adı,’ diye ortaya ters bir laf attı. (...) Huvat da Atom’ adını kır itine koydu. ‘Varsın Akçalı olsun, icat benim icadım,’ diye de avundu. Ama kır ite ‘Atom’ adı iyi gelmedi. Durup durup ağzından salyalar akıtmaya, kuyruğunu bacaklarının arasına kıştırıp olur olmaz hırlamaya başladı. Huvat birkaç gün, ‘Bu ite zehir ne atmasınlar, kız?’ deyip durdu. Ama en çok itin kuduz olmasından korktu. Sonunda da Atom’u çekip vurdu.” (Tekin, 2020: 36-37)

Huvat'ın önerdiği isim -Atom- dikkat çekmektedir. Önerinin menşesinde nereye dayandığına dair bilgi verilirken şehir hayatında çok sık duyulduğu belirtilmektedir. Buna göre *Atomun* kente ait bir temsilî kavram olduğu söylenebilir. Yöre halkının bu adlandırmaya karşı *gavur* değerlendirmesi yapması ise aslında *Atomu* kendi değerlerine ve varlıklarına zarar olarak gördüğüne işaret etmektedir. Nitekim bu metaforik ismin köye verilmesinden vazgeçilip köpeğe konulması ve hemen sonrasında hayvanın saldırgan davranışlarda bulunması kent temelli olanın aslında ne kadar yıkıcı ve korkutucu olabileceğini göstermektedir. Öyle ki Alacüvek'te kentleşmenin temeli sanayinin rezervi olan madencilik çalışmalarının hemen başında hem yer-gök hayvanları hem de küçük çocuklar yok olmak endişesiyle kaçmıştır:

“Alacüveklilerin Savmanı otladına orak biçmeye gidecekleri gün Tacın Dağı'nda dinamitler patladı. Kuşlar göğre çekildi. Tavuklar ürktü. Çocuklar evlerine kaçıştı.” (Tekin, 2020: 21)

Sanayileşmenin ontolojik yok edici özelliği sadece mekânsal düzlem ile sınırlı değildir. İnsanın en eski tarihsel boyutundan beri sahip olduğu *inanç halkası* sınıai süreç ile kırılmaya gebe kalmıştır. Birçok sosyoloğun toplumları sınıflandırırken başvurduğu ikiye ayırma (dichotomy) yönteminde ünlü sosyolog Howard Becker'inkisi bu yönde önemlidir. Becker, "toplumları 'kutsal' (sacred) ve 'seküler' (secular) olmak üzere iki karşıt başlık altında toplar. (...) 'kutsal' toplumlar adet, görenek ve geleneklere bağlı olan toplumlardır. Bu gelenekler, toplumsal pratiklerle; âyin ve törenlerle kuvvetlendirilmiştir." (Zorlu, 2005: 139) Seküler toplum, ise aksi bir minvalde seyretmekte ve birey merkeziliği ön plana almaktadır. Bu ayrımın oluşmasında sanayileşmeyle gelen pragmatik tutumun etkisi olduğu söylenebilir. Zira üretimin eskiye nazaran daha kolay ve hız kazandıran aletlerle yapılması kazanca olan tutkuyu pekiştirmiş ve genellikle insanın varoluş sebebini, *üretim-tüketim* döngüsünde görmesine yol açmıştır. Böyle bir bağlamda yer alabilen sanayi sermayedarı da menfaatine ket vuran birçok şeyi, toplum tarafından kutsal dahi görülse, fütursuzca yok sayabilmektedir. Buna dair bir gelişme, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda herkes tarafından saygı gösterilen bir yatırım üstüne ilaç fabrikası kurulmasıyla anlatılmaktadır:

"Camiinin arkasında, Fabrikadibi'nde, bir sabah yazılı bir taş ortaya çıkarıldı. Taşın bulunduğu yerde bir yatırım yattığı lafı kondulara yayıldı. O taşın bulunduğu yere işemek, tükürmek, oradan dua etmeden geçmek suç sayıldı. Mahallece taşın başına gidilip ondan su dilendi. Taslara, küçük teneke kutulara su doldurularak taşın etrafına dizildi. Yatıra suyun nasıl bir şey olduğu gösterildi. Ta uzak tepelerin başına vurulmuş kuyulardan iki ucundan tenekeler sallanan sırtlıklarla su taşımının güçlükleri dile getirildi. Düğmeler çözülüp sırtlar açıldı. Herkes sırasıyla taşa sırtındaki, boynundaki nasırları gösterdi. O günden sonra Çiçektepe'de bu taşa bir zaman sırt açılıp su taşındı, yalvarıp yakarıldı. (...) Üstelik çocuğu olmayan kadınlar, erilecek muradı olanlar durmadan taslar, tenekeler içinde zar zor buldukları sudan ona su taşıdılar. Fabrikadibi su dolu teneke kutulardan geçilmez oldu.

İlaç fabrikalarından biri Su Baba'nın üstüne doğru uzandı. Su Baba ilaç fabrikasının hammadde bölümünün altında kaldı. Bu yüzden Çiçektepe'de bu fabrikada hammadde bölümünde zehirlenip zehirlenip ölen işçilerin Su Baba'nın gazabına uğrayıp öldüğüne inanıldı." (Tekin, 2021: 21-22)

Yoksul bir gecekondu yeri olan Çiçektepe'deki insanlar en temel ihtiyaç olan suya dahi kolayca ulaşamamaktadır. Yaşadıkları zorluktan kurtulmak için yatır olduğuna

inandıkları yere giderek dua edip yardım dilemektedirler. Hatta Su Baba'nın yanından geçildiğinde dua etmek zorunlu hale getirilmiştir. Bu ise Su Baba'ya olan inancın, bağlılığın ve hürmetin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Fakat bir *ümit kapısı* olan bu kutsal yer/kişi, bir ilaç fabrikasının altında kalmıştır. Su Baba Türbesi'nin bir fabrika tarafından yıkımı, *seküler halkın kutsal halkaya* olan galibiyet çabası olarak düşünülebilir. Buna göre manevî değerler, kentleşmenin kapsamındaki sanayi ile sınır işgaline uğramış ve halkın birlikte yaptığı toplu pratikler ortadan kaldırılarak seküler dünyanın bireyseliğine kapı aralanmıştır. Ayrıca sadece bir dinî yer olarak değil de yaraların -nasır-, anlaşılma ihtiyacıyla ile en şeffaf şekilde gösterilip yalnızlık duygusunun giderildiği alan olarak da görülebilecek bu menzilin işgali, psikolojik sağaltım mekanının da elden alınması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte sanayileşmenin, toplumsal fayda sağlayan bu mekanı yok etmesi sonrası gerçekleşen işçilerin ölümü, halk tarafından Su Baba'nın laneti olarak değerlendirilmiştir. Halkın bu algısı, aslında kutsal halkın, seküler halkayla çatışmasında hala güçlü bir pozisyonda olduğuna dair bir anlam içermektedir. Fakat birtakım sınıai çalışmaların ortaya koyduğu bu profan tutum, sadece kutsiyet atfedilen şahıslar üzerinden gerçekleştirilmemiştir. Aynı zamanda hem ölmüş halkın bedenlerine karşı hem de somut manevî unsurlara yönelik de aynı adlı eserde tekrarlanmıştır:

“Ayrıca, ‘Konduların çitleri ay doğunca yürür, mezarlığa yanaşınca durur,’ diye konu dilinde bir laf vardı. Bu lafla kondular telli tahtalı konduların tabiatını anlatırlardı.

Bay İzak'ın fabrikası da konu tabiatlı olduğundan bu laftan nasibini aldı. İş hiç bitmedi. Bir inşaat, bir takırtı, bir çakırtı hep sürdü. Konduların geceleri yürüyen çitleri gibi, bahçe duvarı konduları yıka yıka yürüdü. Ama kondular gibi mezarlığa yanaşınca durmadı. Bay İzak mezarlığa yanaşınca kısa bir dua okudu. Mezarlığın altına daldı. Kondular buzdolabının gazına boğulurken çöp bayırlarının karşı yamaçlarında yerin altında daracık tüneller kazdırdı. Göz göz irili ufaklı odalar açtırdı. Fabrikasının yeni bölümlerini yerin altına, ölümlerin yanına gömdü. Çok sürmeden yerin altından yukarı vuran harıltilarla sallanan kondularda Bay İzak'ın ölümleri uyandırıp ayağa dikeceğine, dirileri buzdolabı gazıyla boğup onların yerine mezarlara yatıracağına dair bir sürü laf aldı yürüdü. Konducu çocuklar oynasın diye Bay İzak'ın çöp tepelerinin üstünü kurukafalarla, kemiklerle süslemesi öfke ve korku yarattı. Çöp bayırlarındaki kondulara Bay İzak'tan uğursuzluk sıçrayacağı düşüncesi yayıldı.” (Tekin, 2021: 75-76)

Yoksul halk, genellikle arzu ettikleri alana konut yapmak için, gizliliğin korunmasına yönelik olarak gece vaktini benimsemiştir. Hatta bununla ilgili halk

arasında darbimesel sayılabilecek *Konduların çitleri ay doğunca yürür, mezarlığa yanaşınca durur*, şeklinde bir ifade dahi oluşturulan bu olayda halkın içtimai bir saygı ile hareket ederek mezarlara dokunmadığı da görülmektedir. Fakat yanlarındaki fabrika sahibi Bay İzak'ın bu hassasiyeti taşıdığı söylenemez. Üretim tesisini sürekli bir genişletme çabasında olan Bay İzak, gecekondudaki kitlenin kırmızı çizgisi olan mezarlığa dokunmakta sakınca görmemektedir. Toplumsal yaşam biçimini kurup çeşitli gelenekleri kapsayan “sosyal kreasyon” (Güngör, 2019: 70) tarzındaki bir tutumu çiğneyen fabrikatör, böylece toplumsal bir değerini altını oymuştur. Bununla birlikte Bay İzak'ın yer altını işgaline dua ritüeli ile başlaması sonrasındaki durum ile bir zıtlık kurup ironi oluşturmaktadır. Mezarlardan iskeletlerin çıkartılması ve *çocuk oyuncuğu* haline getirilmesi ise baştaki *hürmetin* karanlık yüzü olarak değerlendirilebilir. Ayrıca üretim sahasının, ölü bedenlerin yanına inmesi aslında kapitalist sanayi şehrinin sadece yer üstünde değil yer altında da devam edip ölümü öldürdüğüne dair sembolik bir anlam kurmaktadır. Sonuç olarak üretim sahasında mekansızlık ortaya çıkmakta, “aydınlık ve karanlık, siyah ve beyaz arasındaki çizgilerin muğlaklaşması [gibi] homojen bir yapı” (Kirenci, 2022: 73) kurularak yer altı ve yer üstü arasındaki ayırım yok edilmektedir.

Bay İzak'ın toplumsal değerlere karşı olan bu davranışını, halkın tepkisini azaltmak için *telafi* etmeye çalıştığı da görülmektedir:

“Bay İzak korkulu bir efsaneye bürünen adını temize çıkarmak için çöp bayırlarının ileri gelen konducularına haber yolladı. Konducularla fabrikasında üst üste toplantılar yaptı. Buzdolabı gazından boğulan kondulara süt dağıtacağını açıkladı. Konducuların ağzına süt akıtıp yoğurt çaldı. Ardından fabrikasının yanı başına konducular için cami kurdu. Konducuların kabaran öfkeleri Bay İzak'ın bir yıl boyunca her gün kondulara dağıttığı birer kilo sütün kabaran köpükleri gibi söndü. Bay İzak adının üstü ağır ağır kaymak bağlayınca konduculara süt yerine dirseğini gösterdi. Kurduğu caminin altını buzdolabı deposu yaptı. Depoyu tünellerle fabrikasına bağladı. Yerin altında yeni yeni odalar açtı. Yeni odalara yeni işçiler aldı. Buzdolabının yanında çamaşır makinesi, radyo, fırın yapmaya başladı. İşçilerin çalıştığı odaları mezarlardan ayırmak için tavanlarına floresan lambalar taktırdı.” (Tekin, 2021: 76)

Kondu halkına karşı telafinin, dini mekan olan camii ve yaşam şartlarının kısıtlı olmasından kaynaklı öncelikli sayılabilecek süt ile yapılıyor olması sosyal bağlamın hem maddi hem de manevi vasıtalarla manipüle edilebildiğini ortaya koyar. Yapılan

bu *yardımlar*, kondudakilerin öfkelerini azaltınca istediğini elde eden Bay İzak, onlarla eskisi gibi ilgilenmez ve hatta yaptığı camiinin altını üretim sahasına çevirir. Adeta *mezar fabrika* oluşturan İzak, kurduğu bu fabrikayı yeryüzüne benzetmek için sahte aydınlatmalardan da yararlanmaktadır. Böylelikle sürekli üretim için “Gece boyu gün ışığı”¹ (Kirenci, 2022: 72-73) projesinin bir benzer uygulamasına İzak’ın *yeraltı boyu ışık* olarak adlandırılabilir çalışmasıyla şahit olunmaktadır.

Sanayileşme, üretimin sürekli artırılarak -mümkünse 7/24- birikim elde edilmesi sürecine dayanmaktadır. Buna göre niceliksel olarak ne kadar yoğun bir sanayi tesisi imkanı olursa meta sayısı da doğru orantılı artacak ve daha fazla artı değer için imkan sağlanacaktır. Bu maksimize ürün elde etmeye yönelik sınıai tesislerin artışına dair olgu, *Buzdan Kılıçlar* romanında Halilhan karakterinin iş bulmaya dair hayal kurarken kenti zihninde canlandırdığı sahnede anlatıcının “Gözlerinin önünde uzanan şehri düşünebiliyordu. (...) Dört bir yanına yüz binlerce fabrika saçılmış halini.” (Tekin, 2018: 81) sözlerinde ifadesini bulur. Halilhan’ın gözlemlediği kent, sayısız fabrikanın kurulduğu bir yerdir. Fabrikaların adeta *saçılmış* olması ise esasında düzenli bir kurulumun olmadığına vurgu yapmaktadır. Bunun sebebi de kapitalist sistemin geliştirdiği “Laissez faire, laissez passer”² (İktisat Sözlüğü, t.y.) yani *birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler* şeklindeki liberal söylem sayılabilir. Bu anlayışa göre, “ekonomik insan (homo economicus)” (İktisat Sözlüğü, t.y.) kâr üretmek amacıyla yapacağı her türlü girişimde ve metotta genel olarak serbesttir. Dolayısıyla bu ekonomik bağlamın mimari oluşumları etkilemesi de muhtemeldir. Böyle bir pragmatik, serbest sermaye piyasası anlayışında genel olarak kentin varacağı nokta ise *Manves City*’de de geçen ifadeyle “seyredecek olana bir göz boşluğu bırakma[nın] düşünülme[diği]” (Tekin, 2019: 66) trajik düzensiz bir ortamdır.

Sanayileşmenin çoklu fabrika inşasıyla gerçekleşmesi sadece düzen algısını ve seyir alanını etkilememektedir. Yılların birikimiyle elde edilen anılarla belli bir mekan hafızası kurulan yerde, fabrikaların kurulup artmasının sebep olduğu değişikliklerle kişi

¹ “Gece Boyu Gün Işığı” projesi: 1990’larda Rusya ve Avrupa’daki ticari birliklerin müşterek olarak gerçekleştirmeye çalıştığı, Dünya’nın Güneş ışığını tam gün almasına dayalı endüstriyel tabanlı bir çalışmadır. (Kirenci, 2022: 72-73)

² Laissez faire, laissez paissier: “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler.” anlamını taşıyan bu Fransızca ifade 19. yüzyılda Klasik İktisatçılar tarafından benimsenmiş ve liberalizmin temel sloganlarından biri haline gelmiştir. (İktisat Sözlüğü, t.y.)

uzamsal belleğini de yitirebilmektedir. *Manves City* romanına bu durum, hapishaneden çıkan Ersel'in yaşadığı kaybolma hali ile şöyle yansımıştır:

“Şu Ersel'in Yağderesi'ni dolaşıp da, o işçi deryası sanayi dünyasında, beş yıl önce çalıştığı fabrikanın kapısını bulamayışını kim anlatabilir ki? Daha Erice'ye çıkıp geldiği sabah, ona tren istasyonunda acıyla, ağız üzüntüsüyle dili dudağı titreyerek geri dönüp gitmesini söyleyen Nergis'ten başka kim anlatabilir? Sürüklendikleri çaresiz noktayı açıklamaya bir onun aklı yeter yeterse.” (Tekin, 2019: 11)

Ersel, memleketine döndüğünde işçi deniziyle karşılaşınca emek gücünden biri olarak uzun süre görev yaptığı fabrikayı bulmakta zorlanır. Ersel'in aradığı yeri bulamayışının üzüntüsü, dile gelemeyecek kadar anlatılması zor bir durumdur. Böyle bir serbest sanayi ortamına karşı duyulacak herhangi bir üzüntü, yabancılık/aidiyetsizlik için tek çözüm ise yakın arkadaşı Nergis tarafından verilmektedir: kaçmak/geri dönüp gitmek.

İktisadî insan, faydacı yaklaşımla kazanmaya dönük çalışmalarında üretim sahasını genellikle büyük tutmaya gayret eder. Bu hedefe dönük kurulan mekânsal bağlam *Manves City*'de *şehir* metaforuyla anlatılmaktadır:

“Tarla kıyısı yolu aşır çocukluğunun geçtiği Yemişlik yamaçlarında kurulu eskiçağ yerleşiminin görkemli giriş kapısını andıran bir kapıya ulaştı, Manves Üretim Tesisleri'nin ana kapısının önüne gelmişti, “Manves Şehrine Hoş Geldiniz”, kapının üstünde tıpkı böyle yazıyordu. Geçmişle gelecek arasında bilinmedik bir zamanın içine çekilmiş gibi şaşkın bir havayla içeriye doğru eğildiğinde, sıra sıra hangarlar çarptı gözüne, kapıdaki dışbükey aynada kendini görüp bakakaldı öyle, etrafını saran güvenlikçilerin elinden tarlada çalıştığını söylemeyi akıl ederek sıyrıldı. Birden çıkıvermişlerdi ortaya, takım elbiseleri, aynalı mavi gözlükleriyle uzay filminden fırlamış gibiydiler. Rayların üstünde kayan robotlar gördüğünden emindi, ama arkasına dönüp bakamadı, içini kaplayan bir ürküntüyle uzaklaştı kapıdan.” (Tekin, 2019: 75)

Ersel'in uzun bir zaman sonra geri döndüğü memleketinde karşılaştığı manzara şaşırtıcıdır. Fabrika tesisleri Ersel'i, girişindeki *Manves Şehrine Hoş Geldiniz* yazısıyla karşılar. Bu karşılama aslında onun içeri girdiğinde neye maruz kalacağına dair de hazırlık niteliğindedir. Bununla birlikte fabrika tesisinin *şehir* benzetiliyor olması fabrikanın yapısal genişliğine bir atıf sayılabilir. Zira toplumbilimciler tarafından birçok *şehir/kent* tanımlaması yapılmış ve bunun için farklı farklı ölçütler

ele alınmıştır. Bu ölçütlerden biri de “Rene Maunier[’ın] 1910 yılında (...) *morfolojik özellik*” (Şentürk, 2020: 135) olarak değerlendirdiği, *büyüklik* özelliği olmuştur. Metinde geçen *sıra sıra hangarlar* ifadesiyle de üretim alanının büyüklüğüne işaret edilmiş ve *şehir* olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda Ersel’in içeri gireceği anda takım elbiseli, gözlüklü güvenlikçilerin sorgulama yapıp sıkı bir giriş kontrolü yapıyor olması da şehir sınırlarındaki polisleri çağrıştırmaktadır.

Kapitalist sistem, üretimde emek gücünü zorunlu kılmaktadır. Seçilecek işgücünün ise herhangi bir mal varlığının olmaması genelde en tercih edilen özelliklerdendir. Aksi halde emekçinin emek gücünü yani üretim/iş eylemini sermayedara sunması söz konusu olmayacaktır. (Gençoğlu, 2012: 110, 113) Bu pragmatik yaklaşıma sahip iş gücü edinilmesine yönelik durum, *Manves City*’de işçinin ağzından arkadaşlarıyla bir dinlenme halindeyken şu şekilde dile gelmektedir:

“Ben hâlâ bizim bölüme sebil aldirmaya uğraşıyorum, o kadar yüksek ısıda çalışan insana 0,5’lik su ne yapar, susuzluktan dilimiz dudağımız çatlıyor, vicdan kalmamış, makinelerin başından ayrılmamız da yasak, gece vardiyasında azıcık dertleşebiliyoruz arada, çay molasında konuşuldu bu, bizim gelincik tarlamız da bir dahaki bahara yok, Manves almış orayı da, üst yamacından çevirmeye başlamışlar bile, telefon fabrikası kuracaklarmış, Erice’nin yoksulu sahipsizi bol nasıl olsa, işçi bulmaktan yana sıkıntı çekmiyorlar. (Tekin, 2019: 16)

İşçi, öncelikle fabrikadaki yetersiz koşullardan bahsettikten sonra doğanın hızla fabrikalarla örülmeye başladığından bahsetmektedir. Aktif olarak kullanılan tarlanın elden alınıp hızlıca tesis inşasının yapılmaya başlanma sebebi olarak da maddi yetersizliği olan insanların çokluğu gösterilmektedir. Öyle ki çalışılacak ortam ne kadar kötü olursa olsun halkın yoksul olması sebebiyle iş imkanını geri çevirmesi zordur. Buna benzer bir anekdot *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda Güllü Baba adındaki bir karakterin geleceğe dönük tahminlerinde de okunur:

“Güllü Baba bu sırlara gözünden akıttığı yaşların karşılığında ermişti. Tanrı yaşlarını kurutmuş ama yerine hazine değerinde başka bir kudret bağışlamıştı. Bu kudret yalnızca Tanrı’ya vergi olan gizlilikleri görme kudretiydi. Bu kudretiyle Çiçektepe kondularının kaderini okuyabiliyordu. Çiçektepe kondularının altında kara, derin harflerle, fabrikalar, çöp ve rüzgâr yazılıydı. (...) Çiçektepe’ye eğri boyunlu erkeklerin çalışacağı fabrikalar açılacaktı. Fabrikalar öyle çoğalacaktı ki kadınlar ve çocuklar çöp ayıklamayı bırakıp bu fabrikalara doluşacaktı.” (Tekin, 2021: 39)

Gecekondu halkı tarafından kıymet verilen bir isim olan Güllü Baba, manevi bir lütuf olarak verildiğine inanılan geleceği görme yeteneğiyle fabrikatör-işçi ilişkisinin resmini ortaya koymaktadır. Toplanan çöplerden bir *yaşama imkanı* bulmaya çalışan kadın ve çocuklar ile fiziksel bozukluğu olan erkeklerin ileriki dönemde bu zorlu şartlardan ayrılacakları *müjdesi* Güllü Baba tarafından verilmiştir. Fabrika sermayedarlarının hem maddi hem de sağlık düzeyinde -boyun eğriliği- yetersizlik yaşayan, muhtaç bir kesimi işçi grubuna dahil ediyor olması ise bu yönde anlamlı bir tercihtir. Zira bu tercihin iş sürecinde sadece arz -fabrikatör- tarafına yönelik artı değer sağlayacağını işaretini Güllü Baba *Çiçektepe kondularının altında kara derin harflerle, fabrikalar yazılıydı*, cümlesinde vermektedir.

Sonuç olarak, büyüme merkezli bir makineye benzeyen kentler, (Rossi, 2022: 53) bu ilerlemeyi özellikle kapitalizm ve sanayileşme ile yürütmektedir. Kapitalizmin kaynağı sayılan “Marx’ın (...) ‘hareket halindeki değer’” (Harvey, 2021: 20) olarak tanımladığı sermaye, hidrolojik su döngüsüne benzer. Ancak su döngüsünde, bazı çevresel koşullar haricinde güneş enerjisi ve döngüsel su miktarı sabit iken sermayede ise enerji daha hareketlidir. Böylece gelişme arzusuyla hareket eden sermaye katlanarak büyüyen sarmal oluşturmaktadır. (Harvey, 2021: 19) Bu kapitalist üretimin mükemmelleştirilmiş hali ise fabrikada gerçekleşir. (Rossi, 2022: 56) Nitekim Latife Tekin de yukarıda ele alınan eserlerinde bu konuya dikkat çekmiş ve kentleşmenin temel dinamiği olan kapital sanayiye yer vermiştir. Bu minvalde sermayedarın kurulum aşamasında illegal bir tutumla çeşitli araziler elde etmeye çalıştığı, bunu yaparken de halkın değerlerine muhalif hareket edip tepkiyle karşılaşsa dahi davranışından vazgeçmek yerine maddiyata dayalı ikna mekanizmasını etkinleştirdiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte “endüstriyel kapitalizmde hüküm süren sermayenin emeği de içermesinden” (Rossi, 2022: 61) dolayı fabrikatörün çevredeki konu halkından işçi olarak faydalandığına da şahit olunmaktadır.

Sanayideki üretimde iş gücünün ciddi bir etkisi söz konusudur. Buna göre de çalışılan mekânın koşullarının meşru noktada düzenlenmesi, önemli bir dikkat alanını oluşturmaktadır. Zira böyle bir işleyiş, kapital sanayiye bağlı kurulan kentin etik kabul edilebilirliğini ve sürdürülebilirliğini de arttıracaktır. Buna bağlı olarak Latife Tekin’in bazı romanlarında kentleşmenin canlı mimarlarından sayılabilecek emekçinin çalışma koşullarını sorguladığı görülmektedir.

1.1.1. -e Rağmen Çalışma: Olumsuz Ortamda Var Olma

Toplum ve onun çekirdeği olan insan, geçmişten bugüne varlık sahasındaki sürekliliğini temel ihtiyaçları ile karşılamaya çalışmıştır. Bu gereksinimlerin karşılanma imkanı ise esasında, Fransız sosyolog Saint Simon'un deyişiyle (2013: 51) "varlığının biricik garantisi: üretim" alanıyla elde edilmektedir. Fakat toplumun yapı taşlarından olan üretim, tarihsel süreçte farklı şekillerde gerçekleşmiş ve buna bağlı olarak fail olan insanın bu yöndeki eylemi ve etkilendikleri de değişmiştir.

Saint Simon'a göre, düzenli toplumlar maddi ve manevi güç olmak üzere iki kuvvete dayanır ve geçmişte savaşçıların temsil ettiği maddi gücü 19. yüzyılda endüstriyeller oluşturur. (Meriç, 2013: 54) Fakat endüstriyel kapitalist, sahip olduğu bu gücü her zaman olumlanacak düzeyde kullanmamış ve işçi, aleyhine olacak birtakım çalışma mekanları ile varlığını devam ettirmeye zorlanmıştır. Latife Tekin'in *Gece Dersleri* adlı eserinde de buna dair bilgiye, Gülfidan ve arkadaşlarıyla rastlanılmaktadır. Kendisini bulma yolunda olan Gülfidan'a sol örgütteki işçi arkadaşları "İllegalitenin masal yazarıcısı Gülfidan, bizler omuzlarımıza yüklenen ağır görevler altında ezilirken sen hep düğüne gittin." (Tekin, 2018: 21) diyerek fabrikada geçirdikleri zorlu çalışma koşullarından bahsetmektedirler. Buna bağlı olarak endüstriyel kurduğu yerde yapılan üretim, işçilerin kendisi için bir varlık sahası olmaktan ziyade ezilerek yok olmaya gidişin mekanı haline gelmiştir.

Kentin temellerinden olan sınıai üretim, aynı zamanda işçinin maddi bir karşılık istemeyen, kolayca ulaşılabilen mevsimsel döngüye şahit olmasını da bazen yoğun çalışma saatleri dolayısıyla elinden alabilmekte veya sınırlayabilmektedir. *Manves City* romanında Nergis, arkadaşı Ersel hapisteyken ona yazdığı mektupta yoğun çalışmadan ve neredeyse nefes alamayacak kadar sıkışmış olduklarından bahsetmekte, hatta hafta sonları dahi çalıştırıldıklarından dolayı gezmeye vakit bulamayınca gelen ilkbaharı minibüs camından kokladığını belirtmektedir:

"Yine bir gelincik mevsimi geldi, halen yoksun, ikindide geçtim oralardan, kendimce andım seni, 4-12 çalışıyoruz bu hafta, sipariş yağmış, depolar boş, nefes alamıyoruz, Cumartesi-Pazar da çağırıldılar, baharı minibüs camından kokladım." (Tekin, 2019: 12)

Emek gücünün yeryüzünde oluşunu garantileyecek unsurlardan biri yeme-içme imkanıdır. İnsanın oluş sebebi ve aynı zamanda sürekliliğini de sağlayan su, işçinin üretim bağlamındaki yoğunluğuyla paralel olarak en fazla ihtiyaç duyabileceği yaşamsal bir maddedir. Fakat endüstriyel kapitalist, kontrolü altındaki işçinin bu temel isteğini gözardı edebilmektedir. Yine *Manves City* eserinde Nergis, Ersel'e yazdığı mektupta bu konuya yer vermekte ve böyle bir ortama gelmenin kişinin zararına olacağından, fiziksel-psikolojik yönden tüketici etkisinden bahsetmektedir:

“Ben hâlâ bizim bölüme sebil aldirmaya uğraşıyorum, o kadar yüksek ısıda çalışan insana 0,5'lik su ne yapar, susuzluktan dilimiz dudağımız çatlıyor, vicdan kalmamış, makinelerin başından ayrılmamız da yasak, gece vardiyasında azıcık dertleşebiliyoruz arada, (...) gündüz birbirimize seslenemiyoruz bile, kıyıdanmamıza izin verilmiyor, yaptığımız iş tehlikeliyse bir sebil koyun yamacımıza madem, ‘Susayın birazcık, ne olmuş,’ diyor müdür, performans düşüklüğünden kapıyı gösteriyorlar saniyesinde, usandım mücadele etmekten, makinelerin bakımı benden sorulmasa ilk partide atılacaklar arasındayım ya, bu tempoya kendim dayanamayacağım zaten, başımı kurtarıncaya kaç git uzaklara, dönüp gelmeyi düşünme Ersel, kalan ömrüne yazık olmasın, kendine başka yerde kapı açmaya bak, gönlümden geçeni bilmek istiyorsan.” (Tekin, 2019: 16, 17)

Nergis yazısında, buldukları üretim mekanındaki sıcaklık düzeyinin aşırılığına vurgu yapmakta ve işverenin bu derece ısıya karşılık yarım litrelik su ile işçinin ihtiyacının karşılanabileceğine yönelik düşüncesine karşı çıkmaktadır. Su eksikliğinin çalışanlardaki biyolojik tepkilerine de yer veren Nergis, yaşatılanları gayriinsani olarak değerlendirmektedir. Müdürün temel, hayati bir unsura karşı isteği küçümseyici sözlerle karşılaşması ve makinenin yanından ayrılmanın doğurabileceği tehlikeye karşı mekana sebil alma çözümüne dahi olumlu bakmaması Nergis ve beraberindekilerin varlık mücadelesini oluşturmaktadır. “Foruer[’in] fabrikalar için [kullandığı] ‘koşulları hafifletilmiş çalışma kampları’” (Marx, 2022: 408) tabirine uygun bir alan tasvir eden karakter, verdiği ayakta kalma çabasının ne kadar zorlayıcı olduğunu arkadaşına anlatırken yenilmeye yakın olduğunu da bildirmektedir.

Ağır çalışma koşulları, yemekteki kısıtlama ile daha da ağırlaştırılabilmektedir. Emek gücünün ihtiyacı olan gıdanın elinden alınarak “sistematik bir soygunculuk” (Marx, 2022: 408) yapıldığı durum *Manves City*'de gözlenmektedir. Buna göre, fabrikada işçilerin önerilerini almak için yapılan kutulara atılan karttaki yazılarla bu trajik olay birinci ağızdan anlatılır:

“Tüm üretim hatlarının girişine öneri kutuları konmuştu, kulübe biçiminde, üzerinde mıknatıslı kalem, bölmesinde sincap baskılı kartlar olan, ne çok istek cümlesi yazmıştı o kartlara. –Uygun bulunmamıştır/RET.

(...)

Elimiz ağzımız yanıyor, naylon bardakta çay içmek istemiyoruz.

Açık kapı toplantılarında bu mevzu defalarca dile getirilmiştir, gece vardiyasında dört zeytin bir domatesle işçi çalıştırılmaz.

Cesareti kırık olanlar adına da istek ve önerilerde bulunuyor, vakti yettiğinde sıkıntılarını aksettirmeye çabalıyordu, müdürlere mektup yazıyor diye dedikodu bile çıkarmışlardı, gülüşmelere aldırıp da elini çekmemiş, günde beş-altı dilekçe kaleme alıp attığı oluyor kutuya.

Sabah karanlığında fabrikaya girip gece karanlığında dışarı süzülükleri eski günleri arıyordu insanlar, incitilmenin, kırılmanın da ötesinde kelimelerin yetersiz kaldığı bir durum yaşıyor.” (Tekin, 2019: 17)

Nergis kartlara, işçilerin plastik bardaklardan çay içmekte zorlandıklarını, dört zeytin ve bir domatesle işçi çalıştırılmayacağını yazar. Zira insanın doğum sonrası nefes alma deneyiminin hemen ardından gelen yeme ihtiyacı, kısıtlanmaktadır. Fakat ne kadar çok talep edilirse edilsin bu hayatî ihtiyaç, endüstriyel kapitalist tarafından karşılanmamakta; işçinin varlık çerçevesi böylece kırılabilir hale gelmektedir. Bununla birlikte fabrikanın, koşulları ideal seviyede tutmamakla birlikte öneri kutusu kurmuş olması da özünde bir ironiyi barındırmaktadır. Zira Nergis, hem kendisi hem de cesareti kırık olan işçi arkadaşları adına defaatle dilekçe yazmaktaysa da hepsine büyük bir *RET* cevabı almıştır. Bunun dışında yaşanan sancuların dilekçe hakkıyla birlikte geçici bir ümit hissi oluşturup sakinleştirilmeye çalışıldığı da söylenebilir.

David Harvey’e göre, insan refahı problemlili bir alandır. Zira Marx’ın da deyişiyle insan zenginliği; burjuvazinin çerçevesinden çıkarıldığında insani gereksinimlerin, kabiliyetlerin, beğenilerin, yaratıcı gücün net olarak faaliyette olmasına karşılık gelmektedir. Fakat burjuvazi ekonomisinde ve üretimin sahasında insana ait olan bu özgül durum boşaltılarak nesneleştirme yapılmakta ve sonucunda ise yabancılaşma meydana gelmektedir. (Harvey, 2021: 220) *Manves City* adlı eserde de bu nesneleştirme fabrika sorumlusuna gönderilen istek kutusuna atılan kartlarda, işçilerin kaleminden dile getirilmektedir:

“Dans kursu açılmasını istiyoruz.

(...)

Tiyatro kulübüne üye olan işçiler vardiyaları ayarlanmadığı için provalara katılmıyor.

(...)

Dövmesi olanlara mesai hakkı tanınmıyor.

Erkek işçilerin küpe takmasına yasak konması kabul edilemez.

(...)

Fabrikamız süper modernken çorbamızdan çıkan çıkıyor hâlâ.

(...)

Kick boks kursu açılması için kaç imzaya çıkmamız gerekiyor, üç bin imza topladık, sesimize kulak verilecek mi?

Psikolog istiyoruz.” (Tekin, 2019: 75-76)

Fiziksel ve ruhsal yapının korunmasında önemli rol oynayan sanatsal ve sportif aktivitelere yönelik kurs açılmasına dair talepler olmakla birlikte açılan bazı kulüplerin işçilerin mesai vaktiyle uyumlu olarak faaliyet sunması beklenmektedir. Aynı zamanda her kişinin birer zevk sahibi olduğu ve bunu, hayatının her bölümünde uygun olarak ortaya koyma hakkını taşıdığı kabul edildiğinde işçilerden dövme yaptırmış olanlarının üretime dahil edilmemesi veya erkek işçilerin küpe takmalarının yasaklanması, şahsi zevklerin ve/veya bireyin kendini ifade biçimlerinin kısıtlanması anlamına gelir. Fabrikanın kendisinin üst düzey koşullarla donatılmasına rağmen yemeğin steril olarak sunulmaması da yeme-içmeye dair sunuların sağlığı olumsuz etkileme riski taşıdığını belirtmektedir. Aynı zamanda psikolojik iyi oluş, sağlığın bir parçası olarak düşünüldüğünde psikoloğun talep edilmesiyle işçinin ruhsal sağlığının sürekliliğine yönelik fabrika sorumlularının dikkat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Sonuç olarak tüm bu, kimisi karşılanmamış kimisi de yarı karşılanmış ihtiyaç alanlarının kısıtlanması, insan refahının engellenerek işçi için “son derece belalı dünya” (Harvey, 2021: 220) kurulduğunun somut örneğini teşkil etmektedir.

Saint Simon’un önemli takipçisi ve Marx’ın da ilk hocası olan Ludwig Gall’e göre, işçilerle onların üst konumunda yer alan varlıkların menfaatlerinde çatışma yaşanmakta ve çalışanların refah seviyesi düştükçe zenginlerinki artmaktadır. (Meriç, 2013: 114) Bu iki uçlu pozisyonu esasında varlıkların fabrikadaki düzenlemelerinde görebilmek mümkündür. *Manves City*’de, İnsan Kaynakları Müdürlüğünün yaptığı mola ve sigara içmeye yönelik uyarıda işçilerin mevcut çalışma durumunun daha da alt, zor seviyelere çekilmeye çalışıldığı gösterilmekteyken üst konumdakilerin ise bu cezai işlemle kazanç sağlayarak varıllık koşullarını dolaylı olarak arttırdığı anlaşılmaktadır:

“Çalışanlarımızın bütün sözlü uyarılara rağmen mola uygulamasını suistimal etmeleri sebebiyle on beşer dakikalık ara dinlenme saatleri iptal edilmiştir.

Ayrıca çalışma saatleri içinde sigara kullanan işçilerin sigara içme odalarına veya kafeteryaya inmelerine izin verilmeyecektir.
İnsan Kaynakları Müdürlüğü” (Tekin, 2019: 82)

İnsan Kaynakları Müdürlüğü'nün yazısına göre işçilerin aldığı cezalarda “meşru hedefe ulaşmada mümkün olan en hafif şiddetteki önleme başvur[ul]ması gereği” (Hatipoğlu, 2019: 185) anlamındaki ölçülülük ilkesine muhalif bir durum söz konusudur. Zira verimli çalışma için gerekli koşullardan olan dinlenme saatinden, emek gücü tamamen mahrum bırakılmış ve böylece çalışma süresinde işçiler aleyhine olacak şekilde artış sağlanmıştır. Dolayısıyla Alman hukukçusu Fritz Fleiner'ın kullandığı “polisin serçelere toplarla ateş etme[si]” (Hatipoğlu, 2019: 185) metaforundakine benzer bir durum gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda, yaptırım daha esnek bir şekilde gerçekleştirilerek çalışma alanı için daha ölçülü bir ortam yaratılabilecekken bu şekilde yapılan cezai uygulama sadece endüstriyel kazancını arttırmaktadır. Zira mola vakti üretim dururken böyle bir ceza ile durmadan çalışma söz konusu haline gelmektedir. İş saatinde sigara kullanan kişilere ise caydırıcı bir önlem olmaktan ziyade istenmeyen davranışı arttıracı bir yaptırım söz konusudur. Nitekim işçilerin tamamen mahrum bırakıldığı alan bu kez, sigara içecekleri oda veya dinlenecekleri kafeterya olmuş ve işçilerin sigara içip dinlenebilecekleri meşru ortamların ortadan kaldırılmasıyla mesai saatleri içerisinde sigara içme eylemine başvurma ihtimali daha da arttırılmıştır. Dolayısıyla verilen ölçsüz cezalar, işçinin üretim koşullarını işlevsiz olarak zorlaştırmakta, kapitalist endüstriyel sermayesine ise daha da katkı sunmaktadır.

Emeğin zorluk yaşadığı diğer alanlardan biri de özel ihtiyacın giderilmesi sorunu olabilmektedir. Buna göre de fabrikada üretime verilen değer, işçilerin yaşamsal faaliyetlerini karşılamaları için verilen imkanla aynı çizgide ilerlemediği görülebilmektedir. *Manves City*'de işçilerin dilekçe kutusuna yazdığı taleplerden biri de bu probleme dönüktür. Yaşanan problemin ne kadar baskı kurup da işçileri tükettiğine dair işaret, yazıdaki üslupla sağlanan öfkenin şiddetinden anlaşılabilir:

“Tuvalet izninin toplamda on beş dakika olmasına itirazımız dikkate alınmıyor, rahatlamamıza yetecek bir süre değil bu, günlük ihtiyacımızı göremiyoruz.

Kart basarak lavaboya girip çıkan bant işçisi daha ne kadar haksızlığa uğrayacak? Günlük on beş dakika izin süresini aşıp üç dakika fazladan ihtiyaç giderdiğimiz için performans karnemize eksi puan yazılıyor, ücretlerden tuvalet kesintisi yapılması insanlığa sığmaz.

İhtiyaç gidereceğimiz zaman yerimizi kime devredeceğiz, joker olacak bir kişi bile kalmadı. Fabrikadaki gezici işçilerin nereye kaybolduğunu sorup cevap alamıyoruz. Üretim bölümlerinde dolaşan işçi olması şart. Biz bant sisteminde çalışan elemanlar akışı bozmadan tuvalete, su içmeye gidemeyiz yoksa, çaresini söyleyin o vakit. Çözüm öneriniz nedir, erkek işçiler olarak altımıza bez bağlayıp kadınlığa geçiş mi yapacağız?” (Tekin, 2019: 35)

Özel ihtiyaca yönelik olarak verilen günlük 15 dakikalık süre, emek gücünün biyolojik ve psikolojik sağlığını olumsuz olarak etkilemekte ve aynı zamanda süre aşımı sonrası bir yaptırım olarak ücret kesintisi de yaşanmaktadır. Bu kurala ve cezaya yönelik itirazlar yapılsa da sanayi sahibinden herhangi bir olumlu yanıt gelmemektedir. Tuvalet izninin daha esnek olarak işlenmesi için gezici işçilerin varlığına ihtiyaç duyulmaktaysa da buna yönelik de herhangi bir cevap veya çözüm kapitalist endüstriyel tarafından üretilmemektedir. Bununla birlikte üretim sahasındaki varlık mücadelesinde gösterilen itirazlara hiçbir tepki verilmemesi işçilerin çaresizliğini, kızgınlığını arttırmaktadır. İşçiler tarafından çözümün feminen kimliğe bürünüp bez bağlamak mı olduğuna dair soru sorulması ise aslında zor koşulların işçinin cinsiyete bağlı kimliğini -aslında bütüncül varlığını- dahi eritmeye ve dönüştürmeye başlayabileceğinin işareti olarak düşünülebilir.

Manves City romanında işçi olan Ersel’in yaşadığı bir olay da yine bu soruna dönük yaşananlara ayna tutmaktadır. Bir gün iplik fabrikasını dışardan incelerken Ersel’e çalıştığı fabrika şefinden mesaj gelir:

“Adımları onu ilk zamanlar Zeynur’la çalıştıkları Üç Eller İplik Fabrikası’na doğru sürükledi, ne üretildiğini anlayamadığı, kapısında TTJL yazan hangarlar çıktı karşısına, yüksek demir parmaklıkların arkasında sessizce servis araçlarına binen işçileri görüp geri çekildi, vardiya değişimine rastlamıştı şansına, TTJL’nin anlamını çözmeye uğraşırken telefonuna gelen mesajın titreşimiyle ürperdi, sonra bakacaktı ne olduğuna, işçilerden gözlerini ayıramıyordu şimdi.

Mesai saatleri içinde ihtiyaç molası süresini iki kez aşacak biçimde tuvalette bekleme yaptığınız tespit edildiğinden size ve üretim grubunuz 89999945 elemanlarına iki hafta çay molası izni kullandırılmayacaktır.

Botşef” (Tekin, 2019: 130)

Temel bir ihtiyaç olan tuvalet molasının dakikası sayılı bir sürece dönüştürülmesi insani yaşam tarzı ilkelerinin dışına çıkılmasıdır. Süre aşımı ile gelen cezai yaptırımda hem Ersel'in hem de grubundaki çalışma arkadaşlarının iki hafta boyunca çay molası hakkının ellerinden alınması ise yaptırımda şahsiliğin aşılmasıdır. Zira bir hata olduğunda yapılan eylemin cezasının sadece faile verilmesi gerekirken bu örnekte tüm grup çalışanı, tek kişilik failin hatasının uygulayıcısı konumuna getirilmiş ve herkese karşılık verilmiştir. Ayrıca *tuvalet ihtiyacı* ile *çay molası* farklı iki konumda kıyaslanması gereken saha iken cezai işlemin içeriğine göre ikisi birbirinin alternatifi sayılmış ve buna göre de çay molası hakkı engellenmiştir. Sonuç olarak bu cezai işlemde tek kazançlı çıkan kişinin, molaların kesilmesiyle daha fazla mesai yapacak olan işçiler vasıtasıyla sermayede artış sağlayacak kapitalist sanayi sahibi olduğu söylenebilir.

Yeterli ve temiz yeme-içme, mola vs. hakların yanı sıra işçilerin her birey gibi ibadet hakkı da bulunmaktadır. Buna yönelik manevi değerlere saygı içeren uygun bir ibadet mekanının olması çalışma sürecinde işçilerin daha verimli bir şekilde üretime katılmalarını sağlayabilir. Fakat *Manves City*'deki çalışanların yazdığı dilekçelerden birinde “Klima odasında namaz kılmak istemiyoruz, mescit sözü tutulsun.” (Tekin, 2019: 18) ifadeleriyle ibadet hakkının işçilere tam olarak sağlanmadığı anlatılmaktadır. Buna göre sermayedar, sahip olduğu kapital erk ile emek gücünü sadece maddi olarak değil, manevi anlamda da kısıtlayıp ötekileştirebilmektedir.

Makine icat edildikten sonra kas gücüne duyulan ihtiyaç azalmış ve kas gücü az ama vücut yapısı esnek olan işçilerin -kadın ve çocuk- kapitalist sermaye egemenliği altında çalışması mümkün hale gelmiştir. Fakat özellikle kadının kapital endüstride iş gücü haline gelmesi, onun aile içindeki alışılmış hudutlar çerçevesinde rahatça hareket ederek harcadığı aile emeğine de el koymuştur.³ (Marx, 2022: 378) Bu durum ise

³ “Dr. Edward Smith, Amerikan İç Savaşı ile birlikte gelen pamuk bunalımı sırasında, pamuk sanayisi işçilerinin sağlık koşulları hakkında incelemeler yapıp bir rapor hazırlaması için İngiliz hükümeti tarafından Lancashire'a, Cheshire'a ve başka yerlere gönderilmişti. Raporunda şunlar da kaydedilmektedir: Bunalımın, işçileri fabrika atmosferinden uzak tutmak dışında, hijyenik bakımdan pek çok yararı varmış. Kadınlar şimdi çocuklarını *Godfrey's Cordial* (afyonlu bir ilaç) ile zehirlenmek yerine, kucaklarına alıp emzirecek boş zamanı buluyormuş. Yemek yapmayı öğrenecekleri zamanı kazanmışlar. Ne yazık ki, yemek yapma sanatını, tam da yiyecek bir şeylerinin bulunmadığı bir sırada öğrenmişler. Ama burada, sermayenin kendi değerlenmesi için, tüketim için gerekli olan aile emeğini nasıl gasp ettiğini görüyoruz. Bunalım, işçi kızlarının dikiş okullarında dikiş öğrenmeleri için de

genellikle çeşitli kadın işçi sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu problemlerin başlıcalarından biri ise çocuk bakımı için uygun zamanın verilmemesi meselesi olmuştur. Kadın işçinin aile alanına dönük yaşadığı böyle bir hak ihlali, *Manves City*'de emek gücüne katıldığı süreçte ciddi varlık mücadelesi veren Zeynur adlı işçinin tecrübesiyle gözler önüne serilmiştir: “Kışa girerken aynı fabrikada iş bulmuşlardı, Eda’ya göre vardiyalarını ayarlayabilmek için epeyce dil dökmeleri gerekmiş.” (Tekin, 2019: 31) Buna göre anlatıcı, Zeynur’un fabrikada çalışırken kızı Eda’ya göre nöbet programının ayarlanması için Ersel ile birlikte çok fazla çaba sarf ettiğini belirterek kapitalist endüstri sahibinin aile yerine sermaye merkezli planı öncelediğine işaret etmektedir. *Gece Dersleri* eserinde ise sol örgütün kongresinde bir kadın üyenin nutkuyla kadın işçilerin yaşadığı diğer sorunlara yer verilmektedir:

“Sevgili kız kardeşlerim, (...) Doğum izni, kürtaj, süt, kreş meselelerini dile getiren arkadaşlar yeterince konuştular kanısındayız. Kararlara katıldık. (...) Politikasızlık, acıdan yürekleri göğüs kafeslerine sığmayan kadınlarımızı boşu boşuna bekletmek, sise sürmek, karmaşada boğmak, belirsizliğin içine bırakmaktır. (Alkışlar, ağlayanlar)” (Tekin, 2018: 88)

Kongrede yapılan bu konuşmaya göre kadın çalışanların doğum öncesi ve sonrası izin hakkı, bebeğin beslenmesi için gerekli süt saati, okul öncesi dönemdeki çocuklar için çalışma biriminde kreş bulundurulması vs. önemli ihtiyaçlar arasındadır. Fakat bu sorunlar minvalinde talep almasına rağmen sermayedarın, çözüm odaklı bir politika üretmediği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte bu hakların karşılanmıyor oluşunun, sorunu yaşayan kadın işçilerin sisli bir ortamda boğucu, çaresiz psikolojiyle kalmalarına yol açtığına da değinilmektedir.

Marx’a göre tarımla uğraşan ve toprağının sahibi olan insanın, o üretim döneminde yaptığı üretim faaliyetiyle kendi potansiyeli arasında üç yönlü bağ vardır. İlk ilişki etkinliğin insan gücünün birliği sayesinde olmasıyla kurulmaktadır. İkincisi ise yapılan üretimin doğadaki sınırlamaları eriterek toprak sahibindeki gücün açığa çıkması için yeni imkanlar yaratmasıyla oluşur. Son olarak da insanın potansiyellerini geliştirmesine imkan sağlaması yönüyle üretim, bir temel vasıta olduğunda bu bağlantı

kullanılmıştı. Bütün dünya için iplik eğiren işçi kızların dikiş öğrenmeleri için bir Amerikan Devrimi ve bir dünya bunalımı gerekmişti!” (Marx, 2022: 378-379)

sağlanır. Fakat sanayileşme sonrası fabrikadaki kapitalist üretim, bu ilişkilerde [derebeylik veya toprak ağalığındakinden daha şiddetli] bir kırılma yaşatmış ve insanın üretim eylemine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Marx, fabrikadaki çalışmayı öze ait olanı yıpratıcı olumsuz bir dış faaliyet olarak görmüştür. (Aydoğan, 2015: 279) Sınai üretimdeki bu yabancılaşma, *Muinar*'da işçilere yapılan şiddet olayıyla somutlaştırılmaktadır. İç ses/ruh olan Muinar adlı karakter, içinde yaşadığı kişiler vasıtasıyla şahit olduklarını anlatmaktadır. Bir gün fabrikadaki bir işçinin iç sesi olarak doğan Muinar, kendisini şaşkırtan ve öfkeliendiren işçi karşıtı bir ortamı Elime'ye anlatır:

“İstanbul’da bir fabrikada açtım gözümü, bayan müdürler, tokat yumruk işçi dövüyor, ellerinde kırbaçları eksik, köpeği olmuşlar erkeğin, hapishaneden beter, bir düşünce aldı beni, normal uyanışa benzemiyor bu uyanışlar, o güne kadar fabrikalarda dayak olduğundan haberim yok, bir beladır dolanıyor başımda, kuşku girdi içime, yukarıdan gizli ceza mı uyguluyorlar bana yoksa? Gece gündüz Siyutu’ya sesleniyorum, yeter artık, beni bir burjuva kadına denk düşürsünler, vicdana gelsinler azıcık, deli olsun razıyım, öldüreceğim bu erkek kırması orospu müdürlerin hepsini, yakacağım fabrikayı, haberleri olsun, duyuramadım sesimi, kapasınlar cehenneme... Bir paydos vakti, işçiler dışarı, bayan müdürler patronla hoşbeşe, çıkın memesi şaşmışlar, inebiliyor musunuz aşağı bakalım... Bir üfleyste tutuşturdum fabrikayı, ömründe öyle yangın görüp seyrettin mi acaba Elime...” (Tekin, 2020: 150)

Muinar’ın işçi bir bedende ilk uyandığında öncelikle şiddet sahnesiyle yüz yüze gelmesi dikkat çekicidir. Gözlerini direkt huzursuzluğa açmış olmak esasında o bağlamın önceden beri o şekilde olduğu hissini yaratmaktadır. Bu ortamda kadın müdür, eril bir yapıda hareket ederek işçilere fiziksel şiddet uygularken erkek patronlarla iş birliği içerisine girerek onlarla güzel vakit geçirmektedir. Kapital sermayedarın bir aracı haline gelen müdür, işçiler için cezaevi koşullarında bir ortam kurarak emeğin yaşam sahasını kısıtlamakta ve böylece tarım dönemindeki toprak sahibinin üretim yoluyla potansiyellerini açığa çıkarma imkanını işçi, sınai üretim evresinde elde edememektedir. Muinar, çalışanların potansiyellerinin açığa çıkmasını zor yoluyla engelleyen müdürü görmekten derin bir üzüntü ve kızgınlık duymakta, bir fabrikada uyanmasını kendisine verilen ceza olarak değerlendirmektedir. İç sesin, dayanılmaz gördüğü bu duygularla hareket ederek fabrikayı yakıp yok etmek istemesi ve nihayetinde de bunu yapması, işçinin varlığını tehdit eden mekanların yok edilmesi

gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca bu yakılma eylemi, sermayedarın kendisinin yok edilmesinin zor olması hasebiyle duyulan çaresizliğin getirdiği tek alternatif olarak da görülebilir. Buna göre kapitalist sanayici, varlık sebebi olan sermayesinden bir parça yakılmasıyla zarara uğratılmış ve böylece fabrika gibi yokluk sınırına adım atmıştır.

İşçilerin üretim merkezine yakın olup olmaması da onlar için bir varlık mücadelesinin konusu haline gelebilmektedir. *Manves City*'de talep kartına yazılanlarda evi fabrikaya uzak olanların servis ile ulaşımı sağlamasına rağmen aracın erken gelmesi dolayısıyla yeterli dinlenmeyi elde edememe problemini yaşadığı belirtilmektedir:

“Sayın İnsan Kaynakları

Dört konuda size başvurma ihtiyacıyla yola çıktık, ilk dileğimizi hemen iletelim burada, ekip olarak istek kartımızı öneri kutusuna atalı bir ayı geçti. (...)

Üçüncü konumuz servis. Aramızda evi fabrikaya uzak olduğu için dört-beş saat önceden araca binip dolaşa dolaşa fabrikaya gelen çok sayıda kişi var. Mesai öncesinde işçinin o kadar dolaştırılması üretim hızını artırmaya uygun mudur? Ek servis konması maliyeti yükseltir deniyorsa dolaşan işçiler, seri çalışan gruplardan alınıp alt işlere yönlendirilsin. Üretim hızımız yavaşladığı için performans notumuz düşüyor!” (Tekin, 2019: 76-77)

Henüz işe başlamadan evvel servis aracında yaklaşık beş saat yolculuk yapılması hem uykunun istenen düzeyde alınamamasına hem de emek gücünün asıl kaynağı olan fiziksel kuvvetin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu yorucu durum, işçinin gelirine yönelik performans notunu olumsuz etkilemekte ve böylece maddi olarak kesinti yaşamasına sebep olmaktadır. Çözüm olarak dilekçede ek servis talebi sunulmuşsa da sermayedarın ek bir maddi gider ortaya çıkacağı için olumlu yaklaşmaması ihtimaline alternatif olarak ikinci bir istekte bulunulmuştur. Bu ise, daha eşitlikçi ve adil bir koşul sunulması adına evi uzak olan seri alandaki işçilerin daha yavaş performans sağlayabileceği yerlere aktarılması şeklinde olmuştur. Nitekim işçinin problemi sadece endüstriyel sahaya çıktığında değil, daha henüz evden çıktığı andan itibaren başlayabilmekte ve böylece hayatının geneline yansiyabilmektedir.

Endüstri ortamı, genel olarak duyu organlarını etkileyecek düzeyde yüksek olan ısıya, işitme yetisinin zarar görebileceği oranda sese, ürünlerin kimyasal kokularıyla dolu zehirli bir havaya vs. sahip olabilmektedir. Bu nedenle adeta sınıai savaş alanı gibi olan fabrikada işçiler ölüm ve yaralanma riski ile karşı karşıya kalabilmektedir. (Marx,

2022: 407) Nitekim *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da boyacılar, polisajcılar ve demircilerin bu yönde zorlu üretim koşullarına ayrıntılı olarak yer verilmiş, ölüm-kalım arasındaki çizginin keskin yakınlığı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır:

“Bay İzak’ın konducu bekçileri şaşkın ve acılı işçilerin üstünde, koltukaltlarında ve ellerinin içinde işçinin işini bulurdu. Boyacıların ayakkabılarına çalışırken beyaz tüyler gibi beyaz boya damlaları dökülürdü. Saçları bir günde boyadan ağarmasın diye başlarına bez kasket takarlardı. Buzdolabı silmek için kullanılan bezleri ter bezi yapmayı, boğazlarına asıp çalışırken ağızlarına maske edip tutmayı onlar akıl etti. Fabrikada yemek paydosu başladığında öteki bölümlerde çalışan işçiler, kara karanlık koridorlardan geçerken, yemekhanenin kapısını şaşırmamak için, önden boyacıların yemeğe çıkmasını beklerdi. Boyacılar yüzlerinden, ellerinden ve kasketlerinin teleklerinden koridorlara beyaz damlalar dökerdi. Koridorlar beyaza boyanırdı.

Boyacılar beyaz güvercin

Polisajcılar ellerinden zımparaları bırakıp ağır ve yorgun bellerini tuta tuta doğrulurlardı. Gözlerinin önü yüzlerine yapışan kara demir tozları gibi kapkaranlık olurdu. Bu yüzden beyaz boyalı koridorlarda bile şaşırırlardı yolu. Yüzlerinin karası karanlığa karışıp kaybolurdu. Polisajcılar yüzlerine yapışan bu yağlı karanlığı silmek için yerin yüzüne çıkmadan önce yıkanırldı. Tıkanan soluklarını açmak, boğazlarına çöken demir tozlarını bir an önce havaya savurmak için sıcak suyun altından geçip koşarlardı. ‘Acele eden karalı gider,’ diye bir lafları vardı. Yüzlerinin bir yerinde kaşları kadar bir karalık kalırdı. Burunlarının ya da alınlarının üstünde işlerinin izleri, polisajcılar taranmış ıslak saçlarıyla titreyerek kondularına giderdi.

Polisajcılar alnı karalı işçi

Polisajcıların yüzlerinde aceleden kalan bu izlere en çok demirciler gülerdi. Eyeleri çekiçlere vura vura katılırlardı. Katılırken ellerini ağızlarına kapatırlardı. Ellerindeki pas dudaklarına, yüzlerine sürünürdü.

Pastan koca ağızlı demirciler dev işçi

Dev işçiler solgun yüzlü ve kızgın gözlüydüler. Demir aksamı yürekleri vardı. Demirhane yerin ta dibinde, fabrikanın en alt katındaydı. Demirin tozu ve pası dev işçilerin kirpiklerine yağar, gözlerine dolardı. Gözbebekleri kupkuruydu. Polisajcılara gülerken bile gözlerinin içinde donuk bir öfke dururdu. Kulaklarına gürültü işlediğinden çalışırken birbirlerinin sesini alamazlardı. Bu yüzden çekiçleri atıp hep bir ağızdan haykırırlardı.” (Tekin, 2021: 87-88)

Fabrika sahibi Bay İzak’ın gecekondundan görevlendirdiği bekçiler, mesai bitiminde boyacıların herhangi bir hırsızlık olayı gerçekleştirip gerçekleştirmediğini kontrol ederken bedenlerinde sadece emeklerinin izlerine rastlamaktadır. Bu tetkik süreci esasında işçilerin gayriahlaki tutumlarının resminin görüntülenmesi için yapılmışsa da sonuç, çalışmanın ve emeğin haricinde hiçbir şeyin dışarı çıkarılmadığına dair trajik bir çerçeve olmuştur. İşçilerin, iş için kullanılan bezle alın terlerini silmelerinden ve zehirli kimyasal havayı solumamak üzere maske yapmalarından yeterli güvenlik ekipmanının olmadığı anlaşılmaktadır. Baştan ayağa beyaz boyaya boyanarak adeta beyaz güvercine benzeyen işçilerin bu halinin, diğer

bölümdeki arkadaşlarına yemek vaktinde yol yapıcı, rehber unsur olarak sunulması da ironi kurmaktadır.

Yüzeyleri parlatma işlemini yapan polisajcılar özellikle yüz için herhangi bir koruma ekipmanı bulunmamaktadır. Bu nedenle de demir tozu; işçilerin gözlerini, yüzünü örtecek kadar onlara bulaşmakta ve hatta onların yemekhane yolunu yürümesini dahi zorlaştıracak ölçüde görüş mesafesini düşürmektedir. Bir an evvel açık havada kara demir tozlarını soluk borularından atmak için hızlıca sıcak su altına giren polisajcılar, böylece mücadele sahasından kaçmak isterken yeterince iyi temizlenememektedirler. Bu nedenle de evlerine emeklerinin izini yüzlerinde taşıyarak varmaktadırlar. Demir kara lekesinin alında taşınması, verilen emeğin değerine vurgu yaparken yıkanılrsa da bedenden tam çıkmaması da işçi ile emeğin ayrılamayacak kadar birleştiğini ve onun bir parçası haline geldiğini düşündürebilir.

Yerin en alt katındaki demirciler ise parlatma ustalarının bu temizlenmeyen temizliğine şahit olduklarında gülmekten kendilerini alıkoyamamakta, iş aletleriyle hummalı bir kahkaha ortamı oluşturmaktadırlar. Fakat çalışma arkadaşlarının durumuna gülere karşılık verseler de aslında onlar da iyi bir hal taşımamaktadır. Herhangi bir yeterli koruma ekipmanı olmayan demircilerin kirpiklerine, gözlerinin içine değin demir tozu ve pası ulaşmakta, bu ise gözlerinde sağlık sorunu oluşturabilecek kuruluk yapmaktadır. Bu zorlu ortam nedeniyle de güldüklerinde dahi derin, buz gibi öfkeli bakışlara sahiptirler. Aynı zamanda kendilerini en rahat hissedip hiç düşünmeden hareket ettikleri sevinç anlarında ellerini, paslı olduklarını unutarak ağızlarına, yüzlerine sürmekte ve bu da bedenlerindeki kara lekenin mutlu anı dahi karanlığa dönüştürebildiğini göstermektedir. İşçilerin çekiçleri aynı anda bırakıp aynı anda bağırmaları ise çalışma aletlerinin yüksek ses oluşturup kollektif iletişimi engellemesinin bir sonucudur. Nitekim emek gücü, kapitalist sanayicinin önemsememesi nedeniyle güvenli iş ortamı bağlamında birçok eksiklik yaşayabilmektedir. Çevresel koşullardaki bu noksanlık da işçilerin biyolojik, sosyal sahalalarını etkileyebilmektedir.

İnsanlığın en eski deneyimsel olgularından olan *iktidar* kavramı, genel olarak yönetici sınıfın yönetilen üzerindeki olağan erkini kapsamaktadır. Fakat Weber, bu kavramı özne-nesne ilişkisi bağlamında ele alarak meselenin aslında daha sert çizgilerle çizilmiş bir çerçeve olduğunu ileri sürmektedir. “Weber’in iktidarı, insanları

itaat etmeye ve onları arzu etmedikleri şeyleri dahi yapmaya zorlayabilme iradesi olarak tanımlaması, öznel üzerinde tahakküm uygulayıp nesneleştiren bir iktidar örneğidir.” Bununla birlikte iktidar sahibi genellikle bu etkisini güç ile görünür kılmaya çalışır. Zira iktidarın mevcudiyeti; gücün görülmesi, sıklığıyla eşit düzeydedir. Güç ise şiddet, servet, bilgi gibi çeşitli vasıtalarla sağlanmaya çalışılır. (Ulutaş ve Aydın, 2018: 7, 10) Genellikle siyasi bir cihet taşıdığı düşünülse de bu tarz bir iktidar çeşidinin üretim mekanında olması da mümkündür. Buna dair göstergeye, *Manves City* adlı romanda herhangi bir işçinin yazdığı dilekçedeki “Kameralar sorun teşkil ediyor, altmışken yetmişe çıkarıldı, saniyemiz izleniyor, nefes almakta zorlanıyoruz.” (Tekin, 2019: 76) ifadelerinde rastlanılmaktadır. Buna göre belirtilen pasajdaki iktidar erki, bir fabrika sahibinin elinde bulunmaktadır. Fabrika sahibi sürekliliğini devam ettirebilmek için ise güç kullanmakta ve hissettirilen bu güç, kamera vasıtasıyla elde edilen enformasyona dayanmaktadır. Dijital alet ile bir *panoptikon*⁴ mekanı oluşturan patron, işçiler üzerinde bir hegemonya kurar. Yapılan her davranışın büyük bir dikkatle izlendiği fikrini işçilerin zihnine daha etkili yerleştirebilmek için kamera sayısı altmış iken yetmişe çıkarılır. Böylelikle hapisane ortamı gibi bir ortam kurulan fabrikada kameralar gardiyan olarak işlev görür. Sonuç olarak da bu durum işçilerin, üretimin yavaşlamasına sebep olacak herhangi bir hareketinin hemen fark edilerek ceza alacakları korkusunu yaşayacakları psikolojik şiddet ortamını meydana getirir.

1.1.2. Ölüm Üretilen Mekan: İş Güvenliği mi, Can Güvenliği mi?

Kapitalist düzende, kullanılacak maddi meta ve artı değer üretilir. Dışsal bir incelemede bu üretim sahasında, değer in sihirli bir yapıya içkinmiş gibi kendiliğinden

⁴ “İlk defa Jeremy Bentham tarafından 1771 yılında ortaya çıkarılmış olan panoptikon aslında bir hapisane modelidir. Bu modele göre ortada bir gözetleme kulesi olup onun etrafını saran daire şeklindeki hücreler vardır ve bu hücrelerin her birinin içinde yalnızca birer mahkum vardır. Bu hücrelerin iki penceresi olup biri gözetleme kulesine bakan pencere, diğeri hücrenin ışığı alabilmesi ve aydınlanmasını sağlayan penceredir. Foucault’un da değindiği bu panoptik hapisane modeline göre mahkumlar sürekli gözetlemenin verdiği denetlenmişlik, görünürlük ve kontrol edilebilirlik sisteminin etkisiyle herhangi bir yaptırıma gerek kalmadan kurallara uygun davranırlar. [Ayrıca] ‘sürekli gözetlendiğini bilmek, tutuklunun zihninde iktidarın sürekli işlemini sağlayacak bir mekanizmaya dönüşür.’” (Ulutaş ve Aydın, 2018: 4-5)

ortaya çıktığı zannedilse de özünde başka bir süreç söz konusudur. Marx'a göre cansız sermayeyi oluşturan üretim araçlarının (C) canlı sermayenin (V) yoğun çalıştırılmasıyla mutlak artı değer üretmesi mümkün olmaktadır. (Harvey, 2021: 27) Dolayısıyla değer odaklı olan kapital sermayede, işçinin payı büyük bir yer kaplamaktadır. Fakat genellikle "kapitalistler sadece parasal kar olarak gerçekleştirilecek artı değeri önemser[ler]." (Harvey, 2021: 27) Bu nedenle proleterin işteki hayat sahasının güvenli olarak kurulup geliştirilmesine dair genellikle pek fazla alaka gösterilmez.

Üretimin bir parçası olan emek aracı, herhangi bir ahlaki tutumdan yoksun otomat biçiminde iken üreticiyi boyunduruk altına alabilmekte ve böylelikle sömürü aracı olabilmektedir. İşçinin suretini bu minvalde paramparça insana çevirebilecek bir kuvvete sahip olan üretim aracı, proleter için eziyet mekanizması haline gelerek onun gerçek içeriğini de tüketebilmektedir. (Marx, 2022: 404; Harvey, 2021: 43) Sonuç olarak böyle bir ortamda Proudhon'a göre (Marx ve Engels, 2022: 118) "işçi, kendi emeğiyle kendi mezarını kazar." Fakat işçinin hayatına dair bu sonuç, sadece kendisine yönelik, tekil bir etkiye sahip değildir. Toplumsal daireye dahil bir varlık olan proleterin iş kazasında ölümü, çevresinde etki dalgası oluşturabilmektedir. Dolayısıyla işçi için son aşama olarak değerlendirilebilen ölüm vakası, özellikle yakın çevrede çeşitli psikolojik tepkilere yol açabilmektedir. *Zamansız* adlı eserde de mermer ocağında hayatını kaybeden bir işçinin oğlu, babasının ölümüne inkar tepkisi vererek durumun dehşetini ortadan kaldırmaya çalışmıştır: "Bir oğlan koşuyor haykırmak mermer ocağına doğru, 'Ölmedi o hayır, ölmedi o, ölmez o!' Yamaçların tozuyla savrulup gelen bir kadın karşılıyor onu, 'Geri dur, götürdüler, gelme git, taşıdılar babanı.'" (Tekin, 2022: 111) Aynı eserde, babalarının iş kazasında öldüğü Beyaz Elbiseli Kadın lakaplı kız ile Benini adlı bir erkeğin sohbetiyle yaşanan acı kaybın, işçinin ardında bıraktıklarında hissettirdiği duygulara şahit olunmaktadır:

"Sana birçok boş şey anlattım ama bütün çocukluğumu babamı bekleyerek geçirdiğimi anlatmadım işte, kaza sonrası babanın taşınıp götürüldüğü yerden eve dönmeyişi gibi benim babam da ufukta belirmiyordu hiç; günler aylar yıllar boyunca babalarımızın bizi beklettiği gibi beklettin beni, gelip gelmeyeceğini bile söylemeden, ilk acılı anılarımı depreştirip canlandırmak istercesine." (Tekin, 2022: 114)

Beyaz Elbiseli Kadın, sevdiği Benini'ye, kendisine herhangi bir haber vermeden gitmesine karşılık serzenişte bulunurken yaşadıklarını, babasının ölümü sonrası deneyimledikleriyle özdeşleştirerek anlatır. Babasının hayatını kaybetmesini kabullenemeyerek yıllarca beklediğini söyleyen kız, böylelikle yaşanan iş kazasının yoğun ailevi etkilerini ortaya koymaktadır.

Doğada bedelsiz olarak bulunan hammaddeler, otomobil unsurları, makineler, enerji, alt yapı vs. üretimde araç olarak kullanılabilirler. (Harvey, 2021: 24) Fakat bu araçları içeren çalışma alanı uygun koşullara göre düzenlenmediğinde ücretli emekte çeşitli kalıcı hasar ortaya çıkabilmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da toplum tarafından saygı duyulan ve sözü dinlenen Güllü Baba, gençliğinde bir baraj inşaatında çalışırken kaza geçirmiş ve gözlerini kaybetmiştir: “Baston kimin sırtına üç kez değerse başına tavus kuşu gibi ‘kısmet’ konacağına inanıldı. Baston Güllü Baba'nın körlüğüyle yaşattı. Gözleri bir baraj inşaatında işçilik ettiği sıralarda yüksekte düşme sonucu kapanmıştı.” (Tekin, 2021: 33) Güllü Baba'nın iş kazasında kaybettiği görme yetisi dolayısıyla kullanmaya başladığı baston; toplumda mistik, saygın bir unsur haline gelmiştir. Buna göre hastalık destekçisi nesneye gösterilen böyle bir sosyal tutumun esasında işçinin fiziksel kaybının toplumdaki bir telafisi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Marie Augier'e göre (Marx, 2022: 727) “bir yanağındaki doğal kan lekeleriyle dünyaya geliyorsa sermaye, tepeden tırnağa bütün gözeneklerinden kan ve pislik akıtarak gelir.” Bu bağlamda kapital sermayedarın fabrikada gerekli güvenlik düzenlemelerini oluşturmaması, artı değerın emek gücünün bedensel çözülmesiyle elde edilmesine yol açabilmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da fabrika çalışanı kadın işçiler koruyucu giysiler olmaması nedeniyle makinedeki tozdan etkilenmekte ve dahası sıcak suyla temas etmeleriyle birlikte ölümcül sonuçlar açığa çıkmaktadır:

“Çiçektepe'de, başı fabrikanın tavanına değen, önünde renk renk tozlar yığılı bu makine günlerce konuşuldu. Makinenin içinin kırk konu dolusu toz aldığını, fabrikanın içine kondulara saldığınan daha kuvvetli bir koku saldığınan duymayan kalmadı. Bu makinenin başında çalışan işçilerin burunlarının üstüne toza gömülüp bayılmalarının hikâyesi, Kara Hasan'ın burnunun üstüne yere çakılarak yaptığı canlı bayılma taklitleri yüzünden bir günde üç mahalleye birden yayıldı. Taklitler insanları öyle bir sarstı ki çöp tepelerinin başında baygınlık geçiren çocuklar unutuldu. Yemeden içmeden kesilenler, gözyaşı dökenler oldu.

Kara Hasan baygınlık geçiren işçilere her ay havlu dağıtıldığını, sabun ve şeker verildiğini söyleyerek yüreklere su serpti. Ama ardından sıcak sıcak suyun içine işçi kızların kanının karıştığını açıklayarak yürekleri yeniden yekindirdi. Suyu ısıtan cereyanlı kazanı hayalinden kâğıtlara çizip konduculara gösterdi. Kızların elinde patlayan, oluk gibi kan akıtan, yüzleri delik deşik eden şişelerden söz etti. Sıcak suyun yarısının kan olduğunu söyleyerek eğri eğri konduları gezdi. Kadınlara uzaktan yüzleri yaralı grevci kızları gösterdi. Konducuları tek tek yanına katıp grev yerine götürdü. Bayılan işçilerle konuşmalarına önyak oldu.” (Tekin, 2021: 47)

Fabrikadaki makinenin içerisindeki zararlı artık oranı kırk gecekondunun büyüklüğü miktarındadır. Bu tozlar dışarıya aktarılmaktan ziyade işçileri ciddi oranda etkileyecek şekilde içeri koku salmaktadır. Belirtilen makinenin işçileri ise iş başında duydukları bu yoğun rahatsız edici kokudan dolayı bayılmaktadır. Yaşanan böyle bir işçi sağlığı suiistimali, birçok gecekondur sakini tarafından dikkatle takip edilmiş ve hatta makinenin dışardaki çocuklara etkisine yönelik ilgiyi de arka planda bırakmıştır. İş yerindeki bu olayın sermaye sahibi tarafından havlu, sabun ve şeker dağıtılarak çözülmeye çalışılması ise ironik bir anlam içermektedir. Buna göre fabrikatör iş üretimine önem verse de işçi sağlığına gereken önemi ve ilgiyi sağlamamaktadır. Kara Hasan’dan çalışma koşullarını ve etkilerine dair sonuçları öğrenen çevre sakinleri, daha büyük bir olaya da şahitlik etmektedir. Olayı daha iyi somutlaştırabilmek için resim çizen Kara Hasan, elektrikli su ısıtıcısı kazanın kadın işçilerin canını tehlikeye soktuğunu söyler. Kazanın patlamasıyla birlikte işçiler, yüzlerinden ve bedenlerinden yaralanmakta ve böylelikle üretim unsuru olan sıcak suya emek gücünün kanı karışarak kirlenmektedir. Nitekim yaşanan bu kirlenme ile esasında kazanılan artı değer temiz bir sahada elde edilmediğine dair vurgu yapılmaktadır.

Marx, iktisadi aklın eleştirisini yaparken üretilen eylem yasalarının sadece kapitalist sınıfa ve destekçilerine yardımcı olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre üretimde, bu yasaların uygulandığı süreçte canlı emek gündelik yaşamında değersiz bir parça haline getirilebilmektedir. (Harvey, 2021: 190) *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda da kapitalist sermayedarın subjektif normlarının işçinin yaşamındaki olumsuz etkileri evlilik üzerinden verilmiştir:

“Çöp Yolu’ndaki fabrikaların işçiler arasında ikinci adları vardı. Kimi ciğer söndürür, kimi göz kurutur, kimi kadını kısır eder, kimi işçisini sağır koyardı. Çöp Yolu’nda, davul dengi dengine lafını, ‘Kanı kurşunlu yığıda, ciğeri tozlu gelin,’ lafı karşılardı. Bu laf akü işçisi

gençlerin peşpeşe iplik işçisi kız almasından sonra ortaya çıkmıştı. Akü fabrikasında iki-üç yıl çalışan erkeklerin kanına kurşun işler, kanı kurşunlu yiğit iktidarsızlığa düşer, evlenip Çöp Yolu'na çıkamazdı. Bu işçilere bir tek sarı soluk iplik işçisi kızlar varırdı. Çöp Yolu'ndaki âdetlerden biriydi bu.” (Tekin, 2021: 48)

Fabrikada iş güvenliğinin sağlanmaması dolayısıyla işçilerin bazısı, iç organlarıyla ilgili sorun yaşayabilmekteyken bazısı da çocuk sahibi olamamakta veya sağır kalmaktadır. İşçilerin bu durumu toplumda ikinci bir unvan olarak kendilerine yeni bir kimlik olmakta ve böylece toplumsal statüde yerleri daha alt noktalara çekilebilmektedir. Emek gücünün bu sosyal çevre tarafından tanımlanmış kimliği, ileriye dönük planlarına da sığmamaktadır. Zira işçilerin, çekirdek aile kurup bağımsız bir birey olabilmek yolundaki gayelerinde herkesçe bilinen hastalıkları, eş seçiminde tercih edilmemelerine yol açmaktadır. Örneğin akü fabrikasındaki kurşunlu atmosfer ciğerlere, üreme sistemine zarar vererek kısırlığa neden olmaktadır. Bu nedenle de genellikle evlilikler sağlıklı-sağlıksız ikileminden ziyade sağlıksız (akü işçisi) – sağlıksız (iplik işçisi) denklemiyle kurulmakta ve bu eşleşme, adet haline gelecek seviyede yaygınlaşmaktadır.

1.1.3. BÜYÜK BİRADER Sendromu: Tüketilen İşçi ile Üretilen Sermaye

İnsanın dünyadaki tarihinde emek süreci ilk olarak insan-doğa ilişkisi ile kurulmuştur. Buna bağlı olarak bireysel üretim ön planda olmuş ve tüm işle ilgili fonksiyonlar insanın kendisinde toplanarak üretim yapılmıştır. Basit emek sürecini içeren bu işlemde tek bir kişi, öz zihinsel denetimi altında kaslarını hareket ettirerek doğa üzerinde etkileşim gerçekleştirmiştir. Fakat kafa-kol emeğinin birleşimi sonraki dönemde ayrılmış ve birbirlerine zıt bir minvalde ilerlemeye başlamıştır. (Marx, 2022: 485) Buna göre fabrikanın ortaya çıkışıyla gerçekleşen yeni ekonomik bağlamda kafa-kol emeği (işveren-işçi) karşılaşması emek sahibinin aleyhine birtakım sonuçlara neden olmuştur.

Maddi bir değer olan para, refahın ve kuvvetin ölçüsü olarak toplumdaki hiyerarşik düzende sınıfsal egemenlik kurmak için önemli bir temel kurmaktadır. (Harvey, 2021:

76-77) Fabrika sahipleri de paranın bu sınıf tayin edici özelliğini kullanabilmekte ve işçinin üzerinde buna bağlı elde ettikleri güçle daha kolay iş yükü oluşturabilmektedirler. Nitekim *Manves City* romanında, aralarında köşe yazarı Nergis'in de bulunduğu bazı işçiler, yeterli maddi imkanların olmayışı ve fabrikadaki iş yükü arasında sıkışmış olarak anlatılmaktadır:

“Uykudan yıkılana kadar çalışmaya zorlandıkları, ‘Her İşe Koşan İşçi’ uygulamasıyla fabrikalar onlar için cehenneme dönmüştü, iş yüküyle borç derdi arasında sıkışıp un ufak olmuşlar.

Bu yeni uygulamaya amirler katında HİKİ Kontrol Sistemi deniyordu.” (Tekin, 2019: 14)

Çalışan grup, maddi değer karşılığında emeğini sunduğu fabrika sahibinden ekonomik bağlamda alt sınıfta yer almaktadır. Borçlarının olmasıyla da işçilerin toplumsal ilişkide tabana daha da yakın oldukları imlenmektedir. Buna bağlı olarak sermayedar elinde bulundurduğu maddi tahakküm nesnesini, işçiler üzerinde daha fazla çalıştırma hakkı olarak kullanabilmektedir. Böylelikle tek bir çalışma bölümünden ziyade birçok farklı alanda çalışmak durumunda kalan emek sınıfı, *yorgun üretim* ile sermayeye artı değer katmaktaysa da öz varlıkları parçalanabilmektedir. Fakat fabrika sahibinin bu zorlu yaptırımları tabanda her zaman yumuşak karşılık görmez. Aynı romanın ilerleyen sayfalarında Nergis'in bir gazete yazısında işçilerin ağır çalışma koşullarına dayanamayarak istifa ettiğine dair bilgiye yer verdiği okunur:

“Köşem aracılığıyla düşünüp sizleri de düşündürebiliyorsam benden huzurlu kimse yok, bazı fabrikalara yılda binden fazla işçi giriş-çıkış yapıyor, ekmeğe işe ihtiyacı olan insanların şartlara dayanamadığı, patronların da işçinin gücüne kuvvetine kuşkuyla baktığı bir ortam oluşmuş durumda. İşçinin suspus gidişgelişlerinden durumu anlaşılıyor. Şartları bilmeyenler çalışma ortamında huzur istiyorlar, sevdiklerimiz beklemiyor bizi orada, başınızı bile çeviremeyeceğiniz iş bekliyor.” (Tekin, 2019: 79)

Sahada yaşananları bizzat deneyimlemiş biri olarak ve anlaşılma beklentisiyle yazan Nergis, fabrikaların iş şartlarındaki sorunlara işaret etmektedir. Buna göre sınıai sahada her yıl binden fazla emek sahibinin fazlaca iş yüküne tahammül edemeyerek istifa ettiğinden, patronların ise verdikleri ağır görevi yerine getiremeyen işçiye

sorumluluğu yükleyerek zayıflıkla suçladığından bahsedilmekte ve böylece problemin çözüm için kör bir noktada durduğuna vurgu yapılmaktadır. Nihayetinde kapitalist sermayedarın sorumluluğu işçiye yüklemesi, hegemonik gücü (sermaye) taşımak ayrıcalığından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumda da paranın, herhangi bir işçi-patron çatışmasında çözümü örten kuvvet vasıtası haline gelebileceği görülmektedir.

Kapitalist sermayedarın karakterine sahip olan makine, üretim sürecinde insan kaynaklı direnci engellemek amacıyla genellikle kolay çalıştırılabilir mekanizmada oluşturulmuştur. Böylece kolay yönlendirilebilir ve iradesini daha az ortaya koyabileceği düşünülen kadın işçilerin tercih edilmesi daha mümkün hale gelmiştir. (Marx, 2022: 386) Sadece sermayedarda kalmayarak otomata değin sıçrayan tahakküm erkinin temelinde dayandığı yapı, Karl Marx'ın da ifadesiyle "kapitalizm[in], esas olarak sonlanması imkansız bir sonsuzluğa yönel[mişliğine]" (Harvey, 2021: 188) dayanmaktadır. Hegel'in *kötü sonsuzluk* olarak da kavramsallaştırdığı bu yaklaşım genel olarak sonsuz sayılar zincirini ve birikimini, artarak devam eden bir para arz devamlılığını taşımaktadır. (Harvey, 2021: 188) Nitekim bu sürekli üretim uygulaması, çoğunlukla pratik mekanda herhangi bir *durak/engel* kabul etmemektedir. Buna yönelik de kentleşmenin temellerinden olan fabrikadaki işçilerin seçiminde özellikle kadın, bekar, çocuk sahibi olmayanlar tercih edilebilmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda Çiçektepeliler halkının erkek işçileri de bu bakış açısına bağlı olarak işten çıkarılmış ve kadın işçi alımı için duyuru yapılmıştır:

"Çiçektepeliler iki mahalle arasında akıl oynatırken makineleri sesli, işçileri sessiz çalışan Çöp Yolu fabrikalarından çok sayıda erkek işçi çıkarıldı. Çiçektepeliler kadınların kulağına erkek işçilerin yerine kadın işçiler alınacağı çalındı. Fabrikaların kapısında toplaşan Çiçektepeliler kızlara nişanlanıp nişanlanmayacakları, kadınlara doğurup doğurmayacakları soruldu. Nişanlanmayacak ve doğurmayacaklar seçilip işe alındı. Fabrikalarda iş bulmak umuduyla nişan atanlar, karnında yuvalanan bebeklerini aldırma için ebeye koşanlar çıktı. Kadınların ayaklarının Çöp Yolu'na bağlanmasıyla Birlik Çiçektepe yaşlılara ve erkeklere kaldı." (Tekin, 2021: 139)

Çiçektepe mahallesindeki Çöp Yolu Fabrikası'nın erkek işçiler yerine kadın çalışan alması olabilecek her türlü üretimdeki beşeri engel ihtimalinin en aza indirilme çabası olarak değerlendirilebilir. İşe başvuran kadınların belirlenen alım kurallarında nişan, doğum yapma gibi aile içi ilişkilere dönük planların olmaması yönündeki

isteklere hemen onay vermeleri de dikkate değer bir olaydır. Kapitalistin ve hatta makinenin az direnç ve sürekli faaliyet arzu ettiği üretim sürecinde, kadının buna daha uyumlu bir tutum sergileyebileceği inancı, işin daha en başında -işe alınma safhasında- kadınların nişandan vazgeçmesi, kürtaj yaptırımlarıyla geçerlilik kazanmaktadır. Sonuç olarak aileye yönelik bir sorumluluğun ürün sayısındaki sonsuzluğa ket vurabileceğine dair kapitalist endişe, işçinin ailevi sınırlarını aşarak bireysel sahada da norm koyucu olabilmektedir.

Marks'a göre fabrikatörler genel itibariyle mutlak kanun koyucudur. Koydukları katı kurallarla adeta bir *fabrika otokrati* haline gelebilen kapitalist sermayedar, böylece emek sürecini yönetebilmekte ve yabancılaşmış emeğe prodüksiyon aşamasında egemen olabilmektedir. (Marx, 2022: 406; Harvey, 2021: 72-73) Ortaya çıkarılan bu patronaj sisteminin somut bir örneğine *Manves City* romanında rastlanılmaktadır. Buna göre fabrikada yönetim tarafından *Her İşe Koşan İşçi* açılımını içeren HİKİ uygulaması yürürlüğe konulmuş ve bu durum işçilerin aleyhinde sonuca yol açmıştır:

“Uykudan yıkılana kadar çalışmaya zorlandıkları, ‘Her İşe Koşan İşçi’ uygulamasıyla fabrikalar onlar için cehenneme dönmüştü, iş yüküyle borç derdi arasında sıkışıp un ufak olmuşlar.

Bu yeni uygulamaya amirler katında HİKİ Kontrol Sistemi deniyordu.

Değişimin şiddetini Sincap Karton’da çalıştığı günlerde hissedip yazmıştı Ersel’e, durumu tüm açıklığıyla önüne serip her şeyin nasıl temelden sarsıldığını göstermesi gerekiyordu ona, bildikleri esaret şekli bile geçmişte kalmıştı.

HİKİ diye damgalandıktan sonra hak arayıp sormak hayal olmuş.

Sürekli gelişim adına dayatılan düzenlemeleri Nergis dile dönebilir ancak.” (Tekin, 2019: 14)

Emek gücünün karşısına çıkarılan zorlu normlar bütününe, *gelişim* adı altında söylem geliştirilmiş ve bu şekilde çalışanların cephesinde rasyonalize edilerek bilişsel uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat pratik alanda emek gücü büyük bir zorlanma deneyimlerken yaşam idamesi için varılan mekan, dünya içindeki cehenneme dönüşmüştür. Patronun otokratik tutumuyla işçinin herhangi bir hak talebinde bulunmasının da önü kesilmiş ve adeta esir olma hali meydana gelmiştir.

Büyük bir kazanç arzusuna dayanan kapital ticari ortamın somut bir görüntüsü olarak değerlendirilebilecek olan fabrikada, işçilerin üretimi durdurmasını engellemek amacıyla çeşitli yöntemlere başvurulduğu gözlemlenebilmektedir. Bu yöntemlerden

biri işçideki otokontrolün kısırlaştırılmaya çalışıldığı kamera sistemidir. George Orwell’ın distopik eseri *1984* adlı romanda, *Büyük Birader* olarak nitelenen patronun her yere kurulan tele-ekranlar vasıtasıyla çalışanları izlemesi ile çarpıcı şekilde sunulan bu tarz bir uygulamaya⁵ *Manves City*’de de rastlanılmaktadır. Eserde işçilerin yaşadıkları problemleri aktardıkları dilekçelerden birinde “Kameralar sorun teşkil ediyor, altmışken yetmişe çıkarıldı, saniyemiz izleniyor, nefes almakta zorlanıyoruz.” (Tekin, 2019: 76) ifadelerine yer verilmektedir. Buna göre kameraların nicel artışıyla birlikte kuşatıcı izleyen gözün büyümekte olduğu ve çalışma alanını işçiyi tüketen bir yer haline getirdiği görülmektedir. Dolayısıyla adeta “kafatası (...) içindeki birkaç santimetre küp dışında, hiçbir şey [in işçiye ait olmadığı]” (Orwell, 2019: 37) bir sıkı denetim gerçekleştirilmeye çalışılarak kapitalist fabrika sahibinin üretimi kesintisiz arttırmaya çalıştığına şahit olunmaktadır. Bununla birlikte *Berci Kristin Çöp Masalları* eserinde gece mesaisindeyken amirin üretim hızını ölçmek üzere kontrolde bulunması da sermayedarın fabrikadaki kameralarının işlevini çağrıştırmakta ve bir çeşit *canlı/beşer kamera* izleme pratiğini kurmaktadır:

“Gece amiri rapor tutmak için Kel Ali’nin kart numarasını aldı. Hiç ses etmeden sistem montajı dolandı. Banda mal asan işçilerden birinin başına dikildi. Saatine bakıp üretim hızını kontrol etti, işçilerin boyunlarına astıkları ter bezlerinden bandın üstüne damlalar yağdığını görünce ağzını öne uzatıp büzdü.” (Tekin, 2021: 70)

Zamansal ölçekle işçilerin ürün çıkarma ivmesini değerlendirmeye çalışan amirin yaptığı denetimi uzaktan değil bizzat yapmaya çalışmasının kamera sisteminden daha yoğun, etkili denetim sağladığı söylenebilir. Canlı izlemeye tabii olduklarının bilincinde olan işçiler de buna bağlı olarak çok yoğun çalışmakta; öyle ki terlerini

⁵ “Posterde, bir metreden geniş, kocaman bir yüz görülüyordu: kırk beş yaşlarında, kalın siyah bıyıklı, sert bakışlı, yakışıklı bir adamın yüzü. (...) Resim öyle yapılmıştı ki, gözler her davranışınızı izliyordu sanki. Posterin altında, BÜYÜK BİRADER’İN GÖZÜ ÜSTÜNDE yazıyordu. (...) Tele-ekran aynı anda hem alıcı hem de verici işlevi görüyordu. Fısıltıyla konuşmadığı sürece Winston’ın çıkardığı her ses tele-ekran tarafından alınıyordu; dahası, madeni levhanın görüş alanında kaldığı sürece Winston işitilmekle kalmıyor, görülebiliyordu da. Hiç kuşkusuz, ne zaman izlendiğinizi anlamamız olanaksızdı. Düşünce Polisi’nin, kime ne zaman ve hangi sistemle bağlandığını kestirmek çok zordu. Herkesi her an izliyor da olabiliyorlardı. Ama size istedikleri zaman bağlanabildikleri açıktı. Çıkardığımız her sesin duyulduğunu, karanlıkta olmadığımız sürece her hareketimizin gözetlendiğini varsayarak yaşamak zorundaydınız; zorunda olmak ne söz, artık içgüdüye dönüşmüş bir alışkanlıkla öyle yaşıyordunuz.” (Orwell, 2019: 11-13)

sildikleri bezlerin artık ememediği damlalar, makine bandının üstüne düşmektedir. Bezin dahi taşıyamayacağı kadar fazla emek birikimi olduğuna işaret eden bu olaya rağmen amirin yüz ifadesindeki buruşukluk yine de kapitalist için arzu edilen seviyede olunmadığını imlemektedir.

Üretimde kazancın daha fazla artışı için kapitalist sermayedar, maaş ödeme yöntemini vasıta olarak değerlendirebilmektedir. (Marx, 2022: 393) Bu bağlamda emek miktarınca ücret sunulan mekanda, işçilerin hızı ve yoğunluğu artmaktadır. Fakat aynı zamanda çalışanların tükenmişliği de bu durumla pozitif korelasyon içerebilmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da yeni işe alınan yurt dışında eğitim görmüş müdürün ortaya koyduğu normlardan biri emek yoğunluğu-maaş ilişkisine dayanmaktadır:

“Bay İzak Çöp Yolu’nda işçilerin yekini sendikaya yazıldıkları günlerde fabrikasına yeni bir müdür aldı. (...) Müdürün adı, okuyup geldiği ülkenin dört yanını saran koca denizler gibi, Çöp Yolu’nda işçiler arasında çalkalandı.

Müdür okuduklarını buzdolabı fabrikasında uygulamaya soktu. Buzdolabı işçisini topladı. Önce onları buzdolabı silmek için kullanılan bezleri boyunlarına doladıkları, terlerini silmek, ağızlarına maske yapmak için kullanmayı akıl ettiklerinden ötürü kutladı. Sonra yılda bir kez aldıkları ikramiyelerini artık alamayacaklarını bildirdi, ikramiye yerine bir gün bisküvi, bir gün yoğurt vereceğini söyledi.

Buzdolabı işçisi yoğurt gibi bembeyaz kesildi. Kocaman açılan gözlerine buzdolabı gazı kaçtı. Öksürüğe tutulan işçilerin gırtlakları yırtıldı. Nefesleri boğuldu. Müdür boğulan işçilere fabrikaya havalandırma tertibatı kuracağını açıkladı. Açıklamasının arkasına yeni bir ücretlendirme sistemi getirdiğini ekledi.

Buzdolabı işçisi o gün, müdürün yanında getirdiği ücretlendirme sistemine göre para almaya başladığında modern işçi olacağını, kıdemine göre değil, ürettiği mala, bileğinin gücüne, çalışma imanının sağlamlığına göre ücret sırasına dizileceğini öğrendi.

Bir süre sonra buzdolabı fabrikasında “muntazam işçi” diye bir şey ortaya çıktı, işçiler muntazam çalışanlar, muntazam çalışmayanlar diye ikiye ayrıldı. Muntazam çalışanlara daha fazla saat ücreti verildi. Muntazam olmayan işçilere her ödemede muntazam lafından sinir geldi. Sinirlenen işçilerden biri bu lafı ağzında evirip çevirip diliyle hart diye kesti. ‘Muntaz’ diye bir laf işçi dilinde küfürler arasına geçti.” (Tekin, 2021: 78-9)

Müdürün işçilerle ilişki kurarken öncelikle güvenlik aracı olmadığı için kendi kendilerine çözüm olarak yaptıkları uygulamayı tebrik etmesi, ironi içeren bir anlatım sunmakta ve patron temsilcisinin duyarsızlığını imlemektedir. Görevlinin ikramiyeyi kaldırıp ona alternatif olarak günlük gıda vermesi, çalışma şartlarında kısıtlayıcı yaklaşımın korkutucu habercisi olmaktadır. Hemen ardından kıdeme göre değil emek oranına göre maaş ödemesi yapılacağını belirtmesi de sonsuz birikimin kapitalist

sermayedar lehine oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir. Zamansal çalışma tecrübesi yerine işçinin ücretinin, *bilek gücü* ve *çalışma imanına* dayalı olarak gerçekleştirilmesi işçiler arasında ayrılmaya da yol açmaktadır. *Derli toplu, düzenli* anlamlarını taşıyan *muntazam* kelimesiyle kurulan *muntazam çalışanlar* ile *muntazam çalışmayanlar* şeklindeki işçi sınıflandırması, düşük üretim yapan işçiler üzerinde psikolojik baskı oluşturarak onları yıpratmış ve neticede yüksek üretim amacıyla türetilen kelime daha sonrasında işçiler arasında sövgü olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Anrew Ure'a göre modern kapital fabrika, mekanik ve canlı bilinçli organların sürekli ve uyum halinde çalıştığı ve merkezî otomata bağlı olduğu ortamı kapsamaktadır. Makineyi sadece otomatik bir unsur olarak değerlendirmeyip aynı zamanda otokratik konumda da tutan (Marx, 2022: 401) bu ifade, sermaye odaklı fabrikanın işçiyi özne konumundan ayırarak makineyi özne konumuna getirdiğine işaret etmektedir. Bu yaklaşıma dayalı olarak işçinin kendi özgül özelliklerinden uzaklaşarak makineleşmeye uygun hale getirildiği söylenebilir. Makine-işçi arasındaki bu tarz bir ilişkiye, aynı eserdeki yeni gelen müdürün çalışanlara daha yüksek hızda çalışması için söylediği şarkı vasıtasıyla şahit olunmaktadır:

“İşçiler daha hızlı
Uçaktan daha hızlı
Çalışın daha hızlı

Elim ayağımdan önce
Uzanırsa prese?
Parmaklarınız kopar
Üstüpye kan dolar

İşçiler daha hızlı
Uçaktan daha hızlı
Çalışın daha hızlı

Bay İzak'ın yeni müdürünün okumak için gittiği uzak ülkeden öğrenip geldiği 'Daha Hızlı' şarkısı buzdolabı fabrikasında çalışan işçilerin kulaklarını sabah akşam cırnakladı.” (Tekin, 2021: 79)

Müdürün işçilerden beklentisi, dönemin en hızlı ulaşım aracı olan uçakla yarışabilecek ve hatta onu geçebilecek bir performans sergilemeleri yönündedir. Bu

şekilde daha fazla artık ürün elde ederek sermayedarın kazancı, ziyadeleştirilmeye çalışılmaktadır. Fakat makinenin özne konumuna getirilip işçinin de ona yetişmeye çalıştığı bu süreçte emek sahibi, aygıtın komutuna uyumunu kaybettiği anda bedensel bütünlüğünün parçalanma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Sanayi içerisindeki işçilerin sorunlarına dönük literatürde de sıkça başvurulan *Asrî Zamanlar -Modern Times-* (Chaplin, 1936)⁶ adlı filmin ilk sahnelerinde de sinematografik olarak çarpıcı şekilde gösterilen bu özne-nesne (makine-insan) bağlantısı, böyle bir sınaî sahada *işçiyi tüketerek üretimin* ortaya çıktığına işaret etmektedir.

Orta Çağ'da katı bir toprak işletim sınıflandırmasına dayalı feodal yönetim sisteminde en alt tabakada serfler, en üstte ise yönetici kişiler bulunmaktaydı. Köylü ve kölelerin ürettiği kazancın asıl olarak faydası kast sisteminin yukarı yönlü bölümlerinde görülmekteydi. Modern kent hayatının kurucu unsurlarından sanayileşmeyle birlikte ise sosyal ekonomik kaynak genel olarak topraktan ayrılarak makine menşeli bir bağlama taşınmıştır. Fakat siyasi, ekonomik, sosyal birçok alanı etkileyen “bu katıksız biçim değişimini bir yana bırakırsak” (Marx, 2022: 727) özünde herhangi bir dönüşümün pek fazla yaşanmadığı söylenebilir. Zira artı değer sürekli olarak artarak devamına dayanan kapitalist sanayi ortamında işçilere yapılan birtakım uygulamalarla aslında Orta Çağdaki “kölelerin ve serflerin doğrudan doğruya ücretli emekçilere dönüşmesi” (Marx, 2022: 727) söz konusu olabilmektedir. Kazancı arttırmak amacıyla yapılan bu uygulamalardan bazılarında *Manves City* romanında rastlanır. Eserde performans seviyesine göre ücretlendirme olacağına dikkat çekilirken aynı zamanda gruplaşma sağlayarak yarışma atmosferinde yoğun üretim sağlamaya çalışıldığı da anlatılmaktadır:

“Ürküp korkmakta haklıydı Nergis, fabrikalarda işçiler amirlerin talimatıyla bölünmüş, gruplarına isim arıyor, akşam buldukları ismi sabah beğenmeyip değiştirmek istiyorlardı. Vardiyalar isim bulma telaşı heyecanıyla dönerken performans notuna göre ücret alacakları karne düzenine geçiliyor. *Adımız Karayel, Şimşek olmasın oy aman oyy, Karınca diyelim*

⁶ Kamerayla işçileri izleyen fabrikatör, Şarlo adlı işçinin yavaş çalıştığına dair müdür vasıtasıyla uyarı gönderir. Uyarıyı alan emekçi, daha hızlı ürün üretmeye çalışmaya başlar. Fakat bu sırada davranışlarının kontrolünü kaybeder ve ürün bandından makinenin çarkına girerek makinenin bir parçası haline gelir. Otokontrolünü kaybeden ve sosyal hayatta ürettiği ürüne benzeyen her unsuru – kadının elbisesindeki düğmeleri, vanalar vs.- fabrika ürünüymiş gibi işlemeye başlayan emek sahibi nihayetinde akıl yetisini de kaybederek nesne unsuru haline getirilme sürecini ironik bir anlatımla tamamlamış olur.

kendimize, biz Erice'nin işçi kadınlarıyız, Baştankara Çayırkuşu oy aman oyy. İşçilerin not yükselterek ek gelir sağlama hevesi, ekipler arası üretim yarışına yol açıyor, laf atmayla, sataşmayla kızışan rekabet aydan aya şiddetlenip düşmanlığa dönüşüyordu. Üretim hızlandıkça artıyor, arttıkça hızlanıyordu bu arada.” (Tekin, 2019: 16)

Emek sahiplerinin grup isimlerinde *Karınca, Şimşek, Karayel* gibi kelimeleri kullanması semantik olarak çalışmayı pekiştirebilecek niteliğe sahip olmasıyla dikkat çekicidir. Artık ürün ortaya çıkarmada kolektif çerçevenin daha etkili olabileceği düşüncesiyle gerçekleştirilen kümeleşmeler ise toplu performans notuna göre ücretlendirmeye tabi olmaları sebebiyle tartışmalara zemin hazırlamıştır. Buna göre bir uygulamayla gelir arttırmaya çalışmak, sözlü şiddete yol açmış ve böylece insan ilişkisine dair değerler arka planda kalmıştır. Ayrıca yine aynı eserde Nergis'in fabrikalardaki kapitalist tutuma yönelik izlenimlerini saatlerce anlatabileceği belirtilmiş ve üretimi arttırmaya dönük bu tarz uygulamaların nicel olarak ne derece fazla olduğuna vurgu yapılmıştır:

“Verimliliği artırmak için geliştirilen yöntemler hakkında saatlerce konuşabilirdi Nergis. Yaratılan yeni yollar, işçinin işçiyile yarıştırdığı çadır atölyelerden, işçinin makinelerle yarışırılıp dövüştürüldüğü üretim arenasına varıp uzanmıştı. Şimdi artık makinelerin önüne yem olarak atılıyorlardı.” (Tekin, 2019: 18)

Louis Blanc'e göre yarışma hazzını vahşi bir savaş alanına dönüştürebilen rekabet anlayışı, burjuvazide servet hırsını ve materyalizmi büyütebilmekte; aynı zamanda liberalizmin ilkelerinden olan sermaye üstüne sermaye biriktirmek olgusuna da zemin oluşturabilmektedir. (Meriç, 2013: 39) Dolayısıyla verilen metinde, böyle bir kapital-liberal atmosferin altında sürekli üretim halinin çadır atölyelerde işçi-işçi karşılaşması yaratmakla birlikte makine-işçi savaşına da yol açtığına vurgu yapılmaktadır. Nihayetinde işçilerin yarıştığı er meydanındaki savaşa, karşı cephe olarak makinenin de dahil olmasıyla sürecin genel olarak canlı emek savaşçısının hayatını kaybetmesiyle sonlandığı belirtilmektedir.

Marx'a göre kapitalist sistemin temel yapısını mutlak artık değer oluşturmaktadır. Emek sahibinin kendisi için gerekli ürün miktarının üretimi için ayrılan çalışma süresinden daha fazla çalıştırılmasını içeren bu kavram, üretilen artık ürüne fabrika sahibi tarafından el koyulmasını da kapsamaktadır. Artık emek ortaya koyulması için

işçi sayısı arttırıldığında makinelere ve çalışma mekanlarına da aynı oranda gerekli harcamaların yapılması gerekir. Fakat emek sahibinin iş günü uzatıldığında makine ve binalar üzerine herhangi bir harcamada bulunulmamakla birlikte üretimin ölçeği de artmaktadır. (Marx, 2022: 388, 486) Dolayısıyla en az harcama ile en fazla kâr elde edimini önemseyen bir sermayedar, genellikle iş gününün uzatılması yönünde irade sergileyebilmekte ve bu tutum, çeşitli işçi problemlerine yol açabilmektedir. *Manves City* adlı eserde, işçinin zamansal olarak tüketildiğine dair olgu, nedensel bağlamı ve işçi ayaklanması sonucuyla birlikte ele alınmaktadır:

“Direniş, Belmot’a çalışan koltuk kılıfı fabrikasına sızramıştı sonra, fabrikadan çıkmadan iki-üç gün çalışıp çaput yığınları üstünde uyuyan çoğu kadın Koldün işçileri –Koltuk Dünyası-sallanarak caddeye sürüklenmişti. Fren fabrikasında çalışmaya devam eden erkek işçileri protesto etmek için direniş alanına gerdikleri çamaşır ipine etekler, allı morlu şalvarlar asmışlardı. –‘Size kadın diyeceğiz bundan sonra.’”(Tekin, 2019: 42)

Yaşadıkları sorunları çözmek üzere direniş sergileyen işçilerin bu tutumu, sırasıyla *Belmot* isimli bir fabrikaya ve akabinde *Koldün* fabrikasına ulaşmıştır. *Koltuk Dünyası* fabrikasında iki-üç gün sürekli çalışan ve hatta uyuyacak yerleri olmadığı için bez yığınlarının üzerinde uyuyan kadın işçiler de bu ayaklanmaya destek verirler. Fren fabrikasındaki erkek işçilerin direnişe katılmamasını ise cinsiyetçi bir alayla eleştirirler.

Marx, *Kapital* adlı eserinde kapitalist üretimin temelini gasp eylemine dayandığını belirtmektedir. (Harvey, 2021: 86) Zira [sanayileşmenin unsurlarından olan] makinenin icadını kölelerin özgürlüğü için milat olarak gören Yunan şair Antipatros’un⁷ aksine makineleşme emek gücündeki iş gününün artmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. (Marx, 2022: 391) Buna göre de artı değer ortaya koymak

⁷ “Ey değirmenci kızlar, tahıl döven eller yorulmasın ve tatlı tatlı uyuyunuz!

Horoz, sabahı sizlere boş yere haber versin!

Daeo, kızların işini periler yapsın buyurdu;

Ve şimdi bunlar tekerleklerin üzerinde sekiyor, böylece sarsılan dingiller tekerlek parmaklarıyla birlikte dönüyor,

Ağır değirmen taşlarını döndürüyor.

Gelin atalarımızın hayatını yaşayalım, ve gelin işten elimizi çekelim

Tanrıçanın bize lütfettiği şeylerin tadını çıkaralım.” (Marx, 2022: 391) şiiriyle şair, su değirmenine methiyede bulunmakta ve onun, milat öncesine dayanan bir dönemdeki tahıl öğüten kadınlar için artı zaman yaratarak hayattan zevk almaya dönük davranışlara daha fazla fırsat sunabileceğini söylemektedir.

için sermayedar lehine fazla zaman iş yapmak durumunda kalabilen iş gücünün hem fabrika içi hem de fabrika haricinde deneyimleyebileceği faaliyetlerin kısıtlanması mümkün hale gelmiştir. *Manves City* romanında da bireysel hayatın kendisine yönelik böyle bir nedene bağlı gasp olayına şahit olunmaktadır:

“Baharın sarı devresiydi yine böyle, yaza dönüleceği vakitler. Böreklik papatyalar açmış, katırtırnakları, körekler patlamıştı. Sarı kokuyordu her taraf, sarı tütüyordu, dağdan taştan acı koku fişkırıyordu, işçinin kanı tutuşmuş ama bir ot toplamalık izin kullanma hakları yok. Cumartesi tam gün çalışmaktan, gece mesaisinden yılıp usanmışlardı artık, altı aylık paraları içeride, kurtarırsız diye esir olmuşlar.” (Tekin, 2019: 40)

Bir ilkbahar tasvirinin yapıldığı metinde papatya, katırtırnağı vs. tarlalarıyla açık mekanın yaşadığı mevsimsel değişim ortaya konulmakta ve bu dönüşüm, özellikle sarı renk kullanılarak yapılmaktadır. Enerji içerikli renk olan sarı, doğada açığa çıkarken işçiler; bu ruhsal iyileştirici görsel manzaraya cumartesi tam gün mesai, diğer günlerde de gece mesaisi yaptıkları için gündüz vaktinin dinlenerek geçirilmesi ve ayrıca izin günlerinin olmaması nedeniyle şahit olamamaktadır. Dolayısıyla aşırı çalışmanın bir sonucu olarak emek sahibi, kapalı mekanın dairesinden çıkmakta zorlanırken hayatın devamının bir işareti olan mevsimsel geçişlerden de uzak kalabilmektedir. Böylelikle esasında işçiler, canlılığın bir işareti olan zamansal döngü çizgisinin dışında durmakta ve fabrikada mevsimin olmadığı statik bir devinime girebilmektedirler.

Kapital sanayi ortamında esas itibarıyla meta değil artık değer üretimi söz konusudur. Bu nedenle sermayenin değerlendirme aracı olarak görülen işçinin *üretken işçi* sınıfına dahil olabilmesi için kâr değeri olan ürün ortaya koyması gerekmektedir. Böylece hareketin artı değer için önemli bir koşul olduğu ortamda birkaç dakikalık bir eylemsizlik hali sadece hareket kaybı değil aynı zamanda değer oranının da düşüşü olarak değerlendirilebilmektedir. (Marx, 2022: 407, 486) *Manves City* adlı eserde de durmanın üretimde zararlı ilintili bir olgu olduğu, grev anında çıkan fabrika depo yangını ardından yapılan çalışmayla gösterilmiştir: “Ersel daha müdürün odasında bekletilirken yangın söndürülmüş, soğutma işlemi sürerken fabrikanın ana üretim binasında işbaşı yapılmıştı bile.” (Tekin, 2019: 44) Çıkan yangında sermayedar, alevler henüz söndürülmüşken hızlıca üretime başlatmaktadır. Buna göre üretimin

durmadan ilerlemesini sağlamaya yönelik girişim, olağan dışı şartlarda dahi öne çıkan başlıca unsurun *para (kapital)* olduğunu göstermektedir.

David Harvey'e göre sermayedar genellikle fırsat elde ettiği anda, beklentisini karşılayan yetenek ve güce sahip olan insanların bu niteliklerine maddi karşılık sunmadan el koyabilme eğilimine sahip olabilmektedir. Bu durum ise nihayetinde kapitalistin sermaye birikimini sağlarken öteki uçta yer alan insanın da sefalet birikimini ortaya çıkarmaktadır. (Harvey, 2021: 30, 44) Sermayedarın böyle bir haksız kazanç elde etmesine dair izlere *Manves City*'de de rastlanmaktadır. Buna göre Nergis'in çalıştığı yerlerde maaşını alamadığı belirtilmekte, Ersel'in her türlü hak aramaya yönelik teşvikine rağmen geçmişteki hayal kırıklıkları engel olarak çıkmaktadır:

“Ersel onu direnmesi için yüreklendirmeye çalıştıkça içi yanıyordu Nergis'in, hapisneden yazdıklarını okurken düşüncelerine ateş sıçırıyordu ama geri dönüp baktığında çırpınıştan başka bir şey göremiyor. Hak ettikleri paranın ödenmediği ne çok atölyenin kapısında bekleyip elleri boş dönmüşler, uç uca eklesen aylar eder, hesaplamayı yüreği kaldırmıyordu şimdi, iş arayıp bulsalar, yarı senesi dolmadan hak aramaya çıkıyorlardı.” (Tekin, 2019: 20)

Nergis, burjuva sınıfına karşı önceki süreçte daha güçlü iradeyle ücretini almaya yönelik girişimlerde bulunmuşsa da olumlu herhangi bir sonuç alamamıştır. Deneyimle emeğinin karşılığını alamadığına dair bilgiye sahip olan kadın, sadece bir yerde bu olayla karşılaşmamıştır. Emek sömürsüne dair nicel bir veri ortaya koymaktan endişe edecek kadar çok atölyede bu durumla karşılaşmış olan Nergis ve arkadaşları için bu durum adeta kısır döngüye dönüşmüştür. Bu da kapital fabrika sistemi ile haksız kazancın birbirini destekleyebileceğini göstermektedir. *Sürüklenme* adlı eserde, bir muavin ile birikimin bu gayriahlaki boyutu anlatılmaktadır:

“Buruncuk'taki ahırdan bozma evi nasıl bulduğunu, benzincide cam silen Tatar arkadaşı Aybek'le ilişkilerini anlattı bana. Aybek benzin istasyonuna yakın, işçilerin kaldığı bir pansiyonda yatak bulmuştu kendine ama onu bırakmadığı için mecburen yürüyordu Buruncuk'a kadar, minibüs köyün uzağından geçiyordu. Sonra muavinlerin çalışma şartlarının kötülüğünden söz etti biraz da, suçsuz yere atılmıştı işten, borç çıkarıp aylığının yarısını kesmişlerdi.” (Tekin, 2018: 130)

Yaşanılan evin çok düşük bir seviyede olduğuna dair ifadelerin olduğu metinde Karaca'nın maddi yetersizliğinin ciddi boyutta olduğu imlenmektedir. Herhangi bir aykırı tutum olmadan işten çıkarılan Karaca'nın maaşının yarısı ödenmemiştir. Sonuç olarak sermayedarın kanıta dayalı bir gerekçe sunmadan borç ortaya koyarak maaşta kesinti yapması, artı değerın işçinin emeğine haksız el koymakla da sağlanabildiğini göstermektedir.

Kapital zihniyetin özel mülkiyete dair tasarruf algısı, geleneksel yaşamdaki köylü için sadece emek ve tabiatla bağlantıda araç olan beden algısını da değiştirmiştir. (Baudrillard, 2008: 163) “Para[nın] ona sahip olana toplum üzerinde, her türlü tatmin kaynağı ve emek üzerinde güç bahşet[tiği]” (Harvey, 2021: 191) düşünüldüğünde fabrika sahibi de çalıştırdığı işçide her türlü tasarrufu yapabilme itkisine sahip olabilmektedir. Böyle bir anlayışa *Manves City* adlı eserde sermaye ortaklığı bulunan bir müdür ile şahit olunur:

“Fabrikaya Zeynur'un, müdürlerden biriyle düşüp kalktığı dedikodusu yayılmıştı o sıra. (...) Kimseye kuruş verilmezken Zeynur'a içerideki parasının tamamı ödenmişti giderken.

Yaşananları geri sarıp düşününce, fabrikada küçük bir hissesi olduğu söylenen, işçi kadınlar arasında adı Takipçi'ye çıkmış hovarda müdürle işi bıraktıktan sonra da birlikte olmaya devam ettiği anlaşılıyordu.” (Tekin, 2019: 40)

Fabrikada az da olsa hisse sahibi olan müdürün *Takipçi* lakabını taşıması kendisinin iş yerinde kadınlarla olan gayriahlaki münasebetine işaret etmektedir. Sahip olduğu maddi statü ile yönetimi altındaki kadın işçilerin sadece emek gücünü değil bedenlerini de birer meta olarak değerlendiren müdürün bu yönlü son ilişkilerinden biri Zeynur adındaki evli bir işçi ile olmuştur. Müdürün, diğer işçilere yapılmayan maaş ödemesini Zeynur işten ayrıldığında son kuruşuna değin vermesi kapital fabrika ortamında bedeninin de sermaye olarak görüldüğünü imlemektedir.

1.1.4. (Ç)alınanı Geri Alma: Eylem ve Sendika

Felsefe, psikoloji, siyaset vs. birçok disiplinde farklı şekillerde ele alınıp incelenen bir kavram olan ahlak, TDK'ye göre, “bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları” (TDK, 2009: 43) şeklinde tanımlanır. Buna

göre temelde toplumsal bir kaynağa bağlı olan bu terim, içerdiği normlar bakımından birey üzerinde kuvvetli bir etkiye sahip olması beklenen manevi bir unsurdur. Tarihsel süreçte bireysel ve kolektif düzen bağlamında öne çıkan ahlak, 19. yüzyıl sonrasında yaşanan modern kentleşmede de çeşitli aydınlar tarafından korunması gereken önemli bir yapı unsuru olarak değerlendirilmiştir. Zira modern kentte sanayileşmeyle birlikte sermayedar-işçi çatışması öne çıkmış ve bu çatışmada, ahlakın adalet gibi değerlerinin korunmasında zorluklar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak Saint Simon (Meriç, 2013: 149) *Yeni Hristiyanlık* adlı kitabında ahlakın temel sorumluluklarından birisinin sosyal yapılarla savaşmak olduğunu belirtmiş ve onu toplumsal adaletsizliklere karşı bir iltica mekanı olarak değerlendirmiştir. Ahlakın insanı aktif olarak görmek istediğini söyleyen Simon, böylece üreticiler ortamında görev alanların sosyal düzensizliğe, haksızlığa vb. karşı gelmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Ahlakın etken bir tutumu öne çıkardığı düşünüldüğünde fabrikatör-işçi karşılaşmasında işçinin hak talebinde bulunması da ahlaki bir gereklilik olarak görülebilmektedir. Nitekim “sanayinin gelişmesiyle birlikte, proleterya yalnızca sayıca çoğalmakla kalmaz, daha büyük yığınlar halinde bir araya gelir, güçlenir ve gücünün daha fazla ayırına varır.” (Marx, Engels, 2022: 59) Dolayısıyla işçi yaşadığı herhangi hak zedelenmesinde farkına vardığı bu gücü kullanarak sendika kurma, grev yapma gibi faaliyetlerde bulunarak kapital sanayi ortamındaki birtakım bozulan fiziksel şartları ve etik yıpranmaları onarmaya çalışabilmektedir.

1.1.4.1. Temsilî Kurulardan Yükselen Bir Ses: İşçi Hakkı Savunusu

Kapitalizm geliştikçe kentlerde de aynı hızda fabrikalar kurulmuş; bununla birlikte proleterler arasında birlik ve beraberlik gelişerek dayanışma dernekleri, yardım sandıkları oluşturulmaya başlanmıştır. Önceleri kaza, işsizlik, hastalık vs. gibi işçilerin çalışırken yaşayabileceği çeşitli sorunlarla ilgilenen bu kurumlar, zamanla, maaş ödemesi, çalışma koşulları gibi konulara da alaka göstermiştir. Daha sonraları ise bu yapılar sendikaya evrilmiştir. İlk oluşumlarına sanayileşmenin beşiği sayılan İngiltere’de rastlanan sendikalar, özellikle işverenler tarafından tehdit unsuru olarak değerlendirilebileceği için ilk dönemlerde genellikle gizlice kurulmuştur. (Taş, 2012:

64) Bu minvalde sendikanın kuruluşuna yönelik imlere *Manves City*'de Ersel karakterinin temsilci seçildiği bir sendika örneğiyle rastlanılmaktadır:

“Fabrikada çıt çıkarmadan gizli bir şekilde sendikalaşmaya karar verip minibüste durakta işçilerle tek tek konuşarak üye kaydetmeye başlamışlardı. Ne var ki geceden sabaha kimlerin sendikaya üye olduğu *Takipçi*'nin kulağına fısıldanıyor, (...)

Başka şehirlerde yeni fabrikalar açacak kadar imkân sahibiydiler ama çalışanların parasını vermeye gelince, krizi atlattıktan söz ediyorlardı. Aşılacaktı bu darboğaz elbette, yabancı ortak sözünde durmadığı için ödeme zorluğuna düşmüşlerdi. Kolay olmadıysa da yeterli üye sayısına ulaşip yetki alma aşamasına gelmişlerdi ama patronlar sendikayı tanıyacakmış gibi görünmüyordu. İşçilerin Ersel'i temsilci seçtiğinin (...) İşçinin parası ödenene kadar bir adım öteye kımıldamayacaklarına yemin içmişler.” (Tekin, 2019: 41)

Ersel'in çalıştığı fabrikada işçiler ücretleri ödenmediği için yetkililerin olumsuz tepkisiyle karşılaşma endişesiyle gizli olarak sendika kurmuşlardır. Sendikanın sermayedar üzerindeki etkisinin artarak daha fazla işçinin hakkının korunması için fabrika dışında da üye arama çalışmaları yapılmış; minibüste, durakta özel olarak görüşmeler sürdürülerek kayıtlar alınmıştır. Lakin fabrikadaki sermayedarın gözlemci olarak görevlendirdiği *Takipçi* lakaplı kişiye sendikanın oluşumu ve üyeliklerine dair bilgi sızdırılmaktadır. Sermayedarın maaş ödemesini yapmamasına dair öne sürdüğü kriz gerekçesi ise yeterli değildir. Zira farklı şehirlerde yeni üretim merkezleri açma girişimi olması maddi kaynak anlamında bir sorun yaşanmadığının ispatıdır. Fakat işveren mevcut sorumluluğu üzerinden kaldırmak veya paylaşmak için yabancı ortak sermayedarı işaret etmektedir. Kurulan sendikanın fabrikatör tarafından da tanınması için gerekli olan şartlar -üye sayısı da dahil- sağlanmışsa da kurumun kapitalist tarafından tanınmama ihtimali yüksektir. Bu durum proleterlerin ücretleri ödenmediği için yaşadığı maddi sorunların çözümsüz kalmasına yol açmaktaysa da işçilerin birbirlerine olan destekle beraber amaçlarına ulaşmaya yönelik inançları ve kararlılıkları sürekli bir çizgide ilerlemektedir.

Sınıfsal çatışmada proleter birliğin sağlanması için sendika üyesi olmak önemli bir girişimdir. Buna bağlı olarak sendikada kayıt bulundurmamak da işçiler arasında ayrılmaya yol açabilmektedir. Toplumsal bir varlık olan işçinin sınıfsal aidiyetini somut olarak ortaya koymak ve dayanışmayı güçlendirmek için sendikanın parçası

olmasına yönelik *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ilaç fabrikasındaki işçilerin yaşadıkları, bu durumun bir yansımasıdır:

“Kara Hasan kulaklarına taktığı tellerle grev çadırının başında otururken Çiçektepe kondularında grev üstüne çeşit çeşit laf dönüp dolandı. Grevin ilk günü grevcilerin çadırlarının önünde kestikleri, ‘ilacın tırnağı’ diyerek etini dağıttıkları kurbanın hikâyesi yayıldı. Çöp Yolu’ndan Çiçektepe’nin teneke minareli camisine gidip gelen işçilerin dediklerine göre kesilen kurban ilaç işçilerinin sendikaya adaklarıydı. Çöp Yolu’ndaki fabrikaların çoğu ilaçtan önce koşup sendikaya yazılmıştı. İlaç işçileri gece evlerde, gündüz Çöp Yolu’ndaki kahvede toplanıp durdularsa da ilaçta sendikalaşma uzun zaman askıda kalmıştı. Sendikasız oldukları için ilaç işçilerine ‘Tırnaksız’ diye ad yakıştırılmıştı. Karısına döl tutturamayan erkeğe benzetilmek ilaç işçilerinin gücüne gitmişti. İlacın tırnağı diye et dağıtmaları, kurbanın kanını alınlarına sürüp bağıra çağıra oynamaları bundandı.” (Tekin, 2021: 44,45)

Çöp Yolu’ndaki fabrikalarda birçok işçi, sendika kurulunca daha iyi bir iş ortamında çalışmak, yaşanan problemlere daha hızlı çözüm bulabilmek ümidiyle hızlıca sendikaya üye olmuştur. Fakat ilaç fabrikasındaki işçilerin üyeliği, arzu etmelerine rağmen uzun bir süre mümkün olmamıştır. Çevredeki sendikaya kayıtlı işçiler ise sınıfsal bütünlüğü parçalayan sendikasız işçiler için *kısırlaşmış* anlamını taşıyan *Tırnaksız* lakabını kullanmaya başlamıştır. Toplumdaki soy devamlılığını sağlamaya önem veren erkek işçilere bu ifade büyük bir duygusal zorlanma yaşatmış ve ilaç işçileri sendikaya kaydın gerçekleşmesi için adak adanmışlardır. Bununla birlikte ilaç işçilerinin yaşadığı işsel deneyimin temelinde kavramın sosyal yönüyle de ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Zira biyolojik verimsizlik anlamını taşımakla birlikte bu lakap, sendikasız işçilerin fabrikada ürün ortaya koysa da sendikaya kaydı olmadığı müddetçe toplumsal çevrede herhangi bir söz sahibi olamayacağına ve böylelikle sosyal verim alamayacağına dair ikincil bir işaret de sunmaktadır. Nitekim beklenen temenni gerçekleşince ilaç emek sahipleri, grev yaptıkları ilk günde adak kurbanını kesmiş ve Çiçektepe’deki gecekondu halkı arasında ise bu olay dilden dile yayılmıştır.

Marx’a göre (Marx, 2022: 386) “Emek aracının kendisi [makine], insan yardımcılarının bedensel zayıflıkları ve dikbaşlılıkları gibi belirli doğal engellerle karşılaşmasa kesintisiz olarak üretimde bulunacak olan sınıai *perpetuum mobile* (devridaim makinesi) haline gelir.” Buna bağlı olarak sermaye sahibi üretimde herhangi bir duraklamayı kazancın zarara uğraması olarak değerlendirdiğinde bunu

engellemek için çeşitli önlemler almaya çalışabilmektedir. Bu minvaldeki bir durumla *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda Gülbey Usta adlı tipin sendikaya üye olup üyeler toplaması bağlamında karşılaşılmaktadır:

“Gülbey Usta koynunda sendika fişleriyle geceleri konu konu dolanıp buzdolabına sendikayı sokan ustalardandı. Bay İzak'ın onu durdurabilmek için önüne bavul dolusu iki buçuk lira destesi sürdüğünü Çöp Yolu'nda bilmeyen yoktu. Gülbey Usta'nın para destelerini çözmesi, makinelerin başında sessiz bekleyen işçilerin üstüne gelin pulu gibi savurması fabrikalarda keyifle konuşulurdu. (...) Gülbey Usta, henüz dayakçıların Çöp Yolu'nda dolaştıkları sıralarda koynunda sendika fişleriyle yakalandı. Sendikaya heves sardığı o günlerde plastikhanede preste çalışırdı. Bay İzak Gülbey Usta'yı tazminatsız işten çıkardı.” (Tekin, 2021: 81)

Buzdolabı fabrikasında baş görevlilerden olan Gülbey Usta, işçiler arasında birliği inşa edebilmek üzere sendikaya kayıt için geceleri gecekonduları gezerek üye aramaktadır. Fakat onun bu girişimini haber alan sermayedar Bay İzak, geri çevrilmesinin zor olduğunu düşündüğü yüksek miktarda rüşveti Usta'ya teklif etmiştir. Teklife karşılık Usta, aldığı parayı iş başında çalışan işçilerin üzerine değersiz bir meta gibi atmıştır. Bununla birlikte sendika belgelerini saklayan bu karakterin, sermaye tarafından görevlendirilen *Dayakçı* lakaplı gözlemciler tarafından fark edilmesiyle gizli tuttuğu evraklar fabrikatöre haber verilmiştir. Neticede sendikayla bağlantısını devam ettirdiği görülen Gülbey Usta'nın herhangi bir maddi hak talebi olmasına izin verilmeden işten çıkartılması sağlanmıştır. Ayrıca sermayedar, sendikalaşmaya karşı rüşvet teklifi ve işten çıkarmayla birlikte fiziksel kuvvete de başvurmuştur:

“Kondularda delikanlılık günlerinin yaşandığı, kabadayıların silah seslerinden ürken bembeyaz martıların kanatlanıp kara bir bulut gibi göğü kapladığı sıralarda, Çöp Yolu'nda, işçilerin 'dayakçı' dedikleri iriyarı adamlar dolanırdı. Dayakçılar, tazminat isteyen, sigorta sendika lafını ağzına alan işçilere ağızlarından kan gelinceye kadar dayak atarlardı, işçilerin çığlıkları uluyan makinelerin sesine karışırdı.” (Tekin, 2021: 77)

Dayakçılar, fabrika ve çevresinde gezinmekte; işçilerden kapital sermayenin aleyhine olacak herhangi bir talebin -tazminat, sigorta, sendika vs.- sözü dahi işitildiğinde fiziksel şiddet ile baskı uygulanmakta, hak talebi susturulmaya çalışılmaktadır.

1.1.4.2. Kitlese Bir Fiilî Duruş: Grev

Üst bir sınıfın alt sınıfa yönelik egemenliğini sürdürebilmesi için onun üzerinden belirli şartları devam ettirmesi gerekmektedir. Eğer hüküm süren sınıf, alt grubun çalışma ortamını yaşanabilir ölçüde tutmazsa etkisini kaybedebilir. (Marx, Engels, 2022: 63) Buna göre alt sınıf deneyimlediği olumsuz koşullara karşı eyleme geçmeyi tercih edebilir. Sanayileşmedeki patron-işçi ilişkisinde de emek üretimi ahlaki, uygun koşulda bulunmadığında eylemsel tepki oluşabilmektedir. *Manves City*'de de Ersel, VedPlast Fabrikasını ararken bu temelde bir eylemle karşılaşır: “Yola saptığında duvara karşı tek başına dikilen bir kadın görüp duraladı, direnen bir kadın işçiydi bu, ‘Mobbinge Hayır!’” (Tekin, 2019: 74) Buna göre kadın işçi grevi tek başına yapmaktadır. Çalışma mekanında yaşanan baskıya işaret eden mobbinge karşı sadece bir işçinin bulunması, eylemin niceliksel yoğunluğundan ziyade bizzat varlığıyla dahi sermayeye tehdit oluşturabilme ve arzu edilen hakkı gerçekleştirme ümidi taşıdığını göstermektedir. Aynı romanda Ersel, üç işçinin de ayrı bir eylem yaptığını şahitlik eder: “VedPlat’la Manves City arasındaki tarla kıyısı yola saptığında duvara karşı dikilen üç işçi görüp duraladı, bahar bulutlarının altında direnen işçilerdi bunlar, ‘İşçi Depolarına hayır!’” (Tekin, 2019: 75) Çok fazla çalışma saati ve yoğun iş yükü ile karşılaşan işçiler, problemlerini çözebilmek için greve başvurmuştur. Sayıları az bile olsa düzgün bir üretim ortamı elde etme çabaları hem işçi hem de sermayedar için önemlidir.

Marx ve Engels’e göre ücretli bir çalışanın kazandığı meblağ genellikle az bir düzeydedir ve bu miktar, kendisinin *kıt kanaat ekonomisine* bağlı olarak hayatını idame ettirmesine yol açabilmektedir. (Marx, Engels, 2022: 67) Nitekim hak aramak için yapılan eylemler, bu durumun seyredildiği yerler haline gelir. *Gece Dersleri* adlı eserde de maddi yetersizlikler içinde olan bir kadın işçinin grev esnasında yaptığı fedakarlıklarla bu duruma dikkat çekilmiştir:

“Arkadaşımız ayağındaki süet botun ucunun yırtılmış olduğunu, bot uçlarının işçilere havladığını, bu nedenle ayakkabılarını işçiler görmesin diye tahta sıraların altına sakladığını anlattı. Doğrusu çok duygulandırıcı bir manzara. Benim önerim işçilerle dayanışma için toplanan eşyaların arasından yırtık olmayan bir ayakkabı bulup ayağına giymesidir. Bu arkadaş övünülmesi gereken her çabayı, özveriye, bir zayıflıkmiş gibi yansıttı bize. Yakılacak

bir makete giydirilmesi için son basma eteğini işçilere vermesi, bizce alkışlanacak bir tavidir. Saygılarımla...” (Tekin, 2018: 89)

Devrimci kongresinde yapılan sözlü beyanda geçen bu ifadelere göre kadın işçilerden birinin ayakkabısının önü bir köpeğin ağzına benzetilecek kadar yırtılmıştır. Bu durumda da *havlamak* ifadesi kullanılarak ayakkabının yıpranmışlığının diğer işçilerin dikkatini çekebilecek düzeyde olduğu vurgulanmıştır. İşçinin bu nedenle yaşadığı mahcubiyeti ayakkabılarını nesnelere saklamak zorunda kalarak ortadan kaldırmaya çalıştığını açıkça belirtmesi, sermaye tarafından yeterli seviyede emek karşılığının verilmemesinin sonuçlarının hem duygusal hem de toplumsal düzeyde yaşanabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte grev anında makete giydirilen kıyafetin aynı işçinin son eteği olması da sermayedara gösterilen tepkinin anlamını güçlendirmektedir.

Fabrikada makinenin ilerlemesiyle birlikte sermayenin değer kazanması ayrı bir forma dönüşür. Sürekli değer kazandırma halini içeren bu gelişmede makine, canlı emekten ayrıldığı anda sermayede kayba yol açar. İngiliz pamuk sanayisinin önde gelen isimlerinden olan Ashworth’a göre bir tarım çalışanı işini bıraktığında 18 penilik bir zarara yol açabilecekken fabrikadaki emek gücü üretim sahasından ayrıldığında 100.000 sterline tekabül eden bir zarara yol açabilir. Dolayısıyla çalışanlardan birinin bile fabrikayı terk etmesi gerçek bir felakete işaret etmektedir. (Marx, 2022: 388,389) Bu minvalde işçi ile makine artı değer üretiminde ayrılmaması beklenen iki unsur olarak düşünülebilmektedir. Bu nedenle sermayedar makinenin durmasından veya durdurulmasından kaynaklı zararı engellemeye çalışır. Buna bağlı olarak çalışanın yapacağı iş bırakma eyleminin fabrika sahibi tarafından durdurulması da uygulanacak önlemler arasında sayılabilir. *Manves City*’de işçilerin grevi henüz başlamadan veya hızlıca zincir direniş oluşturmadan engellenmeye çalışılmaktadır:

“İşçilerin direnişçilere karışmasını engellemek için servis araçları kiralamışlardı hemen, minibüsler, fabrikanın içine girip üretim kapısında bekliyordu vardiya değişimini, servis aracının camından direnişçilere bakmak bile sözlü olarak yasaklanmıştı, el sallayan iki kişi soruşturmaya uğrayıp tehdit edilmiş.” (Tekin, 2019: 42)

Komşu fabrikalarda yapılan grevin kendi üretim mekanındaki işçiler tarafından örnek alınmasından endişe duyan sermayedar, özel olarak servis araçları görevlendirmiş ve böylece emekçilerin direnişçilerle herhangi bir irtibatının sağlanmasının yolu kapatılmaya çalışılmıştır. Grev işçileriyle jest ve mimiklerle bağlantı kurduğu görülen kişiler, soruşturma ve tehdit ile psikolojik baskı altına alınmış, sermaye aleyhtarı davranışlarının tekrarlanması önlenmek istenmiştir.

Kapital sanayi bağlamında “proleter için hukuk da, ahlak da, din de ardında bir sürü burjuva çıkarımın pusuya yattığı” (Marx, Engels, 2022: 62) alanlar olabilir. Sermaye sahibi, kendi menfaatlerine karşı olabilecek herhangi bir eylemi önleme çabasında bunları kendine yönelik bir olumlama mekanı haline getirecek biçimde yeniden şekillendirebilmektedir. *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda fabrika sahibi Bay İzak, dini kendi hedefleri doğrultusunda yorumlatmaktadır: “İşçilerin türküleri, İzak’ın kurduğu caminin hocasının, grevin Allah’a karşı çadır açmak olduğunu vaaz eden sesine karıştı.” (Tekin, 2021: 89) Üretim merkezine yakın, kendisinin kurdurttuğu camiinin vaizine işçi eyleminin sadece patrona değil, dine de muhalif eylem olduğunu anlatma görevi veren Bay İzak, proleterlerin grev yapma hakkını duyuşsal alanı manipüle ederek engellemeye çalışmaktadır. Buna bağlı olarak manevi alan, kazanç için destek aracı haline getirilerek maddi çerçeveye sığdırılıp özünden ayrı yeniden yapılandırılmaktadır.

İşçi; hayat standartlarını sınıf mücadelesine girerek yükseltebilme imkanına sahiptir. Fakat canlı emeği genellikle artı değeri biriktirmek için bir vasıttan başka şekilde düşünmeyen burjuva, bu işçi mücadelesine karşı herhangi bir karşı atakla tepki verebilir ve çalışanın değerini düşürebilir. (Harvey, 2021: 30; Marx, Engels, 2022: 68) Sermaye sahibinin işçiye yönelik böyle bir amaçla ket vurma süreçlerinden biri de adil düzen arayışındaki grev çabasına karşılık, işe son verme davranışıdır. *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı eserde de direniş yapan emek gücünün hedeflerine ulaşmasına fabrikadan çıkarılmalarıyla izin verilmemektedir:

“Grev çadırı satmak Çöp Yolu’nda bir grev âdetiydi. Bu âdet de Çöp Yolu’ndaki fabrikalara akü grevinden kalmaydı. İplikçilerin çadırının akü fabrikasının bahçesine düşmesi Çöp Yolu’nda ipliğin ardından akünün greve çıkacağına yoruldu. Daha iplikçiler çadırlarını söküp içeri çekilmeden aküde grev patladı. Akü işçileri çadırlarını sımsıkı çakıp grevlerinin ilk günü el çırpışarak ak bir güvercin uçurdular. Güvercin ok gibi göğre fırladı. Çöp Yolu’nun

üstündeki fabrikaların dumanlarına karıştı. Dönüp dolandı, kanat kanada akü fabrikasının başına gelip kondu. Akü grevi Çöp Yolu'ndaki en uzun grev oldu. Çadırlarının üstüne kar yağdı. Kırağı düştü. Yağmurlar yağıp dindi. Yaz geldi. Grev bezinin rengi döndü. Bezin üstündeki 'Bu İşyerinde Grev Var' yazısı soldu, çadırlarını rüzgârdan korumak için güvercin uçurup halay çeken işçiler birer ikişer çadırın başından kayboldu. Akü fabrikasının kapısında bir avuç insan kaldı. Çadırlarının başından ayrılmayan inatçı grevcilere öteki işçiler 'çadır tutan' diye ad taktı.

Grevden sonra çadır tutan işçiler işten çıkarıldı. Akü fabrikasına 'kanı temiz' işçiler alındı. Kanı kurşunlu grevci akü işçileri arkalarına baka baka Çöp Yolu'ndan yürüyüp kayboldu. "Çadır tutan" lafı Çöp Yolu'ndaki işçilere onlardan hatıra kaldı. O grevden sonra fabrikaların soyunma odalarında, helalarında, grev yerlerinde başına adam toplayıp işçi sınıfı diye bir sınıfın varlığından, sömürüden laf açan işçilere "çadır tutan" dendi. Grevlerde güvercin uçurmak, grev çadırı, grev bezi, grev başlatma türküsü gibi, grevlerin bir parçası haline geldi. Uçurulan güvercin hangi fabrikanın damına, bacasına konduysa o fabrikanın greve çıkacağına inanıldı. Güvercinin konduğu fabrikanın işçileri alkışlarla, çılgınlıklarla dışarı çağrıldı. Grev çadırı grev yerinde topluca oynanan bir oyunla güvercinin seçtiği fabrikanın işçilerine satıldı. (Tekin, 2021: 42,43)

Çöp Yolu'ndaki fabrikalarda eylem, iplik fabrikasıyla başlamış ve akü fabrikasındaki işçilerin çalışma sahasına düşen çadır ile direniş devam etmiştir. Karşıt duruşlarındaki kararlılıklarını henüz en başta çadırı sınımsız olarak kurmakla gösteren işçiler, ilk gün barışın ve umudun sembolü olan beyaz güvercin uçurmuşlardır. Hayatlarındaki arzu ettikleri refahı canlı bir nesneye -güvercin- taşıyan emek gücü daha sonrasında uçuşunu takip ederek kuşu eylemin başlatıcı faili yapmıştır. Herhangi bir fiziksel şiddet içeriği taşımayan bu sembolün grev için tercih edilip rehber seçilmesi, sınıf mücadelesinde işçilerin aynı zamanda inşa edici pozisyonda durmak istediklerini göstermektedir. Akü fabrikasındaki iş bırakma davranışının en uzun soluklu direniş olmasıyla birlikte bazı işçiler hayal kırıklığı yaşayıp eylemi bıraksalar da *çadır tutan* lakabı verilen birtakım proleter grup asla vazgeçmemiştir. Kendilerine verilen temsili adın içerisindeki *çadır* ifadesinin *hak, adalet, ahlaki üretim* gibi anlamları imlediği söylenebilir. Zira bu kavramlar da tıpkı bir çadır gibi işçiyi çeşitli olumsuzluklara karşı muhafaza edebilme ve güvenli alan tesis edebilme kuvvetine sahiptir. Fakat tüm bu kavramları çadır/grev vasıtasıyla tutup koruyan işçiler; azimli arayışlarının karşılığında sermaye tarafından işten çıkartılarak cezalandırılmışlardır. Güvenli üretim alanı kurulmadığı için kimyasaldan etkilenerek biyolojik zarara uğrayan grev işçilerinin yerine henüz sağlık problemi yaşamayan, artı değer katmak için daha verimli sayılabilecek yeni elemanlar alınmıştır. Sonuç olarak yapılan aktif mücadele öncelikle başarısızlıkla sonuçlanmış gibi görünse de sonrasındaki fabrika

alışanlarının adalet aramaya yönelik tüm benzer girişimleri ak işçileri örnek alınarak yapılmıştır. Dolayısıyla sınıf mücadelesinde değer kazanmaya dönük hedefin, birikimli olarak ilerlediği söylenbilir.

İKİNCİ BÖLÜM

KENTİN ARKA SOKAK SESLERİ

2.1. “Uzun-İnce Bir Yolda”: Yoksulluk-Varsılık Arasında Hayat

Tarihsel süreçte, her toplumda *tabakalaşma* görülmekle birlikte modern toplumlarda temel yapı genel olarak eşitlik idealine rağmen eşitsizlikler üzerine inşa edilmiştir. (Sunar, 2018: 1) Sanayi sonrası kentlerin ekonomik gelişimle birlikte toplumsal refahı iyileştirici gücü yaymasına dönük beklentinin aksi yönde gerçekleşmesinin altındaki başlıca sebep olarak “Max Weber’in modern kapitalizmin başlangıcında gördüğü (...) ‘işin evden ayrılması’” (Bauman, 2022: 32) gösterilebilir. Modern kent yaşamında “iş çıkarlarının etik değerlerle denetlenen ve idare edilen bütün mevcut sosyo-kültürel kurumlardan (o zamanlar aile evi/iş yeri ve onun vasıtasıyla yerel topluluktan) azat edilmesi ve bunun sonucunda iş arayışlarının karı azami seviyeye çıkartmak dışında bütün değerlere karşı bağışıklık kazanması” (Bauman, 2022: 32) sınıflar arası boşluğu arttırmıştır. Böyle bir bağlamda “ekonomik ilerlemenin artıkları” (Saçlı, 2019: 9) olarak adlandırılan yoksul sınıf da anlamlı bir yoğunluk göstermiştir.

Yoksulluk; ekonomik, coğrafi, tarihi vs. birçok yönden farklı olarak değerlendirilip ele alınabilir. Buna göre liberal kapitalizmin çerçevesinde gelişen kent hayatındaki yoksulluk oluşumu, genel olarak *kentsel yoksulluk* olarak ifade edilmektedir. “Birleşmiş Milletler 1996-Habitat Raporu’nda ‘nüfusun kentlerde yaşayan bir kesiminin, çeşitli nedenlerle tarihsel ve coğrafi olarak belirlenmiş asgari ücret standardını sağlayabilecek kaynaklara ulaşamaması, barınma yoksulluğu ve toplumsal, davranışsal ilişkiler açısından sorunlara yol açabilecek konumda olması durumu’” (Güngör Abbak, 2023: 19-20) şeklinde tanımlanan bu kavramın maddiyat çerçevesinde manevi bir problem taşıyan olgu olduğu anlaşılmaktadır. Kentteki bireyin ya da ailenin asgari seviyede geçimini sağlamaya yarayacak gelirinin, hayatını sürdüreceği yaşanabilir bir eve sahip olamaması gibi birtakım somut etkenler aynı zamanda sosyal ilişki ağında da zayıflamaya yol açabilmektedir. Latife Tekin, *Gece Dersleri* adlı eserinde kentsel yoksulluğun bu içeriğine dair seslendirmeyi yaşlı bir

kadın üzerinden yapar. Gülfidan adındaki devrimci baş karakter ile konuşan yaşlı kadın, Gülfidan'ın söylediklerine bağlı olarak, barınmaya çalıştıkları mekandan hareketle yoksulluğu estetize bir anlatımla sunar:

“O bana sözünü ettiğin cümleyi, ‘Bizim evlerimizin kapısını çalan insanlarla bizim duygularımız tutmaz!’ cümlesini bir türlü kıyıp da bana armağan edemiyorsun. Oysa ben senden sözlerini kırıp biçmen için altın makasımı esirgemiyorum. ‘Yoksul olmak,’ diyorsun, ‘biraz da kırık bir iskelete sahip olmak gibidir. Bunu söylemek beni utandırmıyor. Onlar kaygan, ebruli ve yumuşak karnındadır hayatın. Ta okyanus ötelere kadar uzanır kanalları. Suyolları bulup kayarlar, tıpkı göçmen balıklar gibi... Biz, evlerimizin konu mavisi duvarlarının arasında sıkışıp kalırız. Derin bir acıdır dalgaların camlarımızdan uzaklaşması... Hüzün daha başka ne olabilir, parıltıların kalbimizi kendimizden utanmaya terk edip gidişinden... Bu yüzden, o duvarlardan birinin üstündeki kırık dökük kapıları çalmak o kadar kolay olmamalı...’ Düşlerin tuzlu kilidini elinde tutan insanların en çok o düşlere ihtiyacı olan insanlar olmaması...” (Tekin, 2018: 108-9)

Gülfidan, gecekonduya çeşitli menfaatlerle gelen üst sınıftan kişilerin ev sahipleriyle aynı duygu durumuna sahip olamayacaklarını yani ortak bir manevi paydada buluşamayacaklarını karşısındaki kadına tam söyleyemese de bu mana, anlaşılmıştır. Yaşlı kadın, Gülfidan'ın sözlerini aktardığında yoksulluk *kırık bir iskelet* metaforuyla izaha çalışılmıştır. Bu benzetmeye göre kentsel yoksul, insanı/haneyi ayakta tutan birtakım ihtiyaçların giderilememesi dolayısıyla hayatta sağlıklı/dik bir süreklilik elde edememektedir. Varsıllar dünyasındaki bireyler ise renkli, büyük bir konfor sahasında yaşamaktadır. Üst sınıfı göçmen, okyanus ötesine kadar gidebilen balıklara benzeten karakter; onların istedikleri her imkanı ellerinin altında bulundurabildiğine vurgu yapmıştır. Hareket sahası sınırsız denilebilecek kadar geniş olan bu tabakanın herkesin ulaşamayacağı bir genişlikteki yaşam alanında yaşadığı belirtilmiştir. Yoksullar ise birkaç odalı daracık gecekondularında hapsedilmiş gibidirler. Herhangi bir yere gitme seçeneklerinin olmadığı, üst sınıflarla insan ilişkilerinin de böylece kısıtlandığı, hüznün mekanında acıyla ve utançla yaşadıkları ifade edilmiştir. Nitekim *Manves City* eserindeki Ersel'in “Fakirim, dünyam sonbahar.” (Tekin, 2019: 91) ifadeleriyle paralel bir çerçeveye sunan karakter, “Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun *Distinction* isimli araştırmasından beri sınıfların kendilerini bir sınır ve fark etrafında kurduklarının” (Sunar, 2018: 27) bilgisini yoksulluk-ev-insan ilişkisi bağlamında somutlaştırmıştır.

Kentteki refah gelişimi formel [idari] elle sağlanamayınca genellikle yoksullar, yaşadıkları korunaksız bağlamdan çıkmak ve sanayi üretimi ile planlamacı rasyonellikten meydana gelen *yeni insan* modelinin sınıfına erişmek için çeşitli stratejiler geliştirmeye çalışmıştır. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 76; Lefebvre, 2022; 121) Buna göre *Buzdan Kılıçlar* adlı romanda, yoksulların sahip oldukları bu dış olumsuz şartlar, “hayatın kendilerine verilmediğini bile bile” (Tekin, 2018: 12) ifadeleriyle belirtilmiş; bilahare Halilhan ve Gogi’nin düşünce karşıtlığını sunan şu cümlelerle de varsılığa giden çözüm yolunun pesimist bir tavırdan ziyade, hayal gücüyle başlayan aktif eylemle olacağına vurgu yapılmıştır: “Gogi’nin, ‘Umudumuz hayatımız kapalı,’ lafını çok sevmesine karşın Halilhan Sunteriler imajınasyon gücüyle hayatına iyi bir yön vereceğine inanıyordu.” (Tekin, 2018: 21) Bununla birlikte, aynı adlı romanda “yoksulların yüzyıllardır dünyaya karşı kalkan olarak kullandıkları serap[ın] başkalarının hayatı” (Tekin, 2018: 122) olduğu vurgulanarak esasında kentteki üst sınıfın maddi kaynaklarının sadece kendilerine değil, yoksula da gelecek planları çerçevesinde ümit ve yaşam rehberi sunduğu vurgulanmıştır. Ayrıca alt sınıfın zengin olacağına dair bu serabını biyolojik ve ruhsal eşitlik perspektifiyle pekiştirebildiği yine aynı eserde görülmektedir:

“Halilhan derin bir soluk çekip ayağa kalktı, sayıklar gibi bir sesle, ‘Ben geleceği kendi pantolonlarımızı kendimizin çizdiği, ipek gömlekler giydiğimiz, olayı kendimizin yaratacağı bir şey olarak düşünüyorum,’ diye mırıldandı. Boşluğa doğru gidip, ‘Kimiz biz? Dünya nedir yani? Hepimizin vücudu arzu ve kemikten ibaret değil mi?’ şeklinde birkaç soru yöneltti.” (Tekin, 2018: 63)

Dünyaya *pılık pırtık* olarak gelen ama böyle devam etmek istemeyen Halilhan, çok sevdiği arkadaşının sözünü ayağa kalkıp keserek zihnindeki geleceğin resmini çizer. Buna göre hayale, toplumda genelde kimliğin ilk tanımlayıcılarından olan kılık-kiyafetten başlanmıştır. Fakat en başta fabrika üretimine göre daha maliyetli olan terziden istenilen ölçü, renkte vs. giyinmek, ipek gömleklere sahip olmak düşünürken Halilhan’ın bu arzusunun gerçekleşebileceğine dair inancını sağlamlaştırmak için konuşmasını boşlukla devam ettirdiği görülmekte, adeta yankı odası oluşturmaya çalıştığı sezilmektedir. Aslında çevresinden ziyade kendisine yönelik bir konuşma yapan karakter, hayalinin gerçekleşebileceğinin ispatı olarak üst sınıflarla kendilerinin

aynı varoluşsal yetilere sahip olmalarını gösterir. Dolayısıyla yoksulun, hedeflerine dönük iradî eylem sağladıktan sonra herhangi bir engele takılmayacağı vurgulanmaktadır.

Toplumsal tabakalaşmada alt sınıfta olan kentli yoksul, “eskiden son derece önemli bir statü sembolü olan okumuş, kültürlü olmak gibi değerler, bugün kolaylıkla paraya çevrilebilir, likit değerler arasında yer alma[dığı]” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 141) için üst sınıfa geçme hedefini, genel olarak, çevrede de kabul gören nakde çevrilebilen unsurlara sahip olarak elde etmeye çalışabilmektedir. Buna göre yoksuldaki zenginlik kat sayısına ulaşma düşünün, paraya dönüşebilen üst metanın kendi üzerinde görülmesiyle gerçekleşeceğine olan inanca *Buzdan Kılıçlar* adlı eserde tesadüf edilmektedir. Halilhan, Mesut ve Hazmi isimli üç kardeşin birlikte zengin olma hayalleri yansıtılmakta fakat bu süreçte metayla statü elde etme hırısının aralarına zarar verici bir şekilde girdiğine dair de çerçeve çizilmektedir:

“Yakın zaman öncesine kadar üç kardeş birlik ve beraberlik içinde çok güzel bir şekilde anlaşarak çalışıyorlardı. Üçünde de aynı özlem, üçünde de hemen hemen aynı ağırlıkta denebilecek yoksulluk duygusu vardı. Enteresan enteresan tartışmalar gerçekleştirmişler, ayrıntılı bir plan dahilinde sürekli ve büyük miktarda para kazanmak için ne yapmaları gerektiğini konuşmuşlardı. ‘Biz üç kardeş bir ırk mıyız, yoksulluk meslek mi yoksa karakter midir? vb.’ sorulara canlı pratiklerinden çıkararak cevap aramışlar, bu konularda fikir yürütme imkânı bulmuşlardı. Nakit sermayeleri olmamasına karşın durumlarını boyutlu bir biçimde ele aldıkları için kendilerinden iyi şeyler bekliyorlardı. Fakat Halilhan çalışma güçlerinin büyüklüğünden kendi namına yararlanmıştı. Enerji kesilmiş, son sürat mekleşiyorken aniden karar verip şeytan olmuştu. ‘İş araştırması yapıyorum, bana daha fazla para ayırmanız lazım,’ diyerek entrikaya başlamıştı. Gizli özlemine nail olup otomobil satın almak için mütemediyen akıl ve zekâ oyunlarına sapıyordu. Otomobil hırısı görünmez kanatlarını çırpın hayalî bir akbaba gibi beynine oturunca, Mesut ve Hazmi kanat ve ayak darbeleriyle yere yuvarlanmışlardı. ‘Bize ne oldu ki!’ diyemeden, ortak oldukları nakit parayı kapıp kaçmıştı. Yoksulluk duygusunu saniyesinde bir otomobil şekline getirmiş, Hazmi’yle Mesut onunla eşit koşullarda çalıştıkları halde bunu başaramamışlardı.

Halilhan’a sorarsanız, onların hayal güçleri zayıftı.” (Tekin, 2018: 39-40).

Romanda belirtilen kardeşlerin hepsi, içlerinde yoksulluğun verdiği ağır bir his ve zengin olma ümidini taşımaktadır. İçine düştükleri bu yaşamı kabul etmeyip sürekli kendi aralarında çeşitli konuşmalar ve geleceğe yönelik planlar gerçekleştiren kardeşlerin bu süreçte yoksulluğun özüne dair sorgulamalara girmesi de dikkat çekmektedir. Maddi imkanların zayıf olmasının ırk veya karakter gibi doğuştan mı yoksa sonradan mı kazanıldığına dönük soruların esasında hayallerinin gerçekleşme

ihtimalini hesaplamak için yapıldığı düşünülebilir. Zira kalıcı atfedilen bir yoksulluğun aşılması mümkün olmayacak ve zengin olma ümidini de engelleyecektir. Herhangi bir yeterli maddi kaynakları o anda olmasa da birlikte yaptıkları ayrıntılı plana dair güven hisseden kardeşler, Halilhan'ın sonradan sergilediği bireysel menfaate dayalı davranışı ile şok yaşar. Halilhan otomobil sahibi olmayı, toplumda servet sahibi olma yolundaki ilk duraklardan biri olarak değerlendirip kardeşlerinin de payı olan parayı çalar. Halilhan'ın bu eylemi, “pasif güvenin⁸ aksine birbirini tanıyanlar arasında oluşan, dayanışmayı sağlayan bir güven biçimi [sayılan] *aktif güveni*” (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 55) sarsıcı bir davranış sayılabilir. Kentin kapital sarmalında birbirlerine olan manevi bağ ile hayatta kalıp sınıfsal aşımı gerçekleştirmeye çalışan bu üç kardeşin karşılaştığı durum, sermayeye bağlı sınıfsallığa dayalı kentteki özün, kişinin benlik algısındaki çoğulcu, dayanışmacı yönü atomize edip parçalayabileceğini göstermektedir.

Yeni yoksullukta mevcut yetersizlik sadece kazancı kapsamamaktadır. Refahın statik yönüne vurgu yapan maddi durumla birlikte yoksulların mevcut fırsatlara erişebilme, hayatlarını geliştirebilme imkanlarını içeren dinamik boyut da göz önüne alınmaktadır. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 72) Buna göre, yeni yoksulluktakine benzer biçimde maddi düzeyi de fırsatlar toplamı da gelişmemiş olan kentsel yoksul sınıfı, önüne çıkan ilerlemeye yardımcı ortamlar olduğunda belli bir şok hali yaşayabilmekte, hatta sahip olduğu ürüne bir anda yabancılaşabilmektedir. *Buzdan Kılıçlar* romanında da Halilhan'ın sürekli hayalini kurup sahip olduğu Volvo marka araba kendisine karmaşık haller yaşatmıştır:

“Merakla sürüklenip otomobilin etrafını saran insanlar, Halilhan'dan rot balansın kız gibi olduğunu öğrenerek dağıldılar. Volvo kazanmış olduğu hassasiyetle direkman paranın yerini bulacaktı. Kaliteli bir sürüş elde ettiğini, asfaltta yüzercesine kaydığını açıklarken sesi berraktı.

Ama beklenmedik bir anda yüzüne tuhaf, beyaz bir durgunluk oturdu. Sık sık uykusundan uyanıp pijamasıyla otomobiline yürümeye, pürüzsüz yeşil, ılık iki çakıltaşından farksız gözleriyle volvosunun camından gece bulutlarına, yıldızlara bakmaya başladı.

⁸ Anthony Giddens'in ortaya koyduğu güven kavramlarından biri olan *pasif güven*, toplumdaki vatandaşların çeşitli kurumlara karşı hissettiği bir duygudur. Modernizmin yaratmak istediği, tanıdık olmayan bireyler arasında gelişen bu içsel duyum, anonim ve formel bir güven çeşidi sayılmaktadır. (Işık ve Pınarcıoğlu, 2021: 54)

Yoksul doğasının gereği, hayal ettiği bir durumun gerçekleşmesinin yarattığı hüznü yaşamaktaydı.

Volvonun aynasından yansıyan siyahı ışık ruhuna aktı, boşluklara sızdı, mülkiyet duygusundan yoksun bir dokunun kimyasına değdi.

Halilhan'ın kendi içinde bir otomobile sahip olduğunu doğrulayacak bir karşılık bulması ne yazık ki imkânsızdı. Yüzüne yayılan hüznün yerini ağır ağır soluyan bir korkuya bıraktı.

Kendilerini yaşadıklarına inandırmak zorunda kalan insanların dünyasında hayatın araçları gerçekliklerinden sıyrılırlar. Yoksullar onları boşluklarında durmaksızın çınlayan bir ses olarak duyarlar.

Çınlamaların ruhundaki titreşimlerinden doğan yoksulluk acısı dayanılmazdı. Volvoyla bütünleşebilmek için karısı Rübeyşa'ya otomobilinin renginde kırmızı bir elbise diktirmeyi düşünecek denli çılgınlaştı. Sabahları volvonun su içtiği eski, yeşil bidonu atıp beyaz bir bidon satın aldı. (Zevk açısından kırmızıyla yeşilin ters uyumda olduğunu düşünen bir insandı.) Peşinden, tüm gücünü toplayarak volvoyu çizen mühendisin tasarımı kurarken en çok neyin etkisi altında kaldığını öğrenmeye çalıştı.” (Tekin, 2018: 21- 22)

Halilhan'ın arabaya sahip olmasının kendisinde yarattığı hisler sırasıyla sevinç-hüzün-korku-endişe olmuştur. Öncelikle metaya sahip olarak yeni bir kimliğe sahip olduğunun ilanını halka otomobilinin çeşitli özelliklerini göstererek kanıtlamaya çalışan Halilhan bir anda, muhtemeldir ki alışmış olduğu yoksulluk mekanından uzaklaşmış olmasının hüznünü yaşamaya başlar. Her ne kadar dış dünyadan bir varsıllık imkanı elde edip de yapabilirligini arttırmış olsa da herhangi bir mülkiyete aidiyet hissetmek onun için zordur. Zira alt sınıfta olmaktan her ne kadar ayrılmak istense de genel olarak bu durum bilinç dışına itilmiş bir kimlik unsuru olarak örtük bir iz olmuştur. Maddi olanağın göstergesiyle özdeşleşip kendisine bunu ispatlamaya çalışan karakter, bunun için en yakını olan eşi Rübeyşa ile arabayı renk dokusuyla birleştirip yakınlık kurmaya çalışmıştır. İronik bir anlatımın sergilendiği bu aşırı tutuma götüren ana sebebin ise sahip olduğu metaya ait hissetmemenin verdiği yabancılik korkusundan ve bu sermayenin ruhsal boşlukta ürkütücü bir ses haline dönüşmesinden kaçmak olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Halilhan'ın zengin olma hayaliyle ulaştığı araba, aksine yoksulluk duygusunu derinleştirmiştir. Böylece yoksulluğun benlik algısında kalıcı mı geçici mi olduğu ve dış imkanların arttırılmasının güçlü içsel yaşantı için yeterli olup olmayacağı sorgulanmaktadır.

2.2. Az İmkânı Yuva Yapmak: Gecekondu

*Yarısı cennet yarısı gecekondu mahallesi olan şehri
seyrederken düşüncelerin akışına bıraktı kendini.*

Maddi gelişme, sanayileşme gibi olgularla beslenen kentleşmenin bir parçası da gecekondu yerleşimleridir. 19. yüzyılda SSCB, Fransa, Amerika, Hindistan gibi [hem birinci hem de üçüncü dünya] ülkelerde karşılaşılan ve özellikle 1970’ten itibaren neoliberal kapitalizm etkisiyle ciddi olarak artan bu konut birimi, genellikle evrensel kavram olarak değerlendirilmiştir. Bulunduğu bölgenin geleneği ve inşa sürecine bağlı olarak *gecekondu* (Türkiye), *favela* (Brezilya), *mantar nüfus ve yerleşmeler* (Şili) vs. farklı isimlerle anılan (Karpat, 2020: 23, 29-30; Davis, 2020: 37, 39) fenomenin içeriğine dönük tanımlamalar ise hem uluslararası hem de yerel hukukta genelde benzer ifadeler taşımaktadır. Buna göre “Birleşmiş Milletler, onlara toprağın yasal olmayan ya da illegal işgali veya düşük gelirli insanlar tarafından bina inşa edilmesi, demekte[yken]; Türkiye’de 20 Temmuz 1966 tarih ve 775 sayılı yasa, gecekondu sahibinin rızası olmaksızın, imar ve bina kanun ve yönetmelikleri gözetilmeksizin başkalarına ait arazi ve arsalar üzerine yapılmış mesken olarak tanımlamaktadır.” (Karpat, 2020: 34) Bu çerçevede gecekondu, umumi olarak resmi normlara karşı gerçekleşen bir sivil yapı örneği olduğu görülürken kuruluştaki faillerinin maddi olarak yeterli güce sahip olmayan kişilerden oluşması da önemli bir özellik olarak değerlendirilmektedir. “Normal kentleşme ve modernleşme sürecinin dışına düşen bir toplumsal sapma olarak [da] düşünül[ebilen]” (Karpat, 2020: 25) böyle bir yerleşimin süreklilik şansı ise taşıdığı özden etkilenmektedir. Zira gecekonduların gayriresmi yapılaşma oldukları için genel olarak siyasi/hukukî çevrelerce yıkımı onanabilmekte veya yoksulluk neticesinde inşaatta işlevsiz, zayıf malzemelerin kullanılmak zorunda kalınmasıyla kötü çevre koşullarında gecekondu ortadan kalkabilmektedir. Buna yönelik çarpıcı şekilde *Berci Kristin Çöp Masalları*’nda bazı izlere rastlanmaktadır. Eserde sanayi bölgesi çevresindeki konduların yapım sürecine ve doğal afete dayanamayıp yıkılmalarına şu şekilde şahit olunur:

“Öğlen olmadan tepeye kar gibi insan yağmaya başladı. Odacılar, tablacılar, simitçiler ellerine birer kazma alıp geldiler. Köylerinden gelip akrabalarının yanına yerleşen, kondu kurmak için şehrin arka tepelerinde gezinenler onların arkasından seğirttiler. Kadın erkek, çağ çocuk dört bir yana dağıldı. Önce ayaklarıyla, kollarıyla, bir diz çöküp bir dinlenerek ölçü aldılar. Sonra kazmayla toprağı çiziktirip tek gözlü, eğri büğrü planlar yaptılar. Akşama çöp

yolu, tuğla briket, ziftli kâğıt yolu oldu. O gece fener ışığında, kar altında, karın üstüne yüz kondu daha kuruldu.

Sabah naylon leğenden çatıları, eski kilimlerden kapıları, muşambadan camları, ıslak briketlerden duvarlarıyla çöp yığınlarının çevresinde, ampul ve ilaç fabrikalarının alt yanında, tabak fabrikasının karşısında, ilaç artıklarının ve çamurun kucağına bir mahalle doğdu.

O gün evlerin içini döşeyecek eşyalar, mahallenin öteki çocukları ve kadınları da sırtlarında torbalar, kucaklarında bebeklerle gelip evlerin içine girdiler. Yatak denikleri açıldı. Evlerin toprak tabanlarına kilimler yayıldı. Islak duvarlara süpürge çöpünden mavi boncuklu uğurlar, sararmış resimler asıldı. Çatılara beşikler bağlandı. Her kondunun yan duvarından bir soba borusu çıkarıldı.

(...)

Fabrikaların akşam vardiyaları dağılmadan mahalle getirenler uyudu.

Fabrikaların makineleri durdu. Işıkları söndü. Tepe kopkoyu bir karanlığa gömüldü. Rüzgâr gece yarısından sonra konduların çatılarına yanaştı. Çatıları söküp kanatlandı. Çatılara bağlı beşiklerde uyuyan bebekler de çatılarla birlikte uçup gitti.

İnsanlar derin uykularından sıcak yüzlerine yağın, kirpiklerine konan karla uyandılar. İlk gökyüzünün kar olup kondularının içine döküldüğü güzel bir rüya gördüklerini sandılar. Sonra bağıra çağıra karanlığı yırttılar. Kadın erkek, çağ çocuk, herkes içlikleriyle dışarı döküldü. Fenerler yakıldı. Topluca çatı ve bebek aramaya çıkıldı. Kadınlar bebeklerini daha da uzağa sürüklemesin diye rüzgârın yolunu bağladılar. Bir ağıtla mendillerinin, yazmalarının ucuna düğüm attılar.

Çatılardan biri ampul fabrikasının bahçesinde bulundu. İki dut ağacının arasında yere çakılıp durmuştu. Çatıya bağlı beşikteki bebeğin ağlamaktan sesi boğulmuş, korkudan gözleri iri iri olmuştu. Öteki çatılarsa tabak fabrikasının altındaki düzlükte yan yana sıralıydı. Bebekler beşiklerden çıkmış, karın üstünde sürüne sürüne dolaşiyor, tabak fabrikasından atılmış kırık tabaklarla oynuyorlardı. İncecik ağlama sesleri rüzgâr vurdukça tıngırdayan tabakların seslerine karışıyordu.” (Tekin, 2021: 11-13)

Bir gün kuşluk vaktinde, toplumun alt tabakasına mensup serbest meslek sahiplerinden bazıları Çiçektepe’ye ev kurmak üzere gelmiştir. Gece kondunun genel nüfusunu oluşturan, köyden kente göç etmiş bir kitleden yakınlarının yanında yaşam sürenler ve kendilerine ev kurmaya çalışanlar da her yaş ve cinsiyetten kişilerle kondu inşasına katılmışlardır. Evin kuruluşunda herhangi bir mimari profesyonel kaynaktan yararlanılmadığı gibi hiçbir ölçüm aleti dahi bulunmadığından arazi-alan ölçümü insan bedeni aracılığıyla yapılmıştır. Böylelikle sabit bir değerlendirme yapılamadığı için düzensiz, çarpık kondular dikilmiştir. Bununla birlikte geceye kadar süren bu faaliyetin kış mevsiminde, karlı bir zemine yapılması kente gelip kalmayı düşünen gece kondununun kararlılığını ve azmini göstermektedir. Fabrikaların ve çöplerin tam yanına kurulan meskenlerin her bölmesinde el yordamıyla bulunmuş dayanıksız malzemelerin kullanılması da yoksulluğun bir sonucudur. Anlatıcının hemen sabaha mahallenin tamamlanması için *doğ-* fiilini tercih etmesiyle ise *doğal* bir süreç olduğu algısı kurularak ironi yapılmaktadır. Bir gün içinde meydana gelen kondunun ertesi

sabah içi eşya ve orada yaşayacak kişilerle doldurulmuştur. Hemen her şeyin çok hızlı ve yoğun şekilde yaşandığı olayda herkes hedefine ulaştığını düşünüp rahat bir uyku ile dinlenme faslı yaşayacakken ansızın gelen rüzgar, gecenin karanlığını pekiştirecek sahneler oluşturmuştur. Naylon leğenden yapılmış çatılar, uyuyan savunmasız bebekler uçmuştur. Hem evin hem de insanın kurban olup yıkıma sürüklendiği böyle bir durum, kentte tutunmaya çalışan hane halklarının yoksulluğun da etkisiyle doğal çevre tarafından maddi ve manevi yıkıma uğrayabileceğini göstermektedir. Esasında kondunun inşasındaki temel yapı unsurlarının kullanışsız, zayıf olması nedeniyle “gecekonduculu[ğun], geliyorum diyen bir felakete karşı oynanan bir kumar haline gel[diği]” (Davis, 2020: 58) de söylenebilir. Nitekim, bir gece vakti üzerine soğuk işlenerek uyanan halk büyük bir telaşla bebekleri ve çatıları aramaya koyulmuş, aradıklarını da fabrika bahçelerinde bulmuşlardır. Bu şiddetli deneyimde olağanüstü biçimde, çatıların nizamlı yan yana dizilmiş ve bebeklerin herhangi bir can kaybına uğramadan, aksine tabaklarla oynarken bulunması ise ölümcül olan durumun ve yoksulluğun eleştirisinin kara mizah ile güçlendirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bununla birlikte yazarın kent hayatında yaşamaya çalışan kentli yoksulları mekansal bağlam ile açıklamaya çalışmasına *Aşk İşaretleri* adlı eserde de yine gecekonduların tasviriyle yer verilmiştir:

“‘İşte, rutubet kuşlarının hayat bulduğu yer...’ Kahkasıyla havadaki sesleri silerek yaşadığımız evlere gülüyordu. (...)

Harap, iğreti evlerimize, evlerimizin döküldüğü sokaklara yıllar boyu hiç kimsenin bakmadığı, bakamadığı gibi bakmış (...)

Bütün pencereler çıplaktı. Havada ruha işleyen bir beyazlık... Ufuktan akıp gelen bir tül dalgası... Her yerden su sızıyordu. Kat kat aşınmış, sıvasız duvar diplerinde solmuş köpükler.” (Tekin, 2019: 16-7)

Bir grup kentli yoksul gencin oturduğu gecekondu mahallesine giderek ortama dair fikirlerini beyan eden Nezir adlı baş karakter, mahalledeki evlerin nemli, hastalıklı bir ortam olduğuna işaret etmektedir. Anlatıcı karakter Cihan ise bu düşünceleri destekler nitelikte evlerin yıkılmaya müsait bir halde olduğunu belirtmektedir. Evlerin pencerelerinde perdelerin ve haneyi iç-dış çeşitli etkilere karşı koruyucu yapı olan sıvanın olmaması esasında konduların herhangi bir mevsimsel veya başka harici etkene karşı savunmasız olduğuna dair nesnel bir anlatım sunmaktadır. Dolayısıyla

birey için en korunaklı ve güvenli alan olarak genelde varsayılan evin, kentteki yoksullukta tehlikeli bir mekan haline gelebildiği görülmektedir.

Berci Kristin Çöp Masalları adlı eserde ayrıca kondunun çevresel etkenlerin yanında beşer faaliyetleriyle de yıkıma uğrayabileceği anlatılırken yıkım ekipleri ve kentte yaşam mücadelesi veren yoksul konu halkı arasındaki çatışmaya şu şekilde rastlanılmaktadır:

“Sabah yıkımcılar çöp evleri tekmeleyip yerle bir ettiler, insanlar akşama kadar teneke, taş, tahta, çöpten ayıkladıkları çeşit çeşit malzemeyle gece tepeye benzer bir dolu şey diktiler. Ama sabah yıkımcılar gelip o şeyleri gene yere serdiler.

Yıkım üst üste tam otuz yedi gün sürdü. Her yıkımdan sonra kurulan kondular biraz daha küçüldü. Gitgide eve benzemez oldu. İnsanlar insanlıktan çıktı. Toza, çamura, çöpe bulandı. Üstler başlar yırtık delik içinde kaldı. (...) Bir yıkımcıyı keserle yaralayan yaşlı bir kadın iki candarmanın yanına katılıp tepeden gitti. Kalanların teneke toplamaktan, çöp ayıklamaktan soluğu kesildi. (...) Ne yatak kaldı ne yorgan ne de ev kurmaya yarayacak taş tabak. Öyle ki ufala ufala son yaptıkları evler cin hamamına döndü. (...)

O gece çöp yolunun ağzındaki inşaatlardan birine sığındılar. Kadınlar çocuklarla bir köşeye çekildiler. Erkekler Güllü Baba'nın etrafını çevirdiler. Güllü Baba bir kederle elini alınca verdi. Uzun uzun kendini dinledi. Bastonunu yanağına dayayıp bir şeyler mırıldandı. Sonra yıkımcılar konu kurdukları tepenin yerini unuttuncaya kadar inşaatta yatıp kalkmalarını öğütledi.

‘Çöpe sahip çıkar konduları kurarız,’ dedi.” (Tekin, 2021: 11-2, 17-8)

Kötü bir ortamda kurulmasına rağmen ters isim sembolizasyonu yapılarak *Çiçektepe* adı verilen gecekondu bölgesindeki hayat mücadelesi daha günün ilk saatlerinde başlamaktadır. Sabahleyin yıkımcılar gelip yasa dışı kurulan konduları ortadan kaldırmaktadır. Fakat bunu yaparken çeşitli engellerle de karşılaşabilmektedirler. Bizzat orada yaşayan yaşlı kadınlardan birisi bu yıkımı durdurmak için *insan yıkımına* götürebilecek aleti -keser- kullanmaktan çekinmeyerek yaralama olayına karışır ve güvenlik güçleri tarafından tutuklanarak götürülür. Bu saldırıyı yapanın özellikle bir kadın olması, konu sahiplerinden sadece erkeklerin değil kadınların da -hatta yaşlı- yuvalarını korumak için her türlü riski göze alabileceğini göstermektedir. Hukuki ve fiili sınırlamalar uygulanmasına rağmen yıkım gününün hemen akşamında konduların etraftaki çöp, taş vs. gibi dayanaksız malzemeyle yeniden yapılması çarpıcı bir direnişi sergilemektedir. Tam otuz yedi gün sabah yıkım, akşam ise inşa sürecinin tekrar etmesi, konducuların tüm imkansızlıklara rağmen fiziksel ve psikolojik esnekliklerinin dayanışma içerisinde güçlü

tutulabileceğine işaret etmektedir. Bununla birlikte bölge halkı artık yorulduğu için değil, konu yapacak malzeme bulamadığı için çevredeki bir inşaata girip orada kalmaya başlar. O sırada da toplumda değer verilen bir isim olan Güllü Baba kendisinden yardım isteyenlere, yıkım ekibinin buldukları yeri unuttuncaya değin inşaatta kalmalarını belirtir. Ürettiği çözümde yeniden çöp malzemeleriyle konu kurmak fikrinin olması, kendileri için kentten ayrılmanın ihtimal dışında olduğu ve her türlü kanunî, güce dayalı tepkiye karşı kent hayatında varoluşlarını sürdürmek kararlılığında olduklarını göstermektedir.

Kemal Karpat'a göre kentleşme kişinin veya ailenin köyden ayrılmasıyla başlasa dahi asıl etkileyici ve değiştirici süreç, konduda yaşamaya başlanıldığı aşamadır. Fakat İstanbul içerisindeki yoksul bazı konu çevrelerinde yapılan bir saha araştırması; birtakım gecekonduların memnuniyet verici olmayan hayat şartlarının, kendilerinin kentle bütünleşmesini engellediğini ortaya çıkarmıştır. (Karpat, 2020: 185, 191) *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da kentleşmenin engellenmesine temel oluşturabilecek zorlu deneyimlerden birine, konu çökmesi sonucu bir ailenin bebeğini kaybetmesine yer verilmektedir:

“Kondulardan biri rüzgâra dayanamayıp sabaha karşı çöktü. Çatıyla birlikte ampul fabrikasının bahçesine uçan bebek taşların, tahtaların altında sıkışıp öldü. Sabah bebeği eski bir şilteye sardılar. Üç erkek şilteye sarılı bebeği yanlarına alıp uzak bir mezarlığa vardılar. Mezarlığın duvarından gizlice içeri atladılar. Bebek şilteyi usulca toprağa bırakıp kanatlandı. Annesi arkasından saçlarını yoldu. Entarisinin döşünü yırttı. Eteğine taş doldurup tepenin burnuna çıktı. Söve saya rüzgârı taşa tuttu.” (Tekin, 2021: 15)

Olabilecek çeşitli felaketlere karşı yeterli dayanıklılığa sahip olmayan hanelerden birisi rüzgar gücüyle yıkılmıştır. Herhangi bir çığ, toprak kayması vs. çok güçlü doğal afetler yerine özellikle *rüzgar* unsurunun yok edici fail olarak kullanılmasının, konduların zayıflığının derecesine, küçük veya orta düzeydeki bir dış şiddete dirençli olamayacağına dair vurgu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte yıkımda manevi bir kayıp da meydana gelmiştir. Çatının tabut -ölüm- olduğu olayda bir bebek hayatını kaybetmiş ve gömülmeden evvel dini vecibeler gereği beklenen kefenleme işlemi yoksulluktan dolayı şilte ile yerine getirilmiştir. Bebek mezara gömüldükten sonra annesinin yaşadığı acıya dayanamayıp bedenine ve kıyafetlerine zarar vermesi,

bununla da duygusal regülasyonu sağlayamayarak afetin görünür müsebbibi rüzgara taşla saldırması anlamlı birer davranış oluşturmaktadır. Kendileri için daha ferah bir gelecek hayal ederek konu kurup kentliler arasına katılmayı düşleyen hane sahibi, varlığını arttırmaya çalışırken elindeki maddi ve manevi sermayeyi de kaybedince olayın sorumlu failini bulup hemen cezalandırmak istemiştir. Fakat tek silah olarak taşa sarılan konducu anne, çatışmada göremediği bir varlığı yenmeye çalışmaktadır. Böyle bir durum ise yoksul konducu tarafından kentte yapılan herhangi bir cezalandırıcı eylemin özünde gayba -boşluğa- taş atmak kadar sonuçsuz bir girişim olabileceğine işaret sunmaktadır. Sonuç olarak konducuların yoksulluk çerçevesinde geçirdiği bazı travmatik yaşantılar, psikolojik yıpranma yaratarak kent adaptasyonuna ket vurup onu geciktirebilmekte, bu da birey ölçeğinde sağlıklı kentleşmeyi etkileyebilmektedir.

Gecekonducuların sadece herkes tarafından görülen dış kısmı değil iç bölümü de yoksulluğun somutlaştığı bir gösterge olabilmektedir. *Buzdan Kılıçlar* adlı romanda kentin varoş bölgesinde ev kurmaya çalışan birtakım “pılık pırtık adamlar” (Tekin, 2018: 11) ekmek parası kazanıp geçimlerini sağlamak için çeşitli serbest mesleklerde çalışmışlardır. Birçok meslek deneyimine sahip olmalarıyla işte sürekli başarısız oldukları anlaşılan bu gecekonducular, işi sürdürdüklerinde ya da bıraktıklarında geriye kalan ürünleri çöpe atmamış, evde değerlendirmişlerdir:

“Karın içinden çıkıp rüzgâr çekirgeleri gibi şehrin üstüne savrulan bu adamlar, oynadıkları oyunlardan artakalan dekorları topladıkları depolardan farksız küçücük evlerinde, eşyalarına nüfuz ede ede yaşıyorlar.

Hurdacılık yaptıkları zamandan kalma paslı pirinç karyolalar, tesisatını kurdukları mobilya çarşısından aldıkları metal arkalı sahte koltuklar, pazarcılık günlerinin anısı olan makine halıları, yolluklar...

‘Leri şarupdiende tisika cemi’ deriz bizler eşyalarımıza. Yani ‘Yoksullar ülkesinin sınırlarını gösteren harita.’” (Tekin, 2018: 12)

Gecekonducuların kentte her ne yaparlarsa yapsınlar genellikle bu işlerinin önemli bir statüde olmadığına dair bir düşünceye, sürdürmeye çalıştıkları mesleklere (hurdacılık, pazarcılık, tesisatçılık) birer *oyun* benzetmesi yapılarak işaret edilmiştir. Bununla birlikte çoğunlukla tek odalı kondulara kurulan artık eşyaların *paslı, sahte* vs. olması adeta evleri *çöp eve* veya *depo*ya çevirmektedir. Aynı zamanda bu eşyalar

sadece birer dekor veya yaşam pratiğinde araç olarak görülmez. Yoksul konducular onlara bakarak ve onların atmosferini teneffüs ederek kendi sınıfsal statülerini de benimseyip hatırlamaktadırlar. Sonuç olarak tüm bunlar, *yoksullar ülkesi* adı verilen, sınırları ev içindeki eşyaların kalitesi ve ekonomik değeri ile belirlenmiş, apartman-site hayatından böylelikle ayrılmış düşük prestijli mekan kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Gecekondu hayatının köy yaşamıyla kıyaslandığında ortaya çıkan avantajlarına dair yapılan bir anket çalışmasında konducular; genel olarak mesleki uzmanlık kazanma imkanı, kan davası gibi durumlardan uzak kalmak, kentteki yüksek sosyal sınıfa dahil olabilme umudu gibi yanıtlar vermiştir. (Karpat, 2020: 146) Fakat verilen cevaplardan özellikle sonuncusunun gerçekleşemeyerek yoksul kalmaya devam edildiği durumlar ortaya çıkabilmektedir. Böylece varsılığa geçiş mümkün olmadığında da mekânsal bir ayrımın devam ettiği görülmektedir. Buna göre alt sınıfın sembolü gecekondu ile orta-üst sınıfın temsili apartman/site arasında bir çatışma yaşanmaktadır. *Sevgili Arsız Ölüm* adlı eserde evin küçük kızı Dirmit ile annesi arasında geçen bir hararetli tartışma da bu minvaldeki olguya dayanmaktadır:

“Dirmit annesinin parmağının duvarda bıraktığı lekeye baktı. Sonra gözlerini dört duvarın üstünde gezdirdi. Ortada kalacaklarına, akıllarını kaçıracaklarına, aç açık kalacaklarına, kötü yola sapacaklarına dair duvara koydukları işaretleri saydı. İçinden, ‘Birbirimize ne çok işaret koymuşuz,’ diye geçirdi. Kalkıp tırnaklarıyla kazıya kazıya tüm işaretleri sildi. Dirmit işaretleri silerken Atiye, ‘Duvarda gözüne bir şey mi göründü gene kız?’ diye söylendi. Dirmit annesine bakıp güldü, ‘Nereye baksam bir şeyler görünüyor işte, kız, biliyorsun,’ dedi. Atiye’nin yüreği yekindi. ‘Neler görünüyor kız?’ diye gözünü o değilden Dirmit’e verdi. Dirmit, ‘Damda neler görünüyor gözüme anlatayım mı?’ dedi. Atiye korka korka, ‘Nelermiş, söyle,’ diye inledi. İçinden, sahiden gözüne görünüyor bu kızın, evim yıkıldı diye geçirdi, yüzden, hiç belli etmedi. Kulağını Dirmit’e verdi. Dirmit, ‘Bizim damdan öyle çok ev görünüyor ki, kız, hele geceleri ışıl ışıl yanyor her taraf,’ diye anlatmaya başladı. O başlar başlamaz Atiye’nin içine bir ateş düştü. İçi yandı, eli ayağı buz kesti. Dirmit’ten gizli, Halit’le Huvat’a, ‘Susun! Dinleyin!’ diye işmar etti, dertli dertli başını salladı. Dirmit gözleri yerde, damdan görünen çoğu evlerin geceleri perdelerinin açık olduğunu, kendi kendine niye o evlerin perdelerinin çekilmediğini sorduğunu, önceleri bir türlü anlayamadığını, sonra sonra yıldızlara, aya, denize sora sora cevabını bulduğunu söyledi. ‘Duvarlarında çiçekli kağıtlar var, tavanlarından da rengârenk ışıklar saçan lambalar sarkıyor çoğunun, kız,’ dedi. Atiye, ‘Yıldızlara, aya mı sordun?’ diye elini dizine vurdu. ‘Onlarla da konuşuyor musun yoksa, kız?’ diye sordu. Dirmit, ‘Konuşuyorum ya,’ dedi. Atiye gözünü Halit’le Huvat’a çevirdi, o değilden dudağını ısırıldı. Elini yüreğine koydu. Kül gibi oldu. Dirmit, Atiye’ye neredeyse inme indireceğinden habersiz, onların gece olunca perdelerini ardına kadar açtıklarını, ama kendilerinin hava kararmadan perdelerini çektiklerini söyledi, ‘Niye kız?’ dedi. Atiye dertli dertli gözlerini Dirmit’in, ‘Niye?’ diyen ağzına verdi. Hiç ses etmeden bekledi. Dirmit, ‘Bizim

duvarlarımızda parmak işaretleri var da ondan, kız anne,' dedi. Seyit'in eve gelir gelmez, 'Çekin şu perdeleri!' diye bağırmasının utançtan ileri geldiğini söyledi. Atiye, 'Ağbin utanıyor diye biri mi aklına düşürdü bunları, kız?' diye Dirmit'in omzunu elledi. Dirmit, 'Perdeleri çekilen çekilmeyen evleri saydım bir gün, perdelerden düştü aklıma, kız,' dedi. Sokaklarında kendi evleriyle birlikte on bir evin perdesinin hava kararmadan çekildiğini söyledi." (Tekin, 2020: 240-2)

Kente eşi Huvat ve çocuklarıyla küçük bir gecekonduda geleneklerine bağlı kalmaya çalışarak tutunmak isteyen Dirmit'in annesi Atiye'nin geleceğe dönük hayalleri gerçekleşmemekle kalmamış, aynı zamanda hastalığa da yakalanmıştır. Aradıkları refahı bulamamanın da beslediği düşünülen endişenin ağına takılmış Atiye, sürekli evde evlatlarına dair olumsuz senaryolar kurmakta, bunları el hareketiyle konu duvarlarına yazmaktadır. Bu davranış ise adeta yoksulluğun ve kentteki yalnızlığın etkisiyle pesimist düşüncelerin evi tamamen bir duvar gibi sarıp sarmaladığına işaret etmektedir. Böyle bir olumsuz atmosferi tek fark eden kişi ise evin küçük kızı Dirmit olmuştur. Dirmit annesinin yarattığı bu rahatsız edici ortamın havasını biraz olsun iyileştirmek istemiş ve tırnaklarıyla duvarları kazıyarak yazılanları yok etmiştir. Özünde kara mizah ve gerçeküstücülük unsurları taşıyan bu tuhaf görünen davranışın ardından Atiye korkarak kızının ne yaşadığını sorar. Dirmit ise bu soruya konu-apartman kıyasıyla açıklama yapar. Bir gece damdan lambalarla aydınlanan şehre bakan Dirmit, birçok apartmanın perdesinin ardına kadar açık olduğunu görmüş ve kendi evlerinde perdelerin henüz hava kararmadan çekilip apartman dairelerinde tam tersi olmasını sorgulamaya başlamıştır. Daha sonra bu sorunun cevabını, bizzat apartmanların içerisine giremse dahi perdelerin açık olması vesilesiyle -uzaktan da olsa- orada nasıl bir ortam olduğuna şahitlik etmesiyle bulmuştur. Konu duvarları yoksulluğun, hayat mücadelesindeki endişelerin yankısı olan parmak izleri ile boyanıp bezenmişken, apartman dairelerinde ise çiçek desenli duvar kağıtlarının olması ve bunları tek rengi aşan sayıda ışıklandırmaların aydınlatması Dirmit'in aradaki yoksul-varsıl farkını ayırt etmesini sağlamıştır. Buna göre her akşam perdelerin çekilmesinin aslında utanma duygusuna dayalı, maddi yetersizliklerini gizlemeye dönük davranış olduğunu düşünmüştür. *Perde açmanın* apartman özelinde varsıllığa, *perde çekmenin* ise konu çerçevesinde yoksulluğa işaret ettiğini gösteren bu simgeye dayalı diyalogun devamında ise Dirmit, kentleşmenin

çekirdeğine vakıf olmaya yaklaştığını ancak bunun *kent* tarafından engellendiğini belirtmiştir:

“Şimdilik bizim sokaktaki evlerin içini görüyorum, ama yakında, tüm evlerin içini göreceğim ha,” dedi. Atiye’nin eli ayağı boşandı, yüreği ‘güp’ etti. Dirmit, ‘Bir sabah siz uyurken dama çıkmıştım, kız,’ dedi. Sırtını bacaya verip oturduğunu, gözüne hiçbir pencerede, balkonda insan çarpmadığını, o zaman her şeyin kendine bir tuhaf geldiğini söyledi. ‘Hepiniz aklımdan uçup gittiniz, damda koca şehirle tek başıma kaldım, ödüm patladı, kız,’ dedi. Kat kat evlerin, sıra sıra damların, ağaçların, uzakta durup denizin gözüne daha önce hiç görünmemiş gibi görüldüğünü söyledi. ‘O sabahtan sonra bir zaman, dama çıkıp evlere, yollara, denize bakmaya bir çekindim,’ dedi. Durmadan düşündüğünü ama niye korktuğunu bir türlü çıkaramadığını, sonunda evlerin, denizin, yolların insanlardan önemli bir sır sakladıklarına karar verdiğini söyledi. ‘Şehir beni herkes uyurken damda görünce, bu sırrı çözeceğimi sanıp bile bile korkuttu,’ dedi. Atiye’nin gözleri faltaşı gibi açıldı. Soluğu taşıtı, ‘Bile bile korkuttu seni, öyle mi, kız!’ diye inlemeye başladı. Dirmit, ‘Bile bile ya,’ dedi. Ardından sabah erkenden dama çıkıp bakarsa şehrin aynı şeyi ona da yapacağını söyledi. Sonra, ‘Ben de ona inat onun sırrını çözüp açığa vurmazsam,’ dedi. Evlerin içini de şehirle inatlaştığı için görmek istediğini söyledi. Atiye kızının yüzüne bir kederle baktı. Ardından, ‘Kapat şu dam şehir lafını yüreğim kalktı, kız,’ diye bir ağıt tutturdu. Halit’le Huvat’a bakıp, ‘Ben şimdi bu kızını bu aklıyla koyup nereye gideyim?’ diye sordu. Sorarken çenesi titredi. Titreyen çenesine gözlerinden sicim gibi yaş indi. Yaşlarını sile sile, iyi ki kızının ağzını aramayı akıl ettiğini, hiç olmazsa kızının aklını oynatmış olduğundan bir şüphesinin kalmadığını, öte dünyada onun için perde sayan, yıldızlarla konuşan, şehirle iddialaşan bir evlada ben ne yapsaydım, diye sorup onun suçunu onlara yükleyebileceğini söyledi.” (Tekin, 2020: 242-3)

Dirmit’in birçok kişi uykudayken uyanık kalıp kenti gözlemlemesi kapitalist sermaye tarafından kurulan kente karşı gecekonducunun, ezber bozan aktif eylem özelliğini göstermektedir. Onun bu tavrı, başta anne Atiye olmak üzere diğer aile üyeleri tarafından *delilik* ile eşitlenmeye çalışılsa ve hatta kentin kendisi onu korkutsa bile devam edecektir. Dirmit, kentle baş başa kalıp gözlerinin en derininde onu anlamaya, kavramaya çalışırken anlamlandıramadığı bir engele takılmıştır. Böylece kentte *sır* olduğunu fark etmiştir. Hem canlı hem de cansız tüm varlıkların *sırrını* vermekte direnip Dirmit’in kendisine yakınlaşmasını engellemesi özünde, kentte gecekonducunun yoksullaştırılarak artı değer kazanıldığının anlaşılmasını önlemek olduğu söylenebilir. Bu ise kentin adeta her unsurunun gecekonduya karşıt bir cephe olabileceğini göstermektedir.

2.3. Eğitimde Fırsat Eşitliği Var mı?

Kapitalizm genel olarak kentleri artı değer yığılmasının ve refahın merkezi haline getirirken aynı zamanda yoksulluğun da merkezi kılmıştır. Bunun sonucunda da kentlerde toplumsal eşitsizlik meydana gelmiştir. (Şentürk, 2020: 142) Yaşanan bu tabakalaşma çeşitli alanlarda yansımaları gösterirken “eğitim alanını eşitsizliğin en birincil tezahürüne dönüştürmüştür.” (Sunar, 2018: 25) Sermayenin yoğun olduğu çevrelerde çoğunlukla makro ölçekte gelişmiş ve teknolojik ilerlemeyi takip eden eğitim kurumları mevcut iken dar gelirli ailelerin bulunduğu bölgelerde ise herhangi bir eğitim kurumunun varlığından dahi söz edilemeyebilir. Böyle bir olaya *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı eserde şahit olunmaktadır. Elektrik, su gibi temel alt yapı hizmetlerinden yoksun olan gecekondu halkı, belli bir süre çocuklarını gönderecekleri bir okuldan dahi mahrum kalmıştır:

“Çiçektepe’ye okul açılması lazım geldiğini söyleyerek ciğerini havayla doldurdu. Konducular okul lafının sarı musluklar ve konduları sarmalayacak elektrik kabloları gibi yalan laf olacağını düşünüp pek kulak vermedilerse de Çöp Muhtar işi sıkı tuttu. Kendisinin de okulun yapımında bizzat çalışacağına, Çiçektepe’nin resmini gazeteye çıkaracağına yemin etti.

Çiçektepe’nin resminin gazetede çıkacağı duyulmasıyla Çöp Muhtar’a yüz dönüldü. Topluca ayağa kalkıldı. Çöp Muhtar’ın tavsiyesiyle hareket edilip tahta kalıplar çakıldı. Konduların ortasına briket harmanı kuruldu. Çöp Muhtar burnundan ter damlatarak kalıplara ilk harcı döktü. Konducu erkeklerle birlikte briket harmanının içinde resim çektirdi. Kadınların ve çocukların yüzleri düğüne vardı. Gülüşen yüzleriyle resme çıktılar.

Çiçektepelilerin resmi gazeteye basıldı. Çiçektepe’ye iki duvarı briketten, üstü tenekeden, upuzun bir okul yapıldı. Çöp Muhtar yere çakılan gönlünü okulun damından göğe uçurdu. Yeniden yıldızlardan yükseğe dikti.” (Tekin, 2021: 91)

Birtakım bireysel menfaatler sürdürdüğü bürokratik eylemleri dolayısıyla konu mahallesindekiler nezdinde itibarını kaybetmeye başlayan *Çöp Muhtar* lakaplı yönetici, zayıflayan halk desteğini güçlendirmek için bir okul yaptıracağını söyler. Buna göre kentsel yoksulluğun getirdiği çaresizliğin, temel bir hak olan eğitim hakkını dahi politize hale getirerek *lütuf* formuna dönüştürdüğü söylenebilir. Okulun yapımı sırasında, siyasi kimliğini pekiştirmek için çekilen fotoğraflara kendisini de dahil eden muhtarın inşaat çatısında dayanıksız malzemeye -teneke- yer vermesi de anlamlı bir

durumdur. Sahip olunan yetersiz ekonomik koşulların, tıpkı kondular gibi öğretim mekanını da yeterli ve güvenilir bir alan haline getiremediği görülmektedir.

Sosyal sınıfsal durumun, öğrenciler üzerindeki başarıda tarihtekine oranla daha az etkisi olduğu genel kabul görse de dünyada yapılan birçok araştırma sunulan eğitim-öğretim imkanlarından faydalanmanın bulunulan tabaka kökeniyle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. (Yanıklar, 2018: 46) Aynı eserde, Çiçektepe’de eğitim-öğretimdeki imkanlar, kentsel yoksulluk dolayısıyla konduların el yordamıyla oluşturulup sunulmakta ve bu durum eğitimsel gösteriyle somutlaştırılmaktadır. Buna göre mahalleye, okul yapıldıktan *uzun zaman* sonra atanan öğretmen, gördüğü sefaletten de etkilenerek idealist bir tavır takınmış ve düzenleyeceği gösteri için gerekli birçok ihtiyacı, öğrencilerden edindiği malzemeleri lateral/yaratıcı düşünceyle geri dönüştürerek karşılamıştır:

“Upuzun okula uzun zaman sonra lacivert elbiseli, kravatlı genç bir öğretmen geldi. Kondularını okulun önünde başına topladı. ‘Ben bir şiirimde şöyle demiştim,’ diye başlayan duygusu uzun bir konuşma yaptı. O konuşmadan sonra da, öğrencileri dahil, tüm kondulara yazdığı şiirlerden örnekler vererek konuşmayı sürdürdü. Çiçektepelilerin ‘Şiirli Hoca’ dedikleri bu genç öğretmen çöp martılarının beyaz kanatlarının göğe açılmasıyla kararın gökyüzünden büyüdü. Kısa zaman sonra tek başına çöp bayırlarının başında dikilmeyi âdet edindi. Akşam güneşi vurduğunda çöp bayırlarının seyrine doyum olmadığını, insanın içine hüznü dolduğunu söyleyerek kondularını şaşırttı. Çiçektepe’nin insanın genzini yakan kokusu, çöp parıltıları ve çöp yolundan yükselen dumanlar üstüne sayısız şiir yazdı. Yazdığı şiirleri kondulara okudu. Kondular inanmaz gözlerle başlarını dumanlara, çöp bayırlarına çevirip bakarken Şiirli Hoca Çiçektepe’nin türkülerini derledi. Oyunlarından bir demet yaptı. Konduların kız çocuklarından bir de halay ekibi kurdu.

Halay ekibi kapı kapı dolanıp konduların çocukların sünnet şapkalarını topladı. Şiirli Hoca şapkaların ‘maaşallah’ yazan pullu yerini arka tarafa getirip öğrencilerinin başlarına taktı. Üstlerine pullu tülbentler örttü. Erkek öğrencilerine yazdığı şiirleri ezberletti. Çöp bayırlarında, düğünlerde çalgıcılık yapan konduların oğulu halay ekibinin türkücüsü oldu. Kondular Şiirli Hoca’nın daveti üzerine okula biriktirdiler. Şiirli hoca Çiçektepe’de ekmeklerin üstüne sinen çöp kokularından girip gelecek güzel günlerden söz eden şiirli bir konuşmayla çocukların gösterisini açtı.” (Tekin, 2021: 91-2)

Sürekli şiir söylediği için *Şiirli Hoca* lakabıyla ünlenen genç öğretmen, kondular halkının da memnun olmadığı sağlıksız, kirli ortamdan dolayı üzüntü duyar. Kara mizah olarak değerlendirilebilecek bir üslupla, aslında eleştiri mahiyetinde görülebilecek bir ifade kullanan, kondular mahallesinin manzarasını çok beğendiğini belirten öğretmen, çöp alana birçok şiir de yazar. Bu şiirlerle esasında yoksulluğun

kelimelerle resmi çizilerek estetize bir dikkat oluşturulup yaratıcı bilinç kurulmaya çalışılır. Oradaki coğrafyanın alt sınıf olarak değerlendirilse de bir kültür taşıyıcısı olduğunu fark eden öğretmenin söylenip çalınan türküleri kaybolmaması için yazıya geçirmesi de anlamlı bir davranıştır. Halk an'anesini çocuklarda da görmeyi ve onun nesillere aktarılmasını önemseyen karakter; bir halay gösterisi de yapmak ister. Fakat öğrencilerin buna uygun yöresel kıyafetleri olmayınca bizzat kendisi her haneden sünnet şapkası toplayarak eğitici bağlama uygun kostüm haline getirir. Sermaye sahibi okullarla kıyaslandığında neredeyse tamamen halkın bizzat kendisi tarafından, imece usulü kurulmuş okulun içeriğini de yine halkın kendisinin sürdürmeye çalışması kentteki fırsat eşitsizliğinin birer yansımasıdır. Ancak öğretmenin kondudaki eğitim kapitalist veya siyasi çevrelerce desteklenmese dahi onun toplumdaki yerini önemseyip azmetmesiyle, yaşanan fırsat eşitsizliği farkı biraz da olsa kapatmaya çalışılmaktadır. Ayrıca gösterilen bu duyarlı meslekî fiiller, sadece öğrencileri değil tüm konu halkını da etkilemeye ve gerçekliği örtmeden geleceğe dönük psikolojik motivasyon gücü sağlamaya dönük olmasıyla da önemlidir.

Kentteki eğitimde makro planda bir fırsat eşitsizliği olsa da yoksulun dikey hareketlilik imkanını en fazla elde edebileceği alanlardan birinin yine eğitim sahası olduğu söylenebilir. 20. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un bazı konu mahallelerinde yapılan bir deneysel araştırmada da bu konunun önemine dair genel bir inanç ortaya koyulduğu görülmektedir. Fakat birçok ebeveyn, dikey hareketlilik için vasıta olabilecek eğitimde “çocukların başarısı[nın] (...) entelektüel yeteneklerine ve kararlılıklarına dayanmakta” (Karpata, 2020: 148) olduğunu da belirtmişlerdir. Dolayısıyla kente daha rahat bir yaşam hayaliyle gelen hanelerin ilk aşamada kendileri bunu deneyimleyemese dahi sonraki neslin bu ilerlemeyi sağlamasında öz bilincin, azmin ve öz güvenin de önemli unsur olabileceği söylenebilir. *Muinar* romanında da yazar, post-modern teknik kolajı kullanarak eklediği *Balkonlu Ev* hikayesinde bahsedilen içsel ve bilişsel hal ile buna uygun davranışı, sermaye sahipleriyle kıyas yaparak ortaya koymuştur:

“Sınıfın en çalışkan çocuğunu araştırıp izini sürmüş, kızıyla arkadaş ol diyor bana... Dünya güzeli kızıyla arkadaş olup ona ders çalıştırmamı istiyor, kucağına yatırıp mavi prensesim diye okşar severdi, gözleri maviydi ya, güzel filan değildi oysa, güzel olacakken

direkten dönmüş, en fecisi... Onlar kendilerini hep güzel zannederler... Evimize gelip babamla konuştu, yüzü silindi, ama o gün yağmurluk giydiğini hatırlıyorum bak, puanlı şemsiyesini... Öyle yağmurda gelmesine şaşırması bizimkiler, yoksullar şemsiye filan bilmez, o yıllarda... Kayıtlarımı bile kendim yaptırardım, okula gelip gitmezlerdi.” (Tekin, 2020: 233)

Burjuvazi kesiminden bir anne ve kızı, özel ders talebi için yoksul bir haneye gelmiştir. Yoksul kızın bakış açısından anlatılan olayda arkadaşının *dünyalar güzeli* olmasının sahip oldukları sermayeden kaynaklandığı belirtilmiş ve böylece özünde subjektif nitelik barındıran soyut estetik kavramın -güzellik- dahi para ile alınıp satılabilecek meta olabileceğine vurgu yapılmıştır. Sermaye sahibinin genelde zorlu doğal koşullara da alışık olmadığına ise yoksul ev sahiplerinin misafirlerin yağmurlu bir günde dışarı çıkmasına şaşırmasıyla işaret edilmiştir. Bu durum onların yüksek bir konfor alanında yaşam sürdürdüğünün göstergesi sayılabilirken kullandıkları şemsiyenin varlığı-yokluğu ile tabaka kıyası da yapılmaktadır. Buna göre şemsiyeye sahip olmamak yoksulluğu, onu taşımak ise varlığını temsil etmektedir. Yoksul küçük kız, ailesinin kendisine eğitim imkanını verme fırsatını beklemeden bizzat kendisinin okula gidip kayıt yaptırması, kızın sınıftaki en başarılı öğrenci olması geleceğe dönük sorumluluğunu henüz o yaşta aldığını göstermektedir. Aynı zamanda cesur, kararlı ve öz güveni yüksek olduğu sezilen tipin bulunduğu koşullara ve onları aşmaya karşı farkındalığı da yüksektir. Dolayısıyla kentteki dikey hareketliliğe dönük şansını böylece arttırdığı söylenebilir.

2.4. Kentte Geçim Kaynakları

Sağlık, eğitim, sosyal vs. alanlarda daha iyi imkanlar elde etme umuduyla hareket edip köyden kente göç eden aile/bireyler, kentte hayatlarını sürdürüp geliştirmeye çalışırken çeşitli yollardan geçim kaynağı sağlamaya çalışmışlardır. Genellikle “kalifiye olmayan, yoksul ve örgütlenmemiş emekçiler oldukları ve bu nedenle uzun çalışmaya, kalifiye ve örgütlü emeğin çoğunlukla kabul etmeyeceği işleri yapmaya razı ol[abildikleri gibi]” (Karpat, 2020: 140) hukuki ve toplumsal meşruiyeti olmayan birtakım yollara da başvurdukları görülebilmektedir. Buna bağlı olarak birinci bölümde de bahsedilen ve kentleşmenin temel canlı unsurlarından olan sanayi işçiliği

ile ev hizmeti, fuhuş vs. meslek gruplarının veya kumar gibi para kazanma yollarının, Latife Tekin romanlarında kentteki karakterler tarafından tercih edildiğine şahit olunmaktadır.

2.4.1. İşçi Sınıfının Dışında Bırakılan Bir İşçi'lik: Ev Hizmeti

Kentleşmeyle birlikte kadınlar, iş hayatına daha fazla oranda katılım göstermeye başlamıştır. Dünya ölçeğinde hissedilen bu artış, geleneksel geniş aile yapısından çekirdek aile çerçevesine geçişin de etkisiyle, ataerkil düzende genelde kadına atfedilen ev işlerinin enformel bir hizmet sektörü haline gelerek ticarileşmesine yol açmıştır. Ev içindeki temizlik, ütü, çamaşır, çocuk bakımı, yemek vs. birçok eylem alanını kapsayan bu sektörde genellikle köyden kente göç etmiş, eğitimsiz, kalifiyeli olmayan, yoksul kadınlar tercih edilmiştir. Fakat pek çok ülkede ve Türkiye'de de yasal olarak işçi sınıfında değerlendirilmeyerek 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamı dışında bırakılan bu ev hizmeti çalışanları, çalıştıkları evlerde işveren tarafından fazla çalıştırılma, tazminatsız işten çıkartılma vs. problemleri yaşayabilmektedir. (Yıldırımalp, 2014: 45-55) Varsıl ev sahiplerinin yoksul ev hizmetçilerini çeşitli şekillerde -bir kapitalist gibi- aşırı çalıştırarak haksız emekten yararlanmasına yönelik bu duruma *Buzdan Kılıçlar* adlı romanda da yer verilmektedir:

“Halilhan, Ese Sunterilerin koz olarak kullanılmak istenmesine karşı çıksa da Aynina'nın isyanı, doğal olarak bir dalgalanma yarattı. Hazmi'nin karısı Turcan, 'Bakarım, bakamam değil, amma illa ki de çalışıyorum, halihazırda çocuklarım sefil, ben bu yükü çekemem, şekerim,' şeklinde laflar edip Aynina'ya gönderdi. Aynina ondan çok Rübeysa'yı kastettiğinden Turcan'la dalaşa girmedi, zaten yapısındaki birtakım pürüzlerden pek hoşlanmazdı. İşe gitmenin gösterişini yapan, yorulmakla böbürlenmiş bir çeşitti. Temizliğe gittiği Alman ailelerin kendisine göz açtırmadığından, çalıştırma çalıştırma sızdırdıklarından başka laf tanımazdı. Rübeysa da, 'Kocam bana yar değil ki, evimi babasına yer edeyim,' deyiverdi. Aldatıldığı için kurnazlığı kendine hak gördü.” (Tekin, 2018: 64-5)

Halilhan, Mesut ve Hazmi isimli üç kardeşin aralarında babalarıyla ilgili bir tartışma yaşanmaktadır. Genellikle kırsal kesimde görülen aile büyüklerinin -anne-baba- yaşlandıklarında evlatlarının yanında bakımının yapılması desteklenmesi geleneği, Sunteriler ailesi kentte yaşamasına rağmen devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Fakat

çeşitli bireysel sebepler nedeniyle bu durum, hem erkek kardeşler hem de daha çok eltiler arasında bir problem oluşturmaktadır. Halilhan'ın diğer kardeşleriyle arasının bozulmasıyla özellikle bu olay, sorunsallaştırılmış ve öncelikle Mesut'un eşi Aynina kayınbabasına bakamayacaklarını belirtmiştir. Hazmi'nin karısı Turcan da hem iş hem de evde çalıştığını ileri sürerek başka bir aile üyesinin sorumluluğunu alamayacağını belirtmiştir. Fakat Turcan'ın mazereti, eltilerinden farklı olarak bir emek sömürüsüne dayanmasıyla dikkat çekmektedir. Bir Alman "ev halkının kendini yeniden üretmesine katkıda bulunan" (Yıldırım, 2014: 46) Turcan, evdeki işveren tarafından yoğun iş yüküne maruz bırakıldığından bahsetmektedir. Kendisine *göz açtırılmamasından* herhangi bir dinlenme vakti verilmeden çalıştırıldığı anlaşılan Turcan'ın kendi aile evine geldiğinde ise direkt uykuya dalması, fiziksel olarak fazla işe doygunluğun bir göstergesidir. Bu ise kendi öz hanesine herhangi bir yatırım yapması için gerekli öz kuvveti bulabilmesini engelleyebilmektedir. Dolayısıyla bir başkasının evinde düzen oluştururken Turcan'ın, kendi fiziksel düzeni yıkıma uğrar. Nitekim kentsel yoksulluk içerisinde hayatta kalıp ilerlemeye çalışan Turcan'ın çevresine serzenişlerinden, adeta bir fabrikadaki kapitalist sermayedarın işçiye yaptığı gibi evdeki işverenin de kendisini ev temizliğinde molasız aşırı çalıştırarak sömürdüğü görülmektedir. Bununla birlikte ev hizmetçisi Turcan'ın aslında çalışmakla övünüp böylece üst bir sınıfa geçtiğini zannetse dahi işçi sınıfına bile ait olmayan bir mesleği yapması, aslında toplumda herhangi bir değer atfedilmeyen, *hayalet emek gücü sınıfında* olup gözardı olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla kentleşmenin geliştirdiği ev hizmeti sektörünün, Turcan'a sınıf atlatmaktan ziyade yoksulluktaki alt sınıfsallığını pekiştirdiği düşünülebilir.

2.4.2. Kentsel Yoksulluk Labirentinde Maddi-Patolojik Bir Yolak: Kumar

Kent, içerdiği yoğun işsizlik ve yoksulluk çerçevesindeki problemlere bağlı olarak birtakım psiko-sosyal ölçekli sorunların mekanı haline gelebilmektedir. Göçmenler, sosyoekonomik durumu düşük bireyler; gerçekçi olmayan miktarda para kazanma arzusu veya [hızlı, kolay] maddi kazanç elde etmek amacıyla kumarın bir çıkış yolu

olduğunu düşünebilmektedirler. Fakat önceleri bir oyun olarak oynanılan kumar belli bir aşamadan sonra bağımlılığa dönüşebilir. Literatürde *kumar oynama bozukluğu (KOB)*⁹ olarak isimlendirilen bu durum, sadece failin kendisinde değil aynı zamanda mikro ve makro çevresinde de ciddi etkiler yaratabilecek bir güce sahiptir. Bu bağlamda aileye karşı işlenen ekonomik suçlar, aile içi şiddet, ilişkilerin bozulması gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Kumar oynayan bireyin aile fertlerine karşı hırsızlık yapması, yaşanan ekonomik kayıplar, aileyi ihmal etmesi, aile üyelerinin kumarı bıraktırmaya dönük çabaları vs. sebebiyle aralarındaki ilişkinin bozulup tartışmalar, şiddet yaşanması bu sonuçların somut birer örneğidir. (Aka, 2023: 16-25, 103-4) Nitekim kentsel yoksulluğun yaşandığı bölgelerden biri olan gecekondu mahallelerinde yaşanan ekonomik bunalım nedeniyle aile üyelerinden bazıları da gelir elde etme umuduyla kumar oynamaya başlayabilmektedir. Ancak süreçte KOB olan birey çeşitli sorunlar yaşasa ve ailesi bunu düzeltmeye çalışsa da “kumar oynamaya başlanılmasında en temel faktörlerden birini [oluşturan] kahvehane[nin]” (Aka, 2023: 104) sahibi, kumarbazı oynaması için destekleyip kapitalist sermayedar perspektifinde hareket edebilmektedir. Zira kahvehaneye sadece maddi/artı değer anlam yükleyerek işletmecilik sağlanmaya çalışılır. Bu bağlamda, kumar oynama bozukluğuna yol açan bazı etmenlerin ve sonrasında olabileceklerin kurmaca gerçeklikteki yansımasını *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda görebilmek mümkündür. Hem kahve işletmecisi hem de

⁹ DSM-5 *kumar oynama bozukluğu (KOB)* durumunu “aşağıdakilerden en az dördü (ya da çoğu) ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan, sürekli ve yineleyici, sorunlu bir kumar oynama davranışı [olarak göstermektedir.]

- İsteddiği coşkuyu sağlayabilmek için giderek daha çok parayla kumar oynamaya gereksinir.
- Kumar oynamayı bırakma ya da durdurma girişimleri sırasında huzursuz ya da kolay kızan biri olur.
- Kumar oynamayı kontrol altına almak, bırakmak ya da durdurmak için, yineleyen, sonuç vermeyen çabaları olmuştur.
- Sık sık kumar oynama üzerinde düşünüp durur. (Örn. Geçmişteki kumar oynama yaşantılarını yeniden yaşamayı sürekli düşünüp durma, bir sonraki girişimini engellemek ya da tasarlamak, kumar oynamak için para bulma yollarını düşünmek).
- Sıklıkla, sıkıntı duyarken kumar oynama (örn. Çaresiz, suçlu, bunalmış, çökkün).
- Parayla kumar oynayıp yitirdikten sonra, çoğu kez, eşitlenmek için bir başka gün geri gelir. (Yitirdiklerinin ardından koşar.)
- Kumar oynadığını gizlemek için yalan söyler.
- Kumar oynaması yüzünden önemli bir ilişkisini, işini, eğitim ya da iş olanağını tehlikeye atmış ya da yitirmiştir.
- Kumar oynadığı için düştüğü umutsuz parasal durumlardan kurtulmak için başkalarının parasal kaynak sağlamasına bel bağlar.” (Çakmak, 2021: 435)

kumarbaz olan *Lado*, *Çiçektepe* konu mahallesindeki birçok ailenin huzurunu kendi kazancını daha da arttırabilmek amacıyla bozar:

“Borç aldığı on bin lirayı *Lado*’ya ütülen, sabahın karanlığında elinde upuzun sicimle kondusuna gelen ve kondusunun tavanına kendini asmaya yeltenen konducuyu ipten indiren karısının, gözünde yaşlarla yaktığı türkü:

Ütölmüş kumarda geldi ki oy oy
Bana bakmayan gözünden bildim
Siftimiş parayı ki *Lado* uykuda
O yana uçmayan oy oy kuşlardan bildim.

Bu acıklı türkölere kulak tıkayan *Çiçektepe* erkekler *Lado*’nun kumar bilgisinden ve yaratıcı zekasından yararlanarak çeşit çeşit göz boyayan kağıt numaraları ve kağıt oyunları geliştirdiler. Bu oyunlar içinde en büyük etkiyi tavanların alçaklığına, çatıların çürüklüğüne dayanarak ortaya çıkardıkları ‘*Sabaha Karşı İntihar Oyunu*’ yaptı. Bu oyun kumar için karılarının altınlarını satan, borçlanan, karısının cüzdanından para çalan erkeklerden sonra, kadınlar arasında da yaygınlaştı. Oyunu yanlış kuran üç konducu hayata gözlerini yumdu.” (Tekin, 2021: 121)

Lado’nun işlettiğı kahvedeki kumar oyunundan sabaha doğru kaybederek ayrılan bir erkek konducu, evine vardığında kimsenin yüzüne bakacak durumda değildir. Zira ailenin geçimini karşılaması istenen *baba* rolündeki kumarbaz, kendisinden beklenileni yapmak yerine aileyi kumar ile borca sürüklemiştir. Bu nedenle içinde yoğun utanç, hüznün gibi bir duygu yükü taşımaktadır. Nihayetinde iç ve dış alemde yaşadıklarıyla baş edemeyerek “sonlandırma aşaması[na]” (Aka, 2023: 27) gelmiştir. Elindeki ipe kendini tavana asarak intihara teşebbüs eden kumar oyuncusunu eşi son anda kurtarmıştır. Kadının, kocası ölmese de yine de bir nevi ağıt tarzında *-oy oy* ünlemleri olan- şiir söylemeye başlaması içinde bulunduğu durumun acısının yas ile eş değer olduğuna işaret sayılabilir. Aynı zamanda bu dörtlükte, sıkıntının sebebi olarak, kumarbaz eşten ziyade *Lado*’ya sorumluluk yüklenmiştir. Buna göre KOB olan konducu ölümün ucunda olmasına rağmen ona bu oyunun mekanını kuran şahsın rahatça uyku uyuduğunun belirtilmesi, KOB’un sebep-sonuç ilişkisinde kapital işletmecinin, en temel problemlerden biri olarak düşünölmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Lado’nun kahvesine gelen kumarbaz müşterilerin, intihara yeltenen arkadaşlarına üzölme, destek olmak gibi manevi anlamda bir davranışta bulunmak yerine duyarsız

bir tutumda bulunmaları dikkat çekicidir. Hatta arkadaşlarında gördükleri, bağımlılığın olumsuz çıktısı olan intihar, kendi çevrelerine yönelik bir manipülasyon aracına dönüştürülmüştür. Bu ise KOB'un birtakım arkadaş ilişkilerine dair değerleri sarsabileceğini göstermektedir. *Kumarbaz yanılığısı* veya *sıcak el yanılığısıyla*¹⁰ hareket ederek kumardan para kazanacağı umudunu sürdüren bazı konducu kumarbazlar, süreçte eşlerinin değerli eşyalarını/nakdi birikimlerini çalmış ya da birilerinden borç almıştır. Fakat hırsızlık veya borçlanmayla elde ettikleri paraları kumarda kaybedince ailede yaşanabilecek herhangi bir gerginlikten kurtulmak için sahte intihar teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bunun sonucunda ise üç konducu ölmüş, böylece yaşanan trajediye kara mizah ile sarsıcı bir dikkat oluşturulmuştur.

KOB nedeniyle eşler, çocuklar çerçevesinde yaşanan birtakım *ilişki üzerine etkiler[in]* (paylaşılan zamanın azalması, tartışmalar, anlayışın bozulması, suçlamalar, endişe, uyumsuzluk, yalan/aldatma vs.) (Aka, 2023: 29-30) Çiçektepe mahallesindeki kumarbaz ailelerinde süreçte daha da şiddetlendiği görülmektedir. Kadınlar, eşlerini caydırmak için girdikleri tartışmaları konu dışına da taşımış, çocuklar da aile büyüklerinin sorumluluğunu paylaşarak kahvehanelere baskınlar düzenlemişlerdir. Artık mahallede sıradan bir olay haline dönüşecek kadar sık görülen bu aile içi tartışmalara Lado da katılmıştır:

“Sokakta erkeklerle kadınların toplu kavgası, çocukların kahvelere baskını günlük olaylar haline geldi. Lado'nun kadınlar tarafından dört defa yolu kesildi. Lado üçünde kadınlardan dayak yedi. Şeytanının zinciri koptu, iki yelegi parça parça edildi. Lado'nun karısı ve çocukları sokağa adım atamaz oldu.

Tüm bunlar yüzünden oyuna oturacak erkeklerin ön konuşmaları giderek 'kumara saygı' törenlerine dönüştü. Kumarcıların arasında şifreli bir dil gelişti. Her akşam Lado erkekleri yüreklendirecek bir macerasını aktardı. Lado'yu dinleyen konducular birbirlerinin bileklerine yapışarak uzun uzun tokalaştı. Kadınların baskınlarına karşı kahvelerin kapı arkalarına demir sürgüler takıldı. Destekler çakıldı. Kumarın güvenliği için nöbet tutuldu. Kumar hali yavaş yavaş etkisini gösterdi. Lado'nun taklitçileri türedi, Çiçektepe'de erkeklerin kimlik yerine iskambil destesi ve zar taşınması zorunlu sayıldı. Bu gayret sonucu Çiçektepe öteki konu mahallelerinden ayrıldı. Kumar cenneti katına çıktı.

Bu arada kadınlar aralıksız olarak kahveleri taşa tutup tek tek camlarını kırdı. Kahveciler kahvelerine cam taktırırken konduların arasına bir kahve daha kuruldu. Yeni kurulan kahveler kumarcılar arasında sessiz sedasız paylaşıldı. Gecenin geç saatlerinde karılarını dayakla sindirenler kahvelerden çıkıp kondularının yolunu tuttular. Gidenlerin ardından kondularından

¹⁰ “*Kumarbaz Yanılığısı*: Bir kişinin kayıplar silsilesinden sonra kazanacağına dair inancı.

Sıcak El Yanılığısı: Bir kişinin galibiyet serisinin muhtemelen devam edeceğine dair inancı.” (Aka, 2023: 18)

ipi kıranlar sandalyelerin üstüne şilteleri yaydılar. Kırık ipliler gittikçe sesi kısılan kopuk kopuk muhabbetlerle uykuya bağlandılar. Lado çevresinde toplaşan kumarıcı kalabalığın sağladığı güvenle kazancını yokladı, iki dudağının arasından korka korka çıkardığı sesiyle paralarını saydı. Sayarken rahat uyku yatağından kaçtı. Lado karanlığa diktiği bakışlarıyla uykuyu çağırdı. Bir o yana bir bu yana dönüp durdu. Yine de Lado’luğu çöp bayırlarında kimseye bırakmadı. Kadınların küfür çığlıklarıyla kesilen yolunda kumar inancıyla uyku arayarak yürüdü. Zabıta Mehmet’in oğlu ekmek bıçağıyla kumar oynadığı kahveyi basıncaya kadar Çiçektepe’de tutundu.” (Tekin, 2021: 121-2)

Lado, kahvehanesinde kumarbazlara sağladığı destekten dolayı mahalle kadınlarından ciddi bir tepki toplamıştır. Sokakta yürürken önü kesilip tartışma yaşayan Lado’nun kadınlar tarafından şiddete maruz kaldığı da görülmektedir. Fakat “bir tür yetersizlik hissinden ya da kendini ifade edememekten kaynaklanan (...), alt sınıflar için bir direniş aracı haline gel[ebilen]” (Üçer, 2018: 65) bu öfkenin yansımaları ne Lado’yu ne de kumarbazları yaptıkları eylemden uzaklaştıramamış, aksine kumar oynamayı ve oynatmayı pekiştirmiştir. KOB olan yoksul müşterilerine kumarı sürdürmeleri için kahvenin giriş noktalarını daha korunaklı hale getirmeye çalışan Lado’nun bu girişimiyle kumar daha da yayılmış, mahallenin diğer yerlerden ayırıcı unsuru *kumar* olmuştur. Kumarbaz erkekler için bir rol modele dönüşen Lado’nun takipçileri de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte erkeklerin nüfus cüzdanı yerine zar, iskambil gibi nesnelere taşınmayı daha önemli görmeye başlaması, kumarın “duygusal etkileri (benlik ve kimlik kaybı)” (Aka, 2023: 30) bağlamında değerlendirilebilir. Buna göre alt sınıfta olan konducu kumarbaz erkekler oyuna başlarken para kazanıp üst sınıfa geçmek niyetindeyken ulaşılan noktada öz benliklerini dahi yitirmiş, kendilerini asıl tanımlayıcı unsur olarak kumarı görmüşlerdir.

Yoksulun kimliğini dahi tehlikeye sokabilen kumarın besleyici kişilerinden olup kapitalist sermayedar gibi kendine maddi menfaat üretmeye çalışan Lado’nun işletmesine ek yeni kahvehane de açılmıştır. Gece geç saatlere kadar kumar oynamayı sürdüren kumarbazların bazıları, olabilecek herhangi bir tartışmayı bastırmak için fiziksel şiddet uygulama kudretine sahip olduklarını düşünerek evlerine rahatça gidebilirken bazıları da aileleriyle bağını tamamen kopardığı için kahvede uyumayı tercih eder. Bu durum kumar mekanı olan kahvehanenin, kumarbazların çevresel ilişkilerinden kendilerini izole etmesine neden olarak sınırlanacak en güvenilir

mekan/ev haline geldiğini anlatır. Hem maddi hem de manevi olarak zarar gören kumarbaz konducuların bu haline rağmen Lado'nun bundan hiç rahatsızlık duymadan sadece kazancının miktarını önemseyip akşamları para saymaya koyulması ise kapital bilincin, etik duyuştan uzak olduğunu ve nihai hedefinin sermaye bazlı olduğunu açıklamaktadır. Nitekim sokaktaki mağdur olan ailelerin sözlü şiddeti onu engelleyemese dahi bir gencin bıçak ile saldırması ona yönelik son caydırıcı davranış olmuş, mahalleden gitmek zorunda kalmıştır.

2.4.3. Beden Sermayesi ile Üretim: Fuhuş

Amaç para kazanmak, fabrika gibi çalışıyoruz.

(Açıklan, 2013: 277)

Kentsel yoksullukta geçim kaynakları üretme yöntemlerinden biri de *fuhuş*tur. “İçinde bulunulan toplumun kurallarına uymayan bir biçimde, bir veya birkaç kişiyle para karşılığında cinsel ilişkide bulunma” (TDK, 2009: 718) olarak tanımlanabilen bu kazanç ortamına çoğunlukla yoksul kesim tarafından, daha çok maddi ihtiyaçları elde etmek için başvurulmaktadır. “Cemaatten cemiyete¹¹ doğru bir geçiş” (Şentürk: 202: 134) ile kolektif dayanışmacı sistemin de çözülmeye başlamasıyla, kentteki ekonomik sıkıntıları olan kadınlar ihtiyaçlarını bireysel olarak çözümlenmeye çalışırken bedenlerini birer meta haline getirebilmekte ve böylece fuhuş piyasasına hizmet edebilmektedir. Herhangi bir duygusal bağlanmadan uzak, cinsel haz odaklı olarak gerçekleştirilen bu eylemde kadın, “fuhuş pazarında sermaye ol[urken] (...) her türlü kullanıma ve sömürüye de açık” (Açıklan, 2013: 277) hale gelebilmektedir. Bununla birlikte toplumsal temeli oluşturan geleneksel ahlak çerçevesinde karşıt bir tepkiyle karşılaşabilen fahişeler, sosyal statüsü de olmayan bu sektörde hem bedensel bir tüketim yaşarken hem de değerler özelinde bir çözümlenme ve toplumsal dışlanmayla da karşı karşıya kalabilmektedirler. *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanda bir

¹¹ Ferdinand Tönnies'in ortaya koyduğu *cemaat* (*gemeinschaft*) ve *cemiyet* (*gesellschaft*) ayrımı, kır ve kent hayatını sosyal bağlamda ayırmak için kullanılmıştır. Buna göre *cemaat*lerde genel olarak sıcak, içten, içli-dışlı ilişkilerle kurulan küçük ve mahrem yapı bulunurken *cemiyet*lerde ise menfaate dayalı, işlevsel, kişisel iradenin baskın olduğu bir oluşum söz konusudur. (Şentürk, 2020: 133-4)

gecekinda oturan ve kocası hapiste olup geçim sıkıntısı yaşayan *Deli Gönül* adlı kadının yaşadıkları, bu doğrultuda değerlendirilebilir:

“Dilli düdüklü kondular
(...)”

Deli Gönül

Deli Gönül Çiçektepe Sanayi’de el işçiliği yapan kocası hapiste bir kadın buldu. Yalvar yakar oldu. Kadın kocasını ziyarete giderken onu da yanında götürdü. Deli Gönül hapishanede bağırıyor çağırıyordu. Yerlerde tepinip kondusuna döndü. Yalnız yalnız uyudu. Çiçektepe Sanayi’de tekstil atölyesinde kesimci olarak çalışan kara kaşlı bir usta Deli Gönül’ün yalnızlığına göz koydu. ‘Sana bir elbise dikeyim de, giyin kız!’ diye Deli Gönül’e bir dil dokundurdu. Deli Gönül’ün iki gözü gülerek uçup çiçekli bir kumaşa kondu. Kumaşın üstünde pır pır etti. Kara kaşlı usta çiçekli kumaşı Deli Gönül’ün üstüne tutup omuzlarını elledi. Saçlarını koklayıp tel tel iğneye geçirdi. Çiçekli kumaştan, büzgülü, yakası kayak bir elbise dikti. Deli Gönül’ün elbiseyi giyince başı döndü. Kara kaşlı kesimcinin kucağına oturdu. Deli Gönül hep debelenince kesimcinin dizleri yoruldu. Deli Gönül’ü dürtükleyip bir başka ustanın dizine verdi. Deli Gönül dizden dize geçip Çiçektepe’den uzaklara gitti. İki yıl çöp bayırlarında görünmedi, iki yıl sonra yanına yaşlı bir adam katıp Çiçektepe’ye geri döndü. Yaşlı dostunu, ‘Amem Şemsi’nin kocası olur,’ diyerek kondudan konduya dantel torbası gibi yanında taşıdı. Çok geçmeden Amem Şemsi’nin kocasının bir sürü akrabası, arkadaşı, tanışı ortalığı kapladı. Deli Gönül’ün kondusunu soranların sayısı çoğalınca konducular insanların ardından, ‘Öğretmen mi olursun?’ diye çağırılmayı bıraktı. Sokaklarında kaybolan iyi giyimli yabancılara öğretmenliği yakıştıran konducuların işin aslını kavrayınca yüzleri asıldı. Konducuların yüzleri asılınca Deli Gönül, ‘Benden namuslu varsa karnımı doyursun,’ diyerek hırçınlaşmaya başladı. Kapısını döven üç müşterisine arka arkaya bıçak çeken Çiçektepe’li erkeklerin karşısına çıktıktan sonra da resmen Çiçektepe’nin ilk orospu sıfatını kazandı. ‘Bana börek size ne gerek!’ diyerek kavga dövüş yabancılarını kondusuna aldı. Amem Şemsi’nin kocası kavgalara dayanamayıp Deli Gönül’ün yanında sürüklenmekten vazgeçti. Gözlerini yumup öldü. Deli Gönül’ün dayanağı göçünce Çiçektepe ilk orospusuna sahip çıktı. Konducu erkekler bir kesekağıdı üzüm, bir kalıp peynire Deli Gönül’le yatıp kalktı. Kimisi veresiye defteri tuttu. Deli Gönül parasını vermeyen erkeklerle dalaştı. Karılarına baskına vardı. Kondularının camlarını taşıdı. Hırsından ağladı. Kızgınlıktan buharlaşan gözleri bir tek sinemada cam gibi parladı. Yüreği daralınca çıplak ayaklarına naylon terliklerini takıp sinemaya koştu.” (Tekin, 2021: 129-130)

Apartman aralarındaki sokaklarda halı satarak para kazanmaya çalışan kocası hapse girdikten sonra bağımlı koparmamaya çalışarak onunla görüşme fırsatı elde etmeye çalışan Deli Gönül, bunun için fabrikada çalışan bir kadının yardımına ihtiyaç duyar. Bundan Deli Gönül’ün tek başına hapishaneye gidebilecek kadar dahi dışardaki koşulları oluşturabilme eğitimine ve yeterliliğine sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Konduda tek başına, ekonomik sıkıntılar içerisinde hayatını sürdürmeye çalışan Deli Gönül, Çiçektepe’deki bir fabrikada çalışan usta tarafından ekonomik -elbise vermek-manipülasyonla cinsel istismara maruz kalır ve daha sonrasında birçok fabrika ustası tarafından da bu durum tekrarlanarak bir beden sermayesine dönüşür. Ayrıca süreçteki

manipüle edici işleve sahip unsurun fabrikada üretilen bir giysi olması, fabrikanın sadece artı ürün değil cinsel istismar için de bir mekan haline gelebileceğini göstermektedir.

Fuhuş aracılığıyla kadının bedeni üzerinden kar elde etmeye çalışan erkek dostlardan (Açıkalın, 2013: 277) biriyle iki sene sonra Çiçektepe'ye geri gelip yerleşen Deli Gönül, arkadaşını çevresindeki konduculara tanıtırken sosyal kabul alabilmek için gerçeği gizler. Fakat birçok erkek müşterinin eve girip çıkmasıyla durumun özü konducular tarafından anlaşılır. Fuhuş için gelen erkeklerin kaliteli kıyafet giymesi de dikkat çekicidir. Buna göre müşterilerin, toplumsal statüde genelde üst sıralarda yer alan öğretmenlik mesleğine benzer uygun giyimde olması, imkanlarının iyi olduğunu göstermekle birlikte yoksul kadının bir meta halinde sömürülmesine esasında üst sınıfın da desteği olduğuna işaret etmektedir. Bulunduğu mahallenin değer kodlarına aykırı bir eylem gerçekleştirdiği için adeta “toplum ahlakı ve sağlığı açısından zararlı mikrop” (Açıkalın, 2013: 255) olarak değerlendirilen Deli Gönül, gelen tepkileri öfke ile püskürtmeye çalışmıştır. Yaptığı savunmayla aslında kendisinin de bu eyleme başvurmak istemediğini fakat çaresiz kaldığını düşündürten Deli Gönül, asıl sorumlu olarak konducuları işaret eder. Aynı zamanda müşterilere bıçaklı saldırı düzenleyen mahalleliye karşı da yine tek başına direnmeye çalışmıştır. *Bana börek, size ne gerek*, ifadesiyle ekonomik kazanç dışında herhangi bir amacı olmadığını tekrar hatırlatan Deli Gönül'ün dostu öldükten sonra konducu erkekler eleştirdikleri durumun faili olmuşlardır. Bu ise konducu erkeklerin “ikiyüzlülüğe/çifte standarda uygun bir biçimde, fuhuş[u] ‘gerekli bir kötülük’¹²” (Açıkalın, 2013: 247) olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bununla beraber konducu müşterilerin fuhuşun bedeli olarak üzüm, peynir vermek gibi takas usulünü hatırlatan yöntemi kullanmaları, hatta veresiye yazdırmaları yoksul kimliğe sahip kadın bedeninin, kentte sosyal dayanışmanın çözülmüş olmasıyla kolayca bir meta/sermaye haline gelebileceğinin çarpıcı bir göstergesidir.

¹² Kadın, her ne kadar fuhuş ortamında günahın ve etik dışılığın baş sorumlusu olarak görülse de fuhşun yasaklanması erkeklerin cinsel haz ortamını deneyimleme imkanını ortadan kaldıracak bir yaptırımdır. Bu nedenle fuhuş, kadın ve toplum için zararlı ise de erkeğin bedensel tatminkarlığı için gereklidir.

2.4.4. Kentin Dağı, Taşı Altın mı, Çöp mü?: Katı Atık Toplayıcılığı

Çöp, tarihsel süreçte farklı anlamlar ve değerler içeren bir kavram olmuştur. İlk zamanlarda *işe yaramaz, kurtulunması gereken meta* niteliğinde değerlendirilen çöp, sanayileşme ve kapitalizmin hızlı gelişmesiyle birlikte, mücadele edilmesi gereken ciddi bir sorun olmaya başlamış, özellikle ekolojik bilincin artmasıyla da geri dönüştürülebilir ürün haline gelmiştir. (Özsoy, 2012: 111) Bu dönüşme sürecinin başlıca unsurlarından biri ise, genel olarak yoksul sınıftan gelen atık toplayıcıları olmuştur. Herhangi bir “sendika ve sosyal güvenceden yoksun (...) enformel bir iş kolu” (Özsoy, 2012: 112, 120) olan katı atık toplayıcılığında çalışanlar, “çöpte bir değer bul[up] (...) üst sınıfların çöp olarak gördüğü bir sürü nesneyi alıp yeniden dolaşıma sok[maktadırlar.]” (Özsoy, 2012: 111) Fakat artık değer tüketimi sonrası *eksi değer* olma sarmalından çıkartılan çöpün böylelikle ticari olarak da önem kazanması, sermayedar için bir kar sahası keşfini de doğurmuştur. Buna göre kentteki çöpler ihale yoluyla birtakım şirketlere satılmaya başlanarak çöp toplama normları sermaye sahibi tarafından oluşturulmaya başlanmıştır. (Özsoy, 2012: 111) Bu itibarla yoksulluk içerisinde hayata tutunmaya çalışan insanların çöple kurduğu hayati ilişkinin kapitalist sistem tarafından kısıtlanmaya çalışılmasıyla atık toplayıcıları daha da zor bir duruma girebilmektedir. Yoksulun alt sınıfsallığını pekiştiren bu olay, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da yaşanmaktadır. Buna göre sanayileşmenin olduğu Çiçektepe bölgesine her gün boşaltılan kent atıklarını toplayarak kendilerine hayatta kalabilme imkanı kurmaya çalışan gecekondu sakinlerinin bu eylemi, çöpleri satın alan sermayece yeniden düzenlemeye tabii olup kısıtlanmıştır:

“Bu arada çöp taşıyan tenekeler aralıksız olarak Çiçektepe’ye çöp boşalttı. Çöp martıları havalarda ısınmasıyla gagalarını çöpten çıkardı. Martıların çığlıkları arasında, ayıklanmış yığınların çevresinde yeni çöp tepelikleri oluştu. Bu tepelikler mahalleler ve kondular arasında kavga kıyamet paylaşıldı. Sabahın çok erken saatlerinde insanlar çocuklarını alıp tepeliklere gittiler. Hava kararınca evlerine döndüler. Toplanan plastikler, demirler, şişeler, kağıtlar çevre atölyelere satıldı. Kamyonlar ikide bir Çiçektepe’ye gelip çöp ayıklayan insanları dere aşağı kovaladı. Sürüp çöpten çıkardı. Çiçektepeliler kamyonların her gelişinde dereye kaçıp topluca pustular. Kamyonlar gider gitmez yeniden çöp tepelerine dağıldılar. Bu kovalamaca günlerce sürüp gitti. Bir kuşluk vakti çöpün sahibi bembeyaz arabasıyla Çiçektepe’ye geldi. Burnunu beyaz bir mendille tıkararak çöp didikleyen insanlara çöpün sahibi olduğuna dair mühürlü kâğıtlar gösterdi.” (Tekin, 2021: 25)

Çöp tepesinin kış vaktinde martılar, yaz mevsiminde de konducular için geçim kaynağı haline gelmesi, konducuların insan dışı varlıklarla eş değer şekilde hayat sürmeye çalıştığına işaret etmektedir. Bu itibarla yoksulların böyle bir geçim eyleminin onların alt sınıfsallığını pekiştirdiği ve hatta derinleştirdiği görülmektedir. Sürekli olarak çöp atıklarının yenilenmesi ve hatta küçük bir tepecik oluşturacak kadar bunların fazla olması ise kentteki üst sınıfların tüketim yoğunluğunu sunmakla beraber, çevreye katkılarının da aslında atık sunmaktan öteye geçmediğini belirtmektedir.

Martılar gibi çöp karıştıran mahalleli, güneşin doğmasıyla birlikte sadece anne-baba olarak değil çocuklar da dahil tüm aile fertleriyle bu işi yapmaya başlamaktadır. Daha sonrasında geri dönüşüme müsait olabilecek atıkları -plastik, şişe, kağıt vs.- gün batana kadar toplayıp yakınlarındaki atölyelere belli bir miktar ücret karşılığında satarlar. Fakat çöp getiren kamyon sahipleri onların bu para kazanma yollarını korku ile engelleyip ortadan kaldırmaya çalışır. Yine de konducular bu durumdan vazgeçmez ve çöp toplamaya devam ederler. Bir gün işe başladıkları vaktin hemen sonrasında ise üst sınıftan bir adam elindeki resmi belgeyi konduculara sunarak onlara artık çöpün sahibinin Çiçektepelilerin değil kendisi olduğunu söylemiştir. Bundan böyle mahalleli kamyonlar tarafından engellenmese de kilo başına az bir miktar almaya başlarlar ve erkekler başka bir iş aramak durumunda kalır:

“O kuşluk vaktinden sonra çöpün sahibi Çiçektepelilere ayıkladıkları ne kadarsa, kilo başına az bir para verdi. Bir daha da kamyonlar Çiçektepe’ye gelip çöp didikleyen insanlara silah çevirmedi. Kıymetli taşlar, altınlar yerine ellerde kan kırmızısı yaralar açıldı. Çocuklar çöpten bulup kaçırdıkları kafası bacakları kopmuş naylon bebeklerle gizli gizli oynadılar. Kadınlar buldukları süslü kırık aynaları, çöp bekçilerini kollayıp ceplerine attılar. Çöpten çıkardıkları taraklarla geceleri bu aynalara bakıp saç taradılar. Taranan saçlara çöp sinekleri kondu. Rüzgar fabrikalardan çıkan kokuları çöp kokularına kattı. Durmadan kondulardan içeri taşıdı, insanların burnuna çarptı, insanlar camlarını, kapılarını sımsıkı örttüler. Zehirlenmemek için tas tas yoğurt yediler. Sineklerden korunmak için geceleri naylon çuvallar giydiler. Çocuklar naylon çuvalların içinde kayboldu. Büyükler dizlerini kırıp yatakların içinde der top oldu. Naylon çuvalların ağızlarına gelen yerlerine nefes delikleri açıldı. (...)

Erkekler çöpün sahibi belirince tek tek çöp ayıklamayı bıraktılar. Geçinebilmek için Çiçektepe’den dışarı iş aramaya çıktılar. Çöp toplamak çocuk işi, kadın işi sayıldı. Kadınlar bir elleri kondularının, gözleri çocuklarının üstünde madımak toplar, bulgur ayıklar gibi tez tez torbaları doldurdular. Erkekler günlerce işsiz dolandılar. Öyle uzun zaman dolandılar ki iş

bulana topluca gözün aydına gitmek adet haline geldi. Kocası iş bulan kadın bir çalımla tüm konduları gezdi. Helva dağıtıp el öptü.” (Tekin, 2021: 25-6)

Herhangi bir korucuyu giysi olmadan çöp ayıklayan konducuların bedeni deformasyona uğrar. Bununla birlikte çöp alanı ekonomik gelir dışında oyun, bakım malzemesi içinde bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Gelişimsel döneme göre - çocuk, kadın- ihtiyacı olan şeyleri konducular çöp sahibinden gizli olarak alıp evde kullanırlar. Böylece “üst sınıfların ‘çöp’ olarak gördüğü bir sürü nesneyi alıp yeniden dolaşıma sok[arlar.]” (Özsoy, 2012: 111) Bununla birlikte Çiçektepelilerin çöple olan bağlantısı geceleyin de sürer. Çöp tepeciklerinden gelen kötü koku dolayısıyla korunmaya çalışan Çiçektepeliler bunda başarılı olamamıştır. Bu olay kentteki üst sınıfın sunduğu artıklarla, yoksul kesimin temel ihtiyaçlardan olan uyku alanına dahi girerek sınır ihlali yaptığını göstermektedir. Nitekim atık toplayıcılığının sermayedar tarafından normlara tabii olması ve çöp ile kondunun aynı mekana sıkıştırılması kentteki var olmaya dönük çabayı kırılğanlaştırmakta, daha da zorlaştırmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENTLEŞME

ve

NORMLARIN KIRILGANLAŞMASI

3.1. Kentleşmenin Normatif Boyutu

Kapitalist piyasanın itici gücünden destek alarak ilerleyen endüstrinin gelişimiyle birlikte genel olarak kırsal alandan kente göç artmış ve buna göre kent popülasyonu yoğunlaşmaya başlamıştır. Fakat yaşanan bu yatay hareketliliğin plansız gerçekleşmesi; kentteki işsizlik, aile değerlerinin zayıflaması, yoksulluk vb. koşulların da etkisiyle kentteki bazı problemlerin [kumar, hırsızlık, fuhuş vs.] ortaya çıkmasına [veya artmasına] neden olmuştur. (Aksoy, 2007: 13; Gökulu, 2010: 217-8) Ayrıca anapara odaklı ilerleyen kentte bireysel kâr birikimi, zenginlik önemli bir hedef haline geldiğinde (Bal, 2016: 84) çevresel -doğa tahribatı gibi- problemler de ortaya çıkabilmektedir. Nitekim belirtildiği şekliyle kentleşmenin taşıdığı bu başlıca etmenler zinciriyle oluşan olumsuz durumların özünde sapma-suç çerçevesinde olduğu görülmektedir.

Kesin bir ölçekte kapsayıcı tanımlaması yapılamasa da genel olarak sosyal onaydan uzak tavırda bulunmayı; gelenek, görenek, toplumsal normları ihlal eden bir çerçeveyi ve hukuki normlara aykırılığı kapsayan *sapma*, (Marshall, 1999: 639; Bal, 2016: 11) toplumsal bir uyumsuzluk olgusunu temsil etmektedir. Chicago ekolü teorisyenlerinden olan, *Sosyal Etkileşim Teorisi* temsilcisi Robert Park'a göre “şehirlerin gelişmesi, makineleşme sonrası emeğin sınırsız bölünmesiyle, ulaştırma ve iletişim araçlarının çoğalmasından doğan hareket ve değişimle birlikte; aile, muhit ve yerel topluluk tarafından temsil edilen eski kontrol biçimleri sarsılmış, etkileri büyük ölçüde yok olmuştur.” (Bal, 2016: 55) Dolayısıyla “sapkın davranışı önleme veya düzeltme çabası” (Bozkurt, 2021: 178) olan toplumsal kontrolün kentte zayıflamasıyla yazısız/yazılı kurallar biçiminin sürekliliğini sağlamanın zor olduğu, böylece sapma davranışına da kolay uygulanabilir saha oluşturulduğu düşünülmektedir. Genel olarak sapmanın alt kategorisi olarak görülen suç ise “toplumlara zarar veren eylemlerin

sadece bir kısmını ve genellikle en zararlı olanlarını [içeren], kanunlar çerçevesinde tanımla[nan] eylem ya da eylemsizliklerdir.” (Sözer, 2023: 7) Sapma ile iç içe geçen suç, Bonger’a göre kentlerde kıra göre daha fazladır. Bunun nedeni ise taklit, kent toplumu arasındaki sermaye oranı farklılığı vs. gibi unsurlardır. (Bal, 2016: 83) Sonuç olarak kentleşmenin toplumdaki belirli bir alanda konfor oluşturduğu görülse de başlangıcı ve süreç aşamalarındaki çeşitli faktörlerle suçu da içeren sapmaya da yol açtığı söylenebilmektedir. Buna yönelik birtakım örneklere Latife Tekin’in romanlarında etkileyici bir şekilde rastlamak mümkündür.

3.2. Kentte Normlara Karşı Gelişen Kazanç Alanları

3.2.1. Hırsızlık, Gasp, Çeteleşme

Kişinin sahip olduğu özelliklerin bazıları kendiliğinden bazıları ise içinde bulunduğu sosyal çevreyle kurduğu temas sonucunda kazanılmıştır. Auguste Comte’un *insanlık* olarak değerlendirdiği toplum bağlamında kişi, kazandığı niteliklerle *birey* olma vasfını elde eder. Fakat kentleşme safhasında eski kontrol şekillerinin etkisini kaybetmeye başlamasıyla genel olarak toplumsal çözülme baş göstermiş (Park ve Burgess, 2021: 146-7, 152-3) ve buna göre kentte yaşam sürenlerin bazıları -özellikle maddi yetersizlik yaşayanlar- daha iyi hayat koşullarına sahip olmak isterken birtakım sapma eylemlerine başvurmuştur. Böylece toplumsal ahlaki düzeye bağlı gelişen birey olma hali de aşınmaya başlamıştır. Bu noktada kentte kolay para kazanmaya dair sapkın tutum geliştirmenin izlerine ve yaygınlığına *Buzdan Kılıçlar* eserinde rastlanılmaktadır. Kentte işsiz olan ve iş kurmaya çalışan Hazmi ve Mesut kardeşlerin nasıl kazanç sağlayacaklarına yönelik yaptıkları bir sohbette Hazmi’nin fikirleri, yaşanan bozulmayı gözler önüne sermektedir:

“Tık tık kafasında kurduğu düzeni gözünün önüne getirince, Hazmi, Mesut’un boynuna dolandı. ‘Para aranmaz ki, para çıkarılır, gecelerin altı batık parayla dolu, ben biliyorum olayı,’ diye fısıldadı. ‘Firankeştayn gibi adamlar moda görüp her gün tavuk kanadı ızgara yiyorlar, ortam buyken niye bir tepsi de biz uçurup götürmeyelim?’

Evet, vicdani yükümlülüğü iplemeyen çünkü bir hırbo, adi yolları deneyip bu türden yiyeceklere sahip olabiliyordu. Kendileri ise çevrelerindeki hareketin yanında ev erkeği gibi kalıyorlardı.” (Tekin, 2018: 95)

Hazmi'ye göre paranın kentin içerisinde normal yollardan aranıp da bulunması zordur. Bu nedenle de karanlık yollara başvurulmalıdır. Bunun için de düzenli bir toplumda para kazanmak için genelde en uygun zaman olan gündüz vakti yerine gece tercih edilmesi anlamlıdır. Zira gece, toplumsal sapma davranışlarının çok daha kolay uygulanabildiği bir zaman dilimidir. Ayrıca böyle bir yoldan para kazananlar, kapitalizmin yön verdiği modaya uygun kolaylıkla hareket ederek konfor sahası inşa edebilmektedirler. Böylece kentli yoksul olan Hazmi için bu durum özenilecek bir durum olmaktadır. Fakat bu olay, ona her ne derece imrenilecek bir halmiş gibi görünse de anlatıcı/yazar olayı *adi yollar* olarak ifade ederek özünde bir toplumsal sapkınlık taşıdığına dikkat çekmekte ve kırsal hayatın kente göre daha sapmadan uzak ve toplumsal normlara uyumlu olduğunu bu iki tip üzerinden *ev erkeği* kavramıyla ifade etmektedir.

Ernest Burgess'a göre kentin içerisinde suç doğuran önemli etmenlerden birisi *mobilité*dir. Yeniliği, farklı deneyimleri ve aynı zamanda etraftaki arzu inşa eden nesnelere karşı duyulan yoğun tepki artışını içeren mobilité ile birlikte kişi, sahip olduğu düzenli içsel hali kaybederek bir karmaşa ve aynı zamanda çevreyle uyum sorunu yaşayabilmektedir. Böylelikle de toplumsal normlardan sapan davranışlarda artış gözlenebilmektedir. (Bal, 2016: 58) Buna göre kentte toplumsal dejenerasyona yol açabilecek birçok mobilité unsuru bulunmaktadır ve bunlardan öne çıkanlardan biri de otomobildir. Park ve Burgess tarafından (Park ve Burgess, 2021: 153) "başka zamanlarda şehirlerde görülmüş her şeyden daha baştan çıkarıcı" olarak da değerlendirilen otomobilin bu derece önemli kabul edilişi, maddi varlığa sahip olduğunun tüm herkese kolayca ilan edilip böylece statü kazandıran bir menkul araç olmasından kaynaklanabilir. Özellikle kentli yoksulların kente bağlanıp aidiyetlerini sağlayabilmeleri ve aynı zamanda zenginlik kurabilmeleri için gösterdikleri maddi imkanlara sahip olma çabasında bu araç, ciddi bir arzu nesnesine dönüşüp informal bir yaşantıya yol açabilmektedir. *Buzdan Kılıçlar* romanında da buna örnek bir olay, Halilhan'ın araba almak için kardeşlerine karşı gösterdiği sapma-suç eyleminde görülmektedir:

“Yakın zaman öncesine kadar üç kardeş birlik ve beraberlik içinde çok güzel bir şekilde anlaşarak çalışıyorlardı. Üçünde de aynı özlem, üçünde de hemen hemen aynı ağırlıkta denebilecek yoksulluk duygusu vardı. Enteresan enteresan tartışmalar gerçekleştirmişler, ayrıntılı bir plan dahilinde sürekli ve büyük miktarda para kazanmak için ne yapmaları gerektiğini konuşmuşlardı. ‘Biz üç kardeş bir ırk mıyız, yoksulluk meslek mi yoksa karakter midir? vb.’ sorulara canlı pratiklerinden çıkarak cevap aramışlar, bu konularda fikir yürütme imkânı bulmuşlardı. Nakit sermayeleri olmamasına karşın durumlarını boyutlu bir biçimde ele aldıkları için kendilerinden iyi şeyler bekliyorlardı. Fakat Halilhan çalışma güçlerinin büyüklüğünden kendi namına yararlanmıştı. Enerji kesilmiş, son sürat meleklesiyorken aniden karar verip şeytan olmuştu. ‘İş araştırması yapıyorum, bana daha fazla para ayırmanız lazım,’ diyerek entrikaya başlamıştı. Gizli özlemine nail olup otomobil satın almak için mütemadiyen akıl ve zekâ oyunlarına sapıyordu. Otomobil hırsı görünmez kanatlarını çırpan hayalî bir akbaba gibi beynine oturunca, Mesut ve Hazmi kanat ve ayak darbeleriyle yere yuvarlanmışlardı. ‘Bize ne oldu ki!’ diyemeden, ortak oldukları nakit parayı kapıp kaçmıştı. Yoksulluk duygusunu saniyesinde bir otomobil şekline getirmiş, Hazmi’yle Mesut onunla eşit koşullarda çalıştıkları halde bunu başaramamışlardı.

Halilhan’a sorarsanız, onların hayal güçleri zayıftı.” (Tekin, 2018: 39-40)

Halilhan, Mesut ve Hazmi kentte yoksulluk çeken üç kardeştir. Buldukları zorlu durumdan kurtulmak için bir araya gelip iş kurmaya yönelik para biriktirmekte, hayaller etrafındaki dayanışma içerisinde hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Fakat zaman içerisinde Halilhan adeta meleğe benzeyen bu destekleyici tutumdan, yoğun otomobil tutkusuyla ayrılmaya başlar ve kentte varlığını yoksulluktan sıyrılıp ispatlamak için özellikle hayalini kurduğu arabaya sahip olmak adına kardeşlerine *yalan söylemek* gibi bir sapkın davranışa yönelir. Bu durum aile içi güvenin kırılmasına ve bireyselliğe yönelmenin başladığını göstermektedir. Ayrıca araba hırsının şiddeti için *akbaba* metaforuna başvurularak bu arzunun yıkıcı bir hal aldığına, insani olmayıp hayvani bir nitelik taşıdığına işaret edilmektedir. Nihayetinde kardeşlerine sürekli söylediği yalanlarla gelişen toplumsal sapma birikimini, hırsızlık¹³ takip etmiştir. Bu itibarla kardeşlerinin ona karşı güvenini suistimal ederek tüm parayı çalan Halilhan’ın böyle bir tavrı, *şeytanlaşmak* ile tasvir edilmiş; onun normlardan uzak, düzen bozucu bir şahsiyete dönüştüğüne vurgu yapılmıştır.

İşsizlik ve suç arasında sebep-sonuç ilişkisi olup olmadığına dair farklı görüşler öne sürülse de genel kanaat, pozitif yönlüdür ve birtakım sosyal şartların geliştiği

¹³ Genel olarak başkasına ait olan bir eşyanın veya paranın sahibinin onayı olmadan almak anlamına gelen *hırsızlık*, mala karşı işlenen suçlar kapsamında Türk Ceza Kanunu’nun 141/1’inde ‘zilyedinin rızası olmadan başkasına ait taşınır bir malı, kendisine veya başkasına bir yarar sağlamak amacıyla bulunduğu yerden alması’ olarak tanımlanmakta ve en sık karşılaşılan suçlardan sayılmaktadır. (Seyhan, 2023: 211-2)

süreçlerde bu bağlantı daha da güçlenebilmektedir. Bu noktada suç işleme zeminini pekiştirebilecek koşullardan birinin, işsizlikle gelen *yoğun dışlanmışlık duygusu* olduğu söylenebilir. Kişi bu duygu sarmalında suçluluk, yetersizlik hissine kapılarak topluma, kanuni unsurlara karşı sert bir üslup geliştirerek suça yönelebilmektedir. (Ata, 2011: 121-2) İşsizlik sonrası çevresel tepkilerle pekişen böyle bir içsel yaşantı ve suç ilişkisine kentteki yoksulluğun da etkisiyle *Sevgili Arsız Ölüm* eserindeki Seyit adlı şahısta rastlanılmaktadır:

“Seyit o resme bakarken üstünden yorganı atıp ayağa kalktı. ‘Ben artık iyileştim,’ deyip giyindi. İş bakmaya kahveye indi. Atiye, Seyit’in arkasından tespihini eline aldı. Oğlunun tez vakitte iş bulması için Allah’a yalvardı. Huvat,, ‘Sonunda biz bu oğlanın eline kalacağız, kız, ondan başka kimse bakmaz bize,’ dedi. Cayır cayır ateşlerde yanan oğlunun iş bakmaya kahveye inmesine sevindi.

Sevindi ama Seyit akşam kahveci Kör Yusuf’a on çay parası borçlanıp eve geldi. Ertesi gün bir on çay parası daha borçlandı. Ertesi gün bir on çay daha derken on çayı beş çaya indirdi. Çaydan her bir yudum alışında, ‘Borcumuz çok oldu ya toplu veririz, Yusuf Ağa,’ demeye başladı. Ama iş bulamadı. Takımları satıldığından teklif verip götürü iş alamadı. Taşeronlar Seyit’in boncuk boncuk akan terini gösterip, ‘Zehir gibi ustasın ya, hastasın,’ dediler. ‘Ama istersen çırak yevmiyesine idare edelim seni, yabancımız değilsin,’ dediler. Seyit çırak yevmiyesine işe gitmeyi kendine yediremedi. İnatla usta yevmiyesine Kör Yusuf’un kahvesinde iş bekledi.

(...)

Seyit iş bulamadı. Atiye’nin ilaç kutularında saklayıp biriktirdiği paraları, bir başını eğip cebine koyduysa, bir utandığın alamadı. Huvat’ın başını yeşil kitaplarından kaldırıp yüzüne dik dik bakmasına, Nuğber’in çalıştığını bilmemeziğe gelmeye, Zekiye’nin yüzünün eğrisine dayanamadı.

Sonunda Kör Yusuf’un kahvesinde Çamur Hasan’ın yolunu beklemeye, Çamur Hasan kahveye gelir gelmez yerinden kalkıp Çamur Hasan’a yer vermeye, Çamur Hasan’a, ‘Bir emrin var mı ağbicum?’ demeye başladı. Çamur Hasan onun bu hürmetine karşılık Seyit’in beline toplu bir tabanca verdi. Cebine bir avuç mermi koydu. Ona delikanlılığın ‘raconu’nu öğretti. Seyit işi çabuk kattı. Çamur Hasan’ın dediklerini bir bir yaptı. Önce bir kişi dövdü, arkasından kahvede herkese sövdü. Sonra bir kişi daha dövdü. Bu defa kahvede hem herkese hem öbür semtin kabadayısına sövdü. Üç gün sonra öbür semtin kabadayısından Seyit’e ucunda kan kurumuş bir kama geldi. Seyit kamayı Kör Yusuf’un masaya sapladı. Kama masada ışıldarken Kör Yusuf’a, ‘Soğuk çay getir lan,’ diye bağırdı. Kahvedekiler sinip köşelere çekildiler. Kör Yusuf elleri titreyerek getirip soğuk çayı Seyit’in önüne bıraktı. Seyit cebinden bir mermer çıkardı, soğuk çayın içine attı, karıştırdı. Sonra çaydan bir yudum aldı. ‘Bu çay niye soğuk lan,’ diye Kör Yusuf’a bağırdı. Kör Yusuf ellerini karnının üstüne bağlayıp Seyit’in yanına vardı. ‘Çoluğuma çocuğuma acı,’ diye herkesin önünde Seyit’e yalvardı. Cebinden bir tomar para çıkarıp soğuk çayın yanına bıraktı. Seyit, ‘Erkek misin lan sen!’ deyip paraları cebe indirdi. Kör Yusuf, ‘Erkek değilim, karıyım,’ diye inledi. Seyit, ‘Sesli söyle lan, herkes duysun,’ diye masadan kamayı çıkarıp Kör Yusuf’un boynuna dayadı. Kör Yusuf, ‘Karıyım! Karıyım!’ diye bağırdı. Seyit o bağıırken ‘cart!’ diye kapıyı açıp, ‘Bana Panter Seyit derler, savulun lan,’ diye haykırıp karanlık sokaklara daldı. (...)

Ertesi sabah erkenden öbür semtin kabadayısının oturduğu kahveyi bastı. ‘Bundan sonra bana haraç vereceksiniz lan,’ deyip kahvenin duvarına üç delik açtı.” (Tekin, 2020: 111, 119-20)

Köyden kente göç eden ailenin bir ferdi olan Seyit, yoksulluk içerisindeki ailesine inşaatta çalışarak yardım etmeye çalışmışsa da yeterli ekipmanı olmayan iş ortamındaki bir kaza sonucu ciğer ve gözlerinden ciddi yara alarak işten ayrılmak zorunda kalmıştır. Evde iyileşmeye çalışan Seyit, fiziksel sağlığı yerinde olmamasına rağmen mahallesindeki kahveye giderek kendisine uygun iş bakar. Kahvede iş bulmaktan ziyade borç üreten Seyit’in çay parasını dahi ödeyememesi yoksulluğunun derecesini göstermektedir. Para için ailesi tarafından iş malzemeleri de satılmış olan Seyit’in bundan dolayı bireysel herhangi bir iş arzı da mümkün olmamaktadır. Birtakım tanıdık işçinin hastalığından dolayı çırak sınıfında iş sunması ise ustalık kabiliyetinde olsa dahi *ikinci sınıf işçi* gibi bir imaj oluşturarak gurur duygusunun öne çıkmasına sebep olmuştur. Böylece gelen iş teklifini de reddeden Seyit, iş aramak için kahvede beklemeye devam etmiştir. Süreçte annesinin biriktirip sakladığı paraları bir kere almışsa da sonrasında mahcubiyet duygusu galip gelerek bu sapkın davranışa devam etmekten vazgeçen Seyit, kız kardeşi Nuğber’in dahi çalıştığı bilgisi, babasının ve yengesinin jest ve mimikleriyle kurdukları psikolojik baskı ile gurur zedelenmesi, dışlanmışlık duygusu yaşamıştır. Nitekim suç teorilerinden *Gerilim Kuramı* temsilcisi Robert Merton’ın “toplumun bireylere benimsettiği temel hedefler [para kazanmak, statü sahibi olmak vs.] ile bu hedeflere ulaşılması için kullanılmasına izin verdiği araçlar [çalışmak, para biriktirmek vs.] arasındaki bir ayrışma” (Bozkurt, 2021: 187) olarak tanımladığı *anomi* ve onun türevleri olan hem *yenilik (innovation)* hem de *isyan (rebellion)*¹⁴ tepkisi ortaya çıkmıştır.

¹⁴ Merton’a göre insanlar anomik duruma beş farklı şekilde tepki gösterirler:

- **Uyum (conformity):** En çok görülen davranış biçimidir. Bu tür davranış içinde olan birey hem kültürel hedefleri hem de bunlara ulaşmak için mevcut kurumsallaşmış araçları benimser.
- **Yenilik (Innovation):** Toplumsal başarıyı vurgulayan ancak başarıya ulaşmada yardımcı olacak araçların dağılımında veya kullanımında adalet sağlayamayan toplumlar, normlarda sapma ile karşı karşıya kalacaklardır. Yenilikçiler toplumun amaçlarını benimserler ancak onlara ulaşmak için toplumca onaylanmış araçları (yolları) reddederler. Örneğin çok para kazanmak isteyen insanların bazıları sıkı çalışmak ve tasarruf etmek yoluna giderken bazıları da banka soymak, uyuşturucu satmak gibi işleri tercih edebilirler. Böylece öngörülen kültürel hedeflere ulaşmak, yani toplumsal ve ekonomik güç kazanmak için toplumsal ve yasal anlamda meşru olmayan yollara başvuranların sayısı artar. Sapmaya yol açan baskılar en çok alt sınıflarda hissedilir.

Herhangi bir iş bulamayınca kentte yaşam mücadelesi veren yoksul ailesinin de tepkisiyle birlikte para kazanmak için normatif sınırları aşan yeni araçlar, yöntemler oluşturmak üzere *Çamur Hasan* adlı silahlı sapkın kişiyi kendine rehber kılan Seyit, kısa sürede *racon* denilen toplumsal düzene aykırı halleri öğrenmiş ve evvelinde iş aramak için gittiği kahvehanedeki herkese karşı sözlü ve fiziksel saldırıyla korku atmosferi kurmaya başlamıştır. Gösterdiği cebri fiziksel kuvvet ile çevrede güç sahibi olmaya çalışan Seyit, ayrıca toplum üzerindeki etkisini daha da arttırmak için başka mahallenin kabadayısıyla da yarışma haline girmiştir. Kanlı bir kama ile karşı semtin kabadayısından düelloya davet edilen Seyit'in elindeki bıçak ile Kör Yusuf'a saldırması ise dikkat çekicidir. Seyit'in iş ararken gittiği ve borçlu kaldığı sırada *Yusuf Ağa'm* şeklinde saygı ifadesinde bulunduğu Kör Yusuf'u kabadayılığa başlayınca *karı* sıfatıyla nitelendirmesi toplumsal sapmanın en yakın ve en destekleyici çevreye karşı dahi olabileceğini göstermektedir. Nitekim soğuk çay üzerinden geçersiz mazeret üreterek kahvehane sahibinden ve bir zaman sonra ise başka semtin kahvehanesindeki kişilerden toplumun onayladığı yönetime zıt bir tutum ile para alan Seyit'in bu durumu onun *yenilik* tipolojisine girip suç dairesinde yer aldığını gösterir. Buna göre bağırma, kama ve silah kullanan Seyit'in gasp¹⁵ suçunu işlediği söylenebilir. Dolayısıyla kentsel yoksulluğun aileye baskısının da etkisiyle “işsizlik faktörünün bireyin toplumsal değer ve normlara olan bağlılığını çözücü yönde etki yaptığı” (Ata, 2011: 121) görülmektedir.

Seyit'in norm sınırlarından uzaklaşması, toplumdaki etkisini arttırmaya başlamasıyla artar. Kendi ölçüğünde kanun dışı hüküm getirip topluma ceza veren

-
- **Şekilcilik (Ritualism):** Kişi büyük bir maddi başarıyı öngören kültürel hedefleri gerçekleştiremeyeceğinin farkına vararak onları terk eder. İsteklerini azaltır. Ancak geleneksel kültürel değerlere saygısını sürdürür.
 - **Çekilme (Retreatism):** Bu davranış biçiminde kişiler, hem zenginlik ve başarı gibi kültürel hedefleri hem de bu hedeflere yönelik kurumsallaşmış yolları terk ederler. Psikotikler, nevrotikler, serseriler, alkol ve uyuşturucu bağımlıları örneklerinde görüldüğü şekilde içlerine kapanıp oyundan vazgeçerler.
 - **İsyan (Rebellion):** İsyancılar, bir taraftan toplumun amaç ve araçlarını terk ederken, diğer taraftan da onun yerine yeni hedefler sunarlar. Bunlar toplumsal düzeni yıkarak yerine yenisinin kurulması için çalışırlar. Örneğin devrimciler bu gruba girer. (Bozkurt, 2021: 187-8)

Bu tipolojilerden özellikle suç konusu haline gelebilenler, *yenilik*, *çekilme* ve *isyantı* sayılabilir.

¹⁵ Yağma veya gasp suçu, “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 148. maddesinde ‘bir başkasını, kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden ya da malvarlığı itibarıyla büyük bir zarara uğratacağından bahisle tehdit ederek veya cebir kullanarak, bir malı teslimine veya malın alınmasına karşı koymamaya mecbur kılmak’ şeklinde tanımlanmıştır.” (Sahillioğlu Baklacı, 2020: 32)

Seyit'in bu hali onun toplumsal düzeni tamamen yıkmaya dönük bir tutumda olduğuna işaret sayılabilir. Kullandığı baskıcı araçla bireysel kanunlar üretip yeni amaçlar ortaya koyarak *isyen* tipolojisine giren Seyit'in bu noktada toplumu dolaylı da olsa suça dahil ettiği ve suçu çoğullştırdığı görülür:

“O günden sonra Seyit'in şanı arttı, namı yayıldı. Kimse voltasını kesemedi. Benim diyen delikanlı, ‘Bir emrin var mı ağbicum?’ demeden yanından geçemedi. Seyit gıcır gıcır ayakkabılarının topuğuna bastı, ipek gömleğinin yakasını beline kadar açtı, boynundan aşağı altın bir nal sallandırdı. Adını ‘Nallı Panter’e çıkardı. Bir-iki derken yedi semtin haracını toplamaya başladı. Topladığı paraları yetime, dula dağıttı. İyilerin başına baba, kötülerin başına bela kesildi. Görülecek hesabı olan Nallı Panter'in elini ayağını öptü. Nallı Panter elini ayağını öpenlerin isteğini geri çevirmedi. Adam mı dövülecek, ev mi basılacak, herkesin derdine koştu. Düşenin kolundan tuttu. Hem haraç aldı hem para kazandı.” (Tekin, 2020: 121)

Her ne kadar *kötüden alıp iyiye verilen* bir kapsamda suç işlendiği belirtilip *iyimserce* bir bakış açısı sunulmuşsa da bu durumun özünde resmi normlara karşı *özerk* olarak değerlendirilebilecek yeni bir düzen oluşturduğu ve böylece halkın kente olan aidiyetini daha da zorlaştırıp parçaladığı söylenebilir. Zira kentteki işsizlik sonucunda gerçekleşen gasp olayıyla birlikte illegal bir güç oluşturan Seyit, kendi ölçeğinde geliştirdiği aslında göreceli olan çıkarımlarla halka yönelik çeşitli informel yaptırımlar kurup kamu onayını da sağlayarak, kentteki tüm halkı kapsayan kanun düzleminden çevre insanların da kopmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu minvalde işlenen suçların -yan ürün olarak- kamu bilincinde ve eyleminde norm dışına çıkışı destekleyerek sosyal kontrolü kırdığı ve onun yerine suç lehine yeni bir kontrol mekanizması kurduğu, böylece düzenli kentleşme için gerekli bütüncül yapıyı engellediği söylenebilir.

Suç olgusunu kişisel bir patolojik olgu olarak değerlendirmekten ziyade sosyal sorunlar perspektifinde ele alan sosyal düzensizlik teorisyenlerinden Clifferd Shaw ve Henry Mckay'e göre kentteki suçların artmasındaki etkenlerden bazısını düşük ekonomik statü ve sağlıklı aile yapısının olmaması oluşturmaktadır. (Gürbüz, 2015: 13; Bal, 2016: 61) Buna göre sapma unsuru olan suçun işlenmesindeki bireysel sorumluluğun zemininde aslında genel bir yapı etkisi olduğu belirtilmektedir. *Sevgili Arsız Ölüm* adlı eserde de belirtilen suç-toplum bağlantısı henüz çocuk yaşta olan

Mahmut'un, ailesinin yaşadığı yoksulluk neticesinde çalışmaya zorlanması sonrası kurduğu çete ile görülmektedir:

“Mahmut bir güzel oğlan olduktan sonra işsiz kaldı. Seyit onun işsiz kalmasını, Halit'in askerden geldiği günden beri evde oturmasını fırsat bildi, yeniden şirket türküsü çağırmaya başladı. Mahmut, Seyit'in türküye başlamasıyla, babasından dinlediği nasihatleri unuttu. Kendisine kaloriferci çırağı olmasını teklif edecek olanın bir gece uykusunda öte dünyaya göçeceğini ağbisine işittirdi. Sürüneceğini bilse inşaatta çalışmayacağını bildirdi. İnşaat lafı duyar duymaz elinin ayağının boşandığını, cin tuttuğunu haber etti. Huvat babasınınkinden, ağbilerininkinden kanını daha kırmızı belleyen oğlunu açlıkla terbiye etmeye karar verdi. Seyit'i ona karışmaması, üstüne açtırmaması için tembihledi. Mahmut'a evde yemek yemeyi yasak etti. Harçlığı kesti. Ona acıyana evlat demeyeceğini açıkladı. Atiye'ye gözünün yaşına bakarsa üçten dokuzaya şart edeceğini duyurdu. Eline yeşil kitaplarını alıp bir köşeye oturdu. Mahmut babasıyla inatlaştı. Adını değiştirip bu defa Süpermen yaptı. Parkta cicoz oynayan çocukların yanına vardı. Yere doğru eğilmiş çocukların kafasından uçtu. Toprağa dikilmiş paraları aldığı gibi kaçtı. Ardından yetişen iki oğlanla kavgaya tutuştu. Birinin burnunu, birinin ağzını kanattı. Çok geçmeden parkta cicoz oynayan çocukların yüreğine korku saldı. Yanına iki yardımcı aldı. Birinin adını Tarzan birinin adını Zorro koydu. Bir uzun iki kısa ıslığı işaret seçti. Park çeşmesinin altını haberleşme yeri etti. Park bekçisini koşturup oyalama işini üstüne aldı. O bekçiyi oyalarken diğerleri çocukların arasına daldı. Bir hafta içinde park ıssızlaştı, herkes kapısının önüne çekildi. Çete sokak aralarına girdi.” (Tekin, 2020: 160-1)

Kentte maddi imkansızlıklar içerisinde yaşayan bir ailenin üyesi olan Mahmut'un evin geçimini desteklemesi için çalışması istenir. Bütün ısrarlara direnen ve nihayetinde babası tarafından evde yemek yemesi yasaklanan Mahmut'un bu son hamleye tepkisi suç ile olur. Buna göre Mahmut ilk iş olarak adını değiştirerek *Süpermen* yapar. Böyle bir isim değişikliğine başvurulması adı veren ailenin yüklediği kimliği ve ona bağlılığı reddetmek sayılabilir. Küçük yaşta olması dolayısıyla gücünü gösterebileceği en kolay kitle olarak akranlarını gören Mahmut, parka gider. Burada oyun oynayan çocukların parasını çalarak hırsızlık, aynı zamanda kendini savunmaya geçen çocuklara fiziksel şiddet uygulayarak da *darp/yaralama*¹⁶ suçlarını işler. Ardından iki arkadaşına güç yönünden onlarla özdeşlik sağlamaları için *Tarzan* ve *Zorro* şeklinde kahraman karakter isimlerini vererek liderlik yapan Mahmut, bu kez de *çete*¹⁷ kuruculuğu ve faaliyetleriyle suça dahil olur. Hem aile içinde geliştirilen

¹⁶ Türk Ceza Kanunu'nun 86. maddesinde “Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar” başlığı altında ele alınan *kasten yaralama/darp suçu*, vücuda acı vermek veya sağlık, algı yeteneğinin bozulmasına yol açmak şeklinde tanımlanmaktadır. (Sözer, 2023: 198)

¹⁷ Çete, genellikle organize suçlar kapsamında ele alınmaktadır. “Birleşmiş Milletler Palermo Sözleşmesi”ne göre [ise] organize suç, üç veya daha fazla kişinin belirli bir süre dahilinde bir veya daha

çekirdek kurallara hem de parkta bekçi tarafından gözetilen kamu kurallarına karşı duruş geliştiren karakter, sosyal bir düzensizlik ortaya çıkarır. Nitekim Mahmut'un kentsel yoksulluğun da tetiklediği aile içi ilişki sorunları nedeniyle maddi güç arayışına girerek yaptığı bu çete faaliyetleri çocuklarda suça maruz kalma korkusunu da ortaya çıkarmış ve yaşam sahasını kısıtlamıştır.

3.2.2. Bedensel Bir Sapma: Fuhuş

Kentte, özellikle birtakım maddi yetersizlikler ve toplumsal desteğe dönük çözülme sonucunda¹⁸ geçim kaynağı haline gelebilen yollardan biri *fuhuş*'tur. Çalışmamızın ikinci bölümde de ele alındığı üzere çoğunlukla kentin yoksul sınıfındaki kadınlar için bir maddi imkan sahası olan bu iş, “5237 sayılı (...) Türk Ceza Kanunu'nun 227. maddesine göre [kadın fail için] bir suç eylemi olarak tanımlanmamıştır.” (Güneş, 2023: 318-9) Fakat genel olarak “toplumun tolerans sınırını aşan, ihlali veya tamamen reddetmeyi içeren davranış” (Bal, 2016: 11) türü olan sapma sınıfında değerlendirilebilmektedir. Zira topluma göre “bir kadın için en mahrem ve kişisel olan şey (...) böyle bütünüyle gayrişahsi, dışsal ve nesnel bir telafi [para] karşılığı sunulduğu zaman, insan haysiyetinin en alt basamağına inilmiş ol[abilmektedir].” (Simmel, 2009: 130) Dolayısıyla kadın, fuhşa dayalı görünümüyle ahlak dışı bir örnek oluşturabilir. *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı romanda da hapisaneye giren eşinin ardından tek başına zor zamanlar geçirmeye başlayan *Deli Gönül* adlı kadının, komşularının yardım etmemesi sonucu *dostunun*¹⁹ desteğiyle

fazla ağır suç işlemek için doğrudan veya dolaylı olarak menfaat elde etmek için oluşturdukları suç grupları olarak tanımlanmaktadır.” (Demir, 2023: 234)

¹⁸ Bkz.: Sarı, Özgür: “Göç ve Suç: Ankara Örneği”, **Suçun Sosyolojisi, Cezanın Felsefesi: Uygulamalar ve Örnekler**, Ed. Nurgün Oktik, Güncel Önkal ve Özgür Sarı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

¹⁹ Fuhuş sektöründe, genel olarak çaresiz bir kadını manevi olarak manipüle edip para karşılığında erkeklerle cinsel ilişkide bulunmaya hazır hale getiren ve beraberlik sağlayarak kadının kazancıyla geçinen kişi *dost* olarak adlandırılmaktadır. (Açıklım, 2013: 270-72) Buna göre “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 227. maddesi[ndeki] (...) ‘Bir kimseyi fuhşa teşvik eden, bunun yolunu kolaylaştıran ya da fuhuş için aracılık eden veya yer temin eden kişi, **iki yıldan dört yıla kadar** hapis ve 3.000 güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Fuhşa sürüklenen kişinin kazancından yararlanılarak **kısmen veya tamamen geçiminin sağlanması**, fuhşa teşvik sayılır.’” (Güneş, 2023: 318-9) ifadelerine dayalı olarak bu alandaki dostun bir suç faili olduğu söylenebilir.

maddi gelir için fuhuş yapmaya başladığı ve kentteki toplumsal sapmanın bir örneğini oluşturduğu görülmektedir:

“Dilli düdüklü kondular
(...)

Deli Gönül

Deli Gönül Çiçektepe Sanayi’de el işçiliği yapan kocası hapiste bir kadın buldu. Yalvar yakar oldu. Kadın kocasını ziyarete giderken onu da yanında götürdü. Deli Gönül hapisanede bağırıyor çağırıyordu. Yerlerde tepinip kondusuna döndü. Yalnız yalnız uyudu. Çiçektepe Sanayi’de tekstil atölyesinde kesimci olarak çalışan kara kaşlı bir usta Deli Gönül’ün yalnızlığına göz koydu. ‘Sana bir elbise dikeyim de, giyin kız!’ diye Deli Gönül’e bir dil dokundurdu. Deli Gönül’ün iki gözü gülerek uçup çiçekli bir kumaşa kondu. Kumaşın üstünde pır pır etti. Kara kaşlı usta çiçekli kumaşı Deli Gönül’ün üstüne tutup omuzlarını elledi. Saçlarını koklayıp tel tel iğneye geçirdi. Çiçekli kumaştan, büzgülü, yakası kayık bir elbise dikti. Deli Gönül’ün elbiseyi giyince başı döndü. Kara kaşlı kesimcinin kucağına oturdu. Deli Gönül hep debelenince kesimcinin dizleri yoruldu. Deli Gönül’ü dürtükleyip bir başka ustanın dizine verdi. Deli Gönül dizden dize geçip Çiçektepe’den uzaklara gitti. İki yıl çöp bayırlarında görünmedi, iki yıl sonra yanına yaşlı bir adam katıp Çiçektepe’ye geri döndü. Yaşlı dostunu, ‘Amem Şemsi’nin kocası olur,’ diyerek kondudan konduya dantel torbası gibi yanında taşıdı. Çok geçmeden Amem Şemsi’nin kocasının bir sürü akrabası, arkadaşı, tanışı ortalığı kapladı. Deli Gönül’ün kondusunu soranların sayısı çoğalınca konducular insanların ardından, ‘Öğretmen mi olursun?’ diye çağırılmayı bıraktı. Sokaklarında kaybolan iyi giyimli yabancılara öğretmenliği yakıştıran konducuların işin aslını kavrayınca yüzleri asıldı. Konducuların yüzleri asılınca Deli Gönül, ‘Benden namuslu varsa karnımı doyursun,’ diyerek hırçınlaşmaya başladı. Kapısını döven üç müşterisine arka arkaya bıçak çeken Çiçektepe’li erkeklerin karşısına çıktıktan sonra da resmen Çiçektepe’nin ilk orospu sıfatını kazandı. ‘Bana börek size ne gerek!’ diyerek kavga dövüş yabancılara kondusuna aldı. Amem Şemsi’nin kocası kavgalara dayanamayıp Deli Gönül’ün yanında sürüklenmekten vazgeçti. Gözlerini yumup öldü. Deli Gönül’ün dayanağı göçünce Çiçektepe ilk orospusuna sahip çıktı. Konducu erkekler bir kesekağıdı üzüm, bir kalıp peynire Deli Gönül’le yatıp kalktı. Kimisi veresiye defteri tuttu. Deli Gönül parasını vermeyen erkeklerle dalaştı. Karılarına baskına vardı. Kondularının camlarını taşıladı. Hırsından ağladı. Kızgınlıktan buharlaşan gözleri bir tek sinemada cam gibi parladı. Yüreği daralınca çıplak ayaklarına naylon terliklerini takıp sinemaya koştu.” (Tekin, 2021: 129-130)

Çiçektepe mahallesine yıllar sonra yanında yaşlı dostuyla birlikte geri dönen Deli Gönül’ün evine gelip gidenlere konducular, öncelikle öğretmen zannedip herhangi bir olumsuz tepki vermemişse de sonrasında müşteri olduklarını anladıklarında ciddi bir karşı duruş sergilemişlerdir. Deli Gönül’ü gayriahlaki bir örnek haline getiren bu işten uzaklaştırmak için informel bir sosyal kontrol ortamı oluşturan gecekondu halkı sadece ona yönelik değil müşterilere karşı da caydırma politikası izlemiş ve üç kez bıçaklı tehdit olayı yaşanmıştır. Maddi kaynak için bu işi yaptığını ve kendisine yardım ederlerse aslında bundan vazgeçebileceğinin alt mesajını veren Deli Gönül’ün yine de yaşadığı hal değişmemiş, aksine dostunun ölümü sonrası daha da perçinlenmiştir.

Maddi yetersizlik yaşayana yönelik herhangi bir destek oluşturmayarak toplumsal ağ ilişkilerinin çözüldüğünün somut ifadesi olan bu olayda sosyal çevrenin, Deli Gönül'ü *harici*²⁰ (Bal, 2015: 16) sınıfında değerlendirmesine rağmen daha sonrasında bizzat kendilerinin fuhuş eyleminde bulunmaları da özünde kentteki toplumsal sapmanın çift taraflı yaşandığını göstermektedir. Ayrıca Deli Gönül'ün, dostunun ölümü sonrası fuhuştan sadece kendi iradesiyle kazanç sağlaması, suç (bkz. 5237 sayılı TCK md. 227/2) olarak değerlendirilebilmekle birlikte bu işin çaresizlik içerisinde tamamen bir meslek haline geldiği söylenebilir.

3.2.3. Kazanmak İsterken Kaybetmek: Kumar

Kentlerin niteliklerini açıklayan klasik sosyolojiye göre kentler, kırsal alanlara kıyasla daha sistematik ve karmaşık normlar silsilesiyle yönetilmektedir. Fakat birtakım anomi halini içeren kuralsızlıkların, suçların yoğunlaşmış pekiştiği alanlar da yine kentlerdir. Suçların fazla yaşandığı kentsel bölümlerin ise genellikle geçim kaygısıyla yapılan göçlerin mekanı olan *uzun dönemli göçmen alanları* olduğu görülmektedir. Bu minvalde gecekondular önemli bir yer tutmaktadır. (Sarı, 2016: 29-32) İşsizlik, yoksulluk ve kahvehane ortamı vb. çeşitli etmenlerin etkisiyle oynanan kumar (Aka, 2023: 196) ise gecekondular zemininde oluşan suçlardan biri olarak değerlendirilebilir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da Çiçektepe'deki birtakım gecekondular sakininin de özellikle yoksulluk saikiyle *kumar suçunu*²¹ işlediği ve bununla birlikte başka suç/sapmalar meydana geldiği görülmektedir:

“Borç aldığı on bin lirayı Lado'ya ütülen, sabahın karanlığında elinde upuzun sicimle kondusuna gelen ve kondusunun tavanına kendini asmaya yeltenen konducuyu ipten indiren karısının, gözünde yaşlarla yaktığı türkü:

²⁰ *Etiketleme Kuramcısı* Howard Becker *Hariciler* adlı eserinde *hariciyi*, normlara uymayan kişi olarak tanımlamaktadır. Sapkın olarak görülen bireylerin ortak noktası olarak *harici etiketinin* olduğunu belirten Becker, sapkının da aslında bu etiketi yapan kişiye karşı *harici penceresinden* bakabildiğini belirtmektedir. Bu itibarla *harici etiketi* çift yönlü olarak kurulmaktadır. Fakat toplumdaki asıl öne çıkıp belirleyici olanın güçlü olanların etiketlemesi olduğu söylenebilir. (Bal, 2016: 15-7)

²¹ 5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nun 34. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Kumar oynayan kişiye, yüz Türk Lirası idari para cezası verilir. Ayrıca kumardan elde edilen gelire el konularak mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar verilir.” (Güneş, 2023: 321) ifadesiyle kumara başvuran kişi için maddi karşılığı olan bir ceza içeriği belirtilmektedir.

Ütölmüş kumarda geldi ki oy oy
Bana bakmayan gözünden bildim
Siftimiş parayı ki Lado uykuda
O yana uçmayan oy oy kuşlardan bildim.

Bu acıklı türkölere kulak tıkayan Çiçektepeyi erkekler Lado'nun kumar bilgisinden ve yaratıcı zekasından yararlanarak çeşit çeşit göz boyayan kağıt numaraları ve kağıt oyunları geliştirdiler. Bu oyunlar içinde en büyük etkiyi tavanların alçaklığına, çatıların çürüklüğüne dayanarak ortaya çıkardıkları 'Sabaha Karşı İntihar Oyunu' yaptı. Bu oyun kumar için karılarının altınlarını satan, borçlanan, karısının cüzdanından para çalan erkeklerden sonra, kadınlar arasında da yaygınlaştı. Oyunu yanlış kuran üç konducu hayata gözlerini yumdu. Sokakta erkeklerle kadınların toplu kavgası, çocukların kahvelere baskını günlük olaylar haline geldi. Lado'nun kadınlar tarafından dört defa yolu kesildi. Lado üçünde kadınlardan dayak yedi. Şeytanının zinciri koıtu, iki yeleği parça parça edildi. Lado'nun karısı ve çocukları sokağa adım atamaz oldu.

Tüm bunlar yüzünden oyuna oturacak erkeklerin ön konuşmaları giderek 'kumara saygı' törenlerine dönüştü. Kumarcıların arasında şifreli bir dil gelişti. Her akşam Lado erkekleri yüreklendirecek bir macerasını aktardı. Lado'yu dinleyen konducular birbirlerinin bileklerine yapışarak uzun uzun tokalaştı. Kadınların baskınlarına karşı kahvelerin kapı arkalarına demir sürgüler takıldı. Destekler çakıldı. Kumarın güvenliği için nöbet tutuldu. Kumar hali yavaş yavaş etkisini gösterdi. Lado'nun taklitçileri türedi, Çiçektepe'de erkeklerin kimlik yerine iskambil destesi ve zar taşınması zorunlu sayıldı. Bu gayret sonucu Çiçektepe öteki konu mahallelerinden ayrıldı. Kumar cenneti katına çıktı. (...)

Gecenin geç saatlerinde karılarını dayakla sindirenler kahvelerden çıkıp kondularının yolunu tuttular. Gidenlerin ardından kondularından ipi kıranlar sandalyelerin üstüne şilteleri yaydılar. Kırık ipliler gittikçe sesi kısılan kopuk kopuk muhabbetlerle uykuya bağlandılar. Lado çevresinde toplaşan kumarcı kalabalığın sağladığı güvenle kazancını yokladı, iki dudağının arasından korka korka çıkardığı sesiyle paralarını saydı. Sayarken rahat uyku yatağından kaçtı. Lado karanlığa diktiği bakışlarıyla uykuyu çağırıldı. Bir o yana bir bu yana dönüp durdu. Yine de Lado'luğu çöp bayırlarında kimseye bırakmadı. Kadınların küfür çığıklarıyla kesilen yolunda kumar inancıyla uyku arayarak yürüdü. Zabıta Mehmet'in oğlu ekmek bıçağıyla kumar oynadığı kahveyi basıncaya kadar Çiçektepe'de tutundu." (Tekin, 2021: 121-2)

Konduculardan bir kumarbaz, aldığı borcu oyunda kaybedince sabaha doğru, intihar etmek düşüncesiyle eve gelir ve kendini asmaya kalkışır. Son anda kumarbaza müdahale ederek onu ölümden kurtaran eşinin ise işlenen kumar suçu sonrası bu trajik durumdan, söylediği türköl ile Lado'yu sorumlu tuttuğu söylenebilir. Paraların oyunda harcandığına ve kahvehane sahibi Lado'nun yaşanan zarardan herhangi bir rahatsızlık duymadan uyuduğına atıf yapıldığı düşünölen üçüncü mısradada aslında kumara mekan hazırlayanın suça iştirak eden temel unsur²² olduğu estetik şekilde vurgulanmaktadır. Bununla birlikte çevredeki bazı kumarbaz erkeklerin yaşanan bu duruma duyarsız

²² "Türk Ceza Kanunu'nun 228. maddenin 1. fıkrasında 'Kumar oynanması için yer ve imkan sağlayan kişi, bir yıla kadar hapis ve adli para cezası ile cezalandırılır.' hükmü bulunmaktadır. (Güneş, 2023: 321)

kalmaları dikkat çekicidir. Sadece para kazanmak güdüsüyle hareket ettiği düşünülen bu kişilerin, olaydan kendilerine yansıma yaparak ders çıkarmak veya komşuya yardım etmek yerine yeni oyun taktikleriyle daha fazla kumara bağlandığı görülmektedir. Böylece kentte sermaye birikim odaklı hedefler ve davranışlarla sapma gerçekleşip toplumsal dayanışmacı ağı zayıfladığı ifade edilebilir. Aynı zamanda birtakım kumarbaz konducu erkeklerin, kumar için para ihtiyacını eşlerinin altın veya paralarını çalarak karşılamaları *hırsızlık* suçunu ortaya çıkarmaktadır. Kontrol mekanizması geliştirmeye çalışan konducu kadınların kumar oynayan eşleriyle sokakta tartışmaya girmiş olsalar da asıl çözüm olarak, olaydan sorumlu tuttıkları Lado'ya kasten yaralama suçunu içeren fiziksel şiddet uyguladıkları görülmektedir. Daha sonra ise bu durum olayla bağlantısı net olmayan Lado'nun eşinde ve çocuklarında *suç korkusu*²³ oluşturmuş ve dışarı çıkmalarını engellemiştir. Bu itibarla kumar oynamanın kumarbaz üstünde etkisi olmakla birlikte uzak, ikincil kişileri de çeşitli yollardan etkileyip kentteki güvenliği zedelediği söylenebilmektedir.

Konudaki kötü şartlardan, genel olarak, kurtulmak üzere başlanan kumar suçu, her ne derece kent içi bölgede huzur ve güvenliği zayıflatmış olsa da kumarbaz erkeklerin kahvede *oyunun güvenliğini* sağlamaya çalışması dikkat çeken bir davranıştır. Suçun korunması sonrası sapmanın yavaşça çevrede yayılıp etkisini arttırdığı da görülmektedir. Bununla birlikte iskambil ve zarın artık toplumdaki bazı kesimlerce *kimlik* haline getirilmesi, suçun kumarbazın şahsiyetiyle özdeş haline gelip kabul edildiğine ve değerlerin bireysel tarih çerçevesinden dışarı itildiğine işaret etmektedir. Ayrıca sapma niteliği taşımakla beraber ilerleyen zamanlarda bağımlılık haline de gelen kumarın Çiçektepe'de psiko-sosyal çok yönlü bir nitelik taşıdığı belirtilebilir. Para kazanma umuduyla başlanan bu yolda, eşlere yönelik kasten yaralama suçu işlendiği, kumarbaz zabitanın oğlunun sorumluluk alarak durumu artık yaralama suçuna karışarak düzeltmeye çalıştığı da görülmektedir. Nitekim tekil kumar suçunun gecekonduda yeni suçlar ve sapma davranışlar üreterek çoğalıp kentteki sosyal dinamiklere -aile, arkadaşlık, komşuluk vs.- zarar verdiği ifade edilebilir.

²³ 1980'lerden itibaren tam olarak ne şekilde ölçüleceği ve ifade edileceği birtakım tartışmalar yaratmış olan *suç korkusu* kavramı en genel itibarıyla 'suç ve suçla ilişkili semboller tarafından yaratılan olumsuz duygusal tepki'yi içermektedir. (Ünal, 2016: 102)

3.2. Kentte Çevre Hassasiyetinin Zayıflaması ve Sonuçları

Güncel bir sorun haline gelen ekosisteme yönelik problemlerin önemli sebeplerinden biri kentleşmedir. Murray Bookchin'in *Kentsiz Kentleşme* adlı eserinde belirttiği gibi, modern evrenin geçirdiği önemli değişikliklerle birlikte çevresel olarak bozulmanın da bir simgesi haline gelen kentleşmenin böyle bir olumsuz hal almasında (esas kurucu unsurlarından olan) sanayileşmenin etkisi büyüktür. Zira Sanayi Devrimi ile birlikte insan, tabiat üzerindeki egemenliğini kurmaya ve arttırmaya başlamıştır. Buna göre sınıai üretimdeki sermayedar kesintisiz kar elde etmek için geniş bir kaynak olan tabiatı genel olarak kendi çerçevesinde kullanmıştır. (Görmez, 2020: 4-10) Bu bağlamda toplumsal düzeni etkileyen bir kırılmaya zemin hazırlayabilecek doğa düzeninin bozulmasının, özellikle sermayedarın maddi menfaat anlayışı karşısında gerçekleşmesi, esasında durumun bir toplumsal sapma temeli taşıdığını göstermektedir. Zira bireysel maddi menfaatler doğrultusunda hareket edildiğinde doğrudan veya dolaylı toplumsal yaşam biçiminin ihlaline yol açabilecek bir durum söz konusu olabilmektedir. Bununla birlikte üretimin başından sonuna denetimlerin yapılması önemli bir önlem sayılabileceği gibi sınıai faaliyette özellikle atık oluştururken koruyucu önlemlerin alınmaması suç olgusunu da ortaya çıkartabilmektedir. Bu noktada *Berci Kristin Çöp Masalları* adlı eserde fabrikadan çıkan zararlı gazların çevredeki yerleşim yerlerinde yer alan hayvan ve çocuklara verdiği zararın birer suç niteliği taşıdığı söylenebilir:

“Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe'nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırdıkları beyaz beyaz bir şeyler yağmaya başladı. Kondulara dayanılmaz bir koku yayıldı. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe'nin ilk çiçeklerini kuruttu. Ağaçların dallarını sarkıttı. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı, insanlar başlarını dik tutmaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan çocuklardan biri hiç uyanmadı.” Tekin, 2021: 22)

Kükürtdioksit, azotdioksit, karbonmonoksit gibi zararlı kimyasal maddeleri taşıyan sanayi bacasından çıkan maddeler, herhangi bir filtreden geçmeden yoğun bir şekilde havaya salınmaktadır. Beyaz bir partikül madde (duman) olarak gecekondular mahallesine yayılan bu zararlı gaz atığı, öncelikle bitkilerin ve ağaçların daha

sonrasında ise hayvanların ve çocukların yaşamını çok kısa sürede sonlandıran bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Dolayısıyla “kent üzerinde yükselen, havasını kirleten gaz[ın], (...) ‘pratik’ çıkarların hayati ihtiyaçlara baskın geldiğinin simgesel kanıtı” (Mumford, 2019: 550) olduğu görülmekle beraber oksijen sahasının sınırlandırıldığı bu olayın *çevrenin kasten kirletilmesi suçu*²⁴nu içerdiği ifade edilebilir.

Son iki yüz yılda özellikle gerçekleşen ilerlemeye karşılık, doğrusal üretim sistemi genel olarak hep sabit kalmıştır. Kaynağın kullanılmaya başlanmasından işlenmesine ve nihayetinde atığa dönüşmesine geçen sürecin toplamı olan bu sistem zaman içerisinde hızlıca yaygınlaşmış ve büyümüştür. (Hengeveld, 2019: 85) Bu noktada sermayedarlar, çevreye ve insana dönük gerekli duyarlılığı göstermeden, kentleşmenin temel dinamiklerinden olan kapitalizm çerçevesinde sadece kar elde etmek hedefiyle üretimi sonuçlandırma girişiminde bulduklarında çeşitli sağlık problemlerine de yol açan çevre suçu işlemişlerdir. Buna göre aynı adlı eserde Çiçektepe’deki fabrikanın su atığını gecekondu mahallesine boşaltmasıyla işlenen suç sonrası yerleşimciler üzerinde sağlık sorunları meydana gelmiştir:

“Bir öğlen Çiçektepeliler kokudan yarı baygın haldeyken tüm kondulara beyaz kaseler içinde fabrika sahibinden hediye yoğurtlar geldi. Arkasından yine beyazlar içinde bir adam konduları tek tek dolaşip insanları muayene etti. İnsanlar fabrika sahibine sövmekten vazgeçti. Herkes el açıp duaya başladı. Fabrika sahibi konduların duasını aldıktan sonra fabrikanın serum ve ilaç şişelerinin yıkandığı mavimsi sıcak suyu oluk oluk mahallenin üstüne saldı. O gün Çiçektepe bayram yerine, düğün evine döndü. Sıcak suyun önü çevrildi. Aktığı deliğin çevresi çimentoyla sıvand. Oraya bir çeşme kuruldu. Üç gün boyunca sıcak suyun başında çamaşır, kilim, yün, kap kacak yıkandı. Çocuklar yundu. Yaz gününde kar altında mavimsi sıcak bir suyla yıkanmak yalnızca Çiçektepelilere kısmet oldu. (...)

²⁴ “*Çevrenin kasten kirletilmesi suçu*, Türk Ceza Kanunu’nun 181. maddesinde;

1. İlgili kanunlarla belirlenen teknik usullere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek şekilde, atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten veren kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
2. Atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.
3. Atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi halinde, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza iki katı kadar arttırılır.
4. Bir ve ikinci fıkralarda tanımlanan fiillerin, insan veya hayvanlar açısından tedavisi zor hastalıkların ortaya çıkmasına, üreme yeteneğinin körelmesine, hayvanların veya bitkilerin doğal özelliklerini değiştirmeye neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halinde, beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına ve bin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.
5. **Bu maddenin iki, üç ve dördüncü fıkrasındaki fiillerden dolayı tüzel kişiler hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.**” (Ceyhan, 2008: 66)

Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişmeler ortaya çıkmaya başladı. Kimin derisi soyuldu. Kiminin yüzü mosmor kesildi. Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belirdi. İki kadının saçları beyazladı. Çamaşırlar maviye çalan bir renk aldı. Bu renge Çiçektepe’de ‘kondu mavisi’ dendi.” (Tekin, 2021: 22-3)

Gecekondu mahallesi yakınındaki tıbbi ürün fabrikasının sermayedarı yukarıda belirtilen hava kirliliğine yol açıp etrafına zarar vermesi sebebiyle kondu halkın ciddi tepkisini almıştır. Kendisini affettirmek için fabrika sahibinin, temizliğin ve saflığın simgesi olan beyaz renk kıyafet giyinip zehirlenmeye karşı yine beyaz renk kaselerde yoğurt getirmesi ise anlamlıdır. Daha sonra sermayedara yönelik halkın güveninin kazanılmasıyla birlikte mahalleye boşaltılan fabrika suyunun herhangi bir zarar içermediği zannı taşıdığı düşünölen alt yapıdan yoksun konducular, ihtiyaç duydukları sıcak suyu atıktan karşılamaya başlamışlardır. Gündelik ihtiyaçlarının çoğunluğunun atık su ile karşılanması sonucunda da kondu halkında çeşitli hastalık semptomları ortaya çıkmıştır. Nitekim herhangi bir hassasiyet göstermeden kasten işlenen bu suç, kentleşmenin genel olarak geliştiği bağlamı ortaya koymasından önem taşımaktadır.

18. yüzyıl öncesinde genel olarak insan, doğada hayatını sürdürmek için öncelikle belirli erekler oluşturduktan sonra onu gerçekleştirecek araçlar bulup kullanmıştır. Bu yüzyıl sonrası dönemde ise buhar makinesinin icadıyla birlikte elindeki makine, bir güç haline gelmiş ve erek-araç sıralamasını tersine çevirmiştir. Teknik bir dönüşüm olan bu durumda insan, *homo faber* (araç kullanan eski insan) niteliğinden ayrılarak doğadaki malzemeleri olduğu gibi kullanmaktan uzaklaşmıştır. Buna göre *yapmak istediğim bir şeyi yapabilmeliyim*, düşüncesi yerine *elimin altındaki bu güçle ne yapabilirim*, sorusuna yönelen insan, kendi göreceli arzuları çerçevesinde koyduğu hedeflerin ölçüsünü geliştirmek üzere tabiatı kullanıp enerji kaynaklarına el koymaya çalışmıştır. Sanayi devriminin temelini kuran bu yeni teknik (Freyer, 2018: 37-39) algısının kentleşmenin de yönünü belirlediği söylenebilir. Bu minvalde kentin kurulmasında etkili olan sanayi sahiplerinin/şirketlerin çevre üzerinde nüfuzunu arttırarak amaçlarına ulaşmak isterken toprak sahipleri üzerinde sapma davranışı sayılabilecek psikolojik baskı ile fikir değişikliği kurmaya çalıştığına dair birtakım satırlara *Manves City* adlı romanda rastlanılmaktadır:

“Şikâyeti yoktu Ersel’in, mesele değildi, öyle sanmasını istemezdi, kafayı koyup uyurdu, akli dağılmıktı biraz... Pırasa Ovası’nda, Yağ Deresi’nde büyümüştü ama gözü birçok şeyi yabancılamıştı, değişmişti etraf.

‘Daha da değişeceğinden başka, hiçbir şey durduramaz artık. İyiye gitmiyor bana sorarsan, arkadaşlarla takıldığımız bir spor kulübümüz var, tek tek dinle hepsini bak nasıl memnunar, mühendisi, mimarı... Seviniyorlar Erice kentleşiyor diye, adamlar Manves City tabelasını asmış, Erice’nin adı yaşasa kendi silinecek ortadan, değişimin önüne geçmek imkânsız, Manves tüm ovayı kapladı, Azimet Bey’e bile çiftliği satması için baskı uygulanıyor, hem de Nise Hanım’ın akrabası tarafından. Satmaz gerçi de ayrı konu.’

(...)

Satmaz diyoruz demesine de bağı bahçeyi, koca incirliği teslim etti adamlara, mecbur kaldı vermeye, Manves barajı tüm o bereketli vadiyi yuttu. (Tekin, 2019: 59)”

Hapishaneden çıktıktan sonra memleketine geri dönen Ersel, sınai alanın dahil olması sonrası değişen Erice’ye karşı aşinalığını kaybetmiştir. Bu durumda kentleşmenin doğal çevreye zarar vermekle birlikte “insanın yaşamaya karar vererek yerleştiği; yaşaması için gerekli değişiklikleri yaptığı (...) *yapay çevre* ve bunun zaman içindeki birikiminden oluşan *tarihsel çevre*[de]” (Ceyhan, 2008: 23-4) de tahribata yol açabildiği görülebilmektedir. Fakat küçük, doğal bir belde olan Erice’de bu dönüşüm gerçekleşirken sanayi/enerji şirketleri üretim sahası kurulacak topraklar için sahipleri üzerinde baskı uygulayarak bir sapma davranışı da ortaya koymaktadır. Hatta sermaye sahipleri bunun için kendilerinin dışında dolaylı olarak bölgedeki kişileri de aracı kılmaktadır. Bu ise toplumsal normlardaki kırılmanın sermaye sahiplerinden halka da yayıldığına işaret eder.

Latife Tekin *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı deneme kitabında yaptığı bir yurtiçi şehirlerarası otobüs yolculuğu sırasında karşılaştığı dış manzaraya yönelik olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Ürperdim can acısıyla, sert kırmızı kemiğine dayanmışlar dağın, kazıyıp iç toprağını çıkarmışlar. Doruklara çekilen bir seğirişle kanyon yamaç... Döner kabin, kafadan kepçeli ekskavatör seyrine durmuş köylüler, para tanrısına dağ kurban ediliyor, çalısıyla otuyla kesip yüzmüşler derisini.” (Tekin, 2019: 28-9)

Sanayi sisteminin dayandığı jeolojik yapının (Freyer, 2018: 39) enerji üretimi için kazılmaya çalışıldığı süreçte köylülerin maddi imkanlar ölçeğinde arazilerini satarak dağların tarumar edilmesine izin verdiklerinden bahseden yazar, insanlar üzerinde genel olarak asıl yönetici veya ikna edici unsurun *para* olduğuna *ilahi güç* benzetmesiyle bir eleştiri getirir. Bu minvalde kentleşmenin temel unsurlarından olan

enerji için, para karşılığında sadece *dağların kanının* akmadığına, üreticilerin bu vasıtayla yakın bağları çözerek *insan kanı* akıtmaya yani *kasten yaralama suçuna* dahi zemin hazırlayabileceğine yönelik *Sürüklenme* romanında birtakım örneklere rastlanılmaktadır:

“Talia Hanım’ı görmeye Bağgedik’e uğradık gezip dolaştıktan sonra, kepçelerin sesi yamaçlardan yankılanıp köy meydanına vuruyordu.

‘Özbeöz amcasını bıçaklıyor oğlan, biberlerin dibine yıkmış adamı, sattın satmayacaksın davasına. ‘Sabah sabah namaza kalkmış adamdan ne istiyorsun!?’ diyeceğim, diyemiyorum, anlaşmış madencilerle son olarak, analarımızın babalarımızın mezarı hep onların yakada, köyün mezarlığının dibinden başlıyor tarlaları, ölülerimiz kemiklerini öğütecekler, biz karşı durursak bizi de un ufak edip kömür tozuna karıştıracaklar. Gözümüzün önünde derneğin başkanını satın almaya uğraşıyorlar, aldılar da benim tahminim, dinliyorum birkaç gündür ağzı değişti. ‘Verelim, gene böyle iyi yerden toprak alalım,’ diyor.” (Tekin, 2018: 162)

Eserin adı bilinmeyen anlatıcısı, *Sezer* ve *Nevres* isimli karakterlerle birlikte Talia Hanım’ı ziyarete gider ve burada çevrede olan olaylarla ilgili bilgileri alır. Talia Hanım, köyde madenci şirketlerinin istedikleri yerde kazı yapmak fırsatını elde etmek için topluma baskı uyguladığını ve gerekirse *para vererek* ikna etmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Bu noktada baskı gören bir köylü fikrini değiştirmeyince, yeğeni sermayedarlardan aldığı maddi karşılık sonrası onlarla anlaşarak, amcasını ikna etmeye çalışır. Fakat ikna olmayan amcası nihayetinde bıçaklı saldırıya maruz kalır. Aynı zamanda Talia Hanım’ın bölgedeki mezarlıkların dahi kapitalist sermayedarların tehlikesi altında olduğuna dair ifadesi, kentleşmeye giden sürecin birey varlığının yanı sıra tarihsel, kültürel zemine karşı da sapma unsuru taşıyabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte aynı adlı eserde hem fabrika hem de maden şirketi sahibi olan Vedat’ın yerini satmadığı için Nevres’in ipek böceği yetiştiriciliği yaptığı mekanda hayvanları zehirleyerek kırma uğrattığı ve böylece kararından caydırıcı bir durum ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir:

“Korkunç bir şey oldu geçen hafta, Nevres’in ipekböceklerini beslediği dut ağaçlarını ilaçlamışlar, binlerce böcek zehirlenip öldü, koza örmelerine üç-dört gün kala kim yapmış olabilir ki bunu? Nevres’in nasıl bir çılgılık kopardığını anlatamam sana, İpekhane’yi yıkacak sandım, elinde dallarla bahçeden bahçeye zıplayıp avlu kapısından ok gibi dışarı fırladı, fidanlığa kadar koştum arkasından, ziraat mühendisleri, teknikerler ürküp sindiler, düpedüz kimin yaptığını bulsa oracıkta öldürecekti onu. Güçlkle sakinleştirip eve götürdüm. Fidanlık,

klonlama ünitesi, soğuk hava deposu, her şey kontrolden çıkmış, işletme denetlenemez durumda ama o böcekler için ortalığı ayağa kaldırıyor.

Öfkesinin yatışmasını bekleyip aklımdan geçeni söyleyecektim mutlaka. ‘On gün koynumda taşıdım o böcek tohumlarını,’ diye ağlamaya başlayınca sustum ister istemez. ‘Tohum açıldı, nişan verdi diye sevinçten yerimde duramadım.’”

(...)

‘[Davut’un] kız kardeşinin kocasıdır bence, onun işidir, yan taraftaki maden şirketinin beslemesi olup çıktı, uzun zamandır burada aslında, görünce hatırlarsın belki, berbat bir adam, Vahap adı, iş makineleriyle gelip benim sınırın altını oyuyorlar, bu da bekçilik ediyor onlara,’ dedi. (...)

İncelen bakışıyla etrafı yoklayıp kulağına doğru eğilerek, ‘Her şeyin sorumlusu tek bir adam, tüm bu işlerin başında o adam var, maden şirketinin sahibi,’ diye fısıldadı kulağıma. (...)

‘Madenciyle bu biçimde savaşmaya kalkman saçma bana sorarsan, yanlış yapıyorsun,’ dedim. ‘Anlıyorum Takviye’ye tepkilisin ama sana hukuk desteği verebilirler, başka türlü de arka çıkarlar, yasal yollardan hakkını arayacak olursan...’

(...)

‘Takviye Raşit’ten ibaret değil, birçok bölgede benzer sorunlarla uğraşıyorlar, bir daha düşün istersen,’ diyerek ona gecikmeden dava açması gerektiğini söyledim.

‘Kolları her yere uzanıyor, fark eden bir şey olmayacak, keşif için gelecekler, onların lehine tutanak tutacaklar, dava reddedilecek... Anlamı yok, denedim olmuyor, başa çıkmak imkansız,’ dedi.

‘Adı ne bu madencinin peki?’ dedim.

‘İnanmayacaksın, karısı da ipek boyuyor, VedPlast’ın sahibi, Vedat.’ (Tekin, 143-8)

Raşit adlı arkadaşına mektupla Cehil beldesinde olup biteni haber verirken henüz ipek üretmelerine az bir zaman kala kasten öldürülen ipek böceklerinden de bahseden anlatıcı karakter, *mala zarar verme suçu*²⁵ nun işlendiği düşünülen bu olayda Nevres’in ne derece büyük bir şaşkınlık, üzüntü ve öfke yaşadığını aktarmaktadır. Nevres bu eylemin, yanında çalışan Vahap isimli yardımcının aracılığıyla gerçekleştiğini ve asıl sorumlunun ise Vedat adlı maden şirketi sahibi olduğunu ifade etmektedir. Bir mağdur olarak Nevres’in bu suç için herhangi bir yasal başvuru yapmayı düşünmemesi ise dikkat çekicidir. Zira sermayedarlar genel olarak resmi bölümleri dahi maddi menfaat sunarak kendi denetimleri altına almayı başarmışlardır. Dolayısıyla bu şekilde kentleşmeye giden süreçte çevrenin ve hak sahiplerinin korunmasına dair gidilecek güvenilir alanların da sınırlandırıldığı görülmektedir.

²⁵ “5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 151. maddesinde mala zarar verme suçu ‘Başkasının taşınır veya taşınmaz malını kısmen veya tamamen yıkan, tahrip eden, yok eden, bozan, kullanılamaz hale getiren veya kirlüten kişi, mağdurun şikayeti üzerine, dört aydan üç yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır.’ şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca aynı hükmün ikinci fıkrası ‘Haklı bir neden olmaksızın, sahipli hayvanı öldüren, işe yaramayacak hale getiren veya değerinin azalmasına neden olan kişi hakkında yukarıdaki fıkra hükmü uygulanır.’ şeklinde düzenlenmiştir.” (Çalışkan ve Poyraz, 2019: 1095)

Kapitalizm temelli üretim ilişkilerinde kent, hem tüketim mekanı hem tüketim nesnesi haline gelir. Bu bağlamda etkili olan alanlardan birinin de insanların seyahat, boş zaman aktivitesi olarak ürettikleri turizm sektörü olduğu söylenebilir. Kentin birer ürün olarak tüketildiği turizmle birlikte beldede kentleşme süreci hızlanmakta ve *turizm kenti* ortaya çıkmaktadır. Fakat bununla birlikte genel olarak yeşil bölgelerin tahrip edilmesi, deniz veya göl gibi su kaynaklarının ortadan kaldırılması, kirletilmesi vb. durumlar da meydana gelmektedir. Bu noktada ekolojik denge bozulmakta (Bozyer, 2008: 102-4; Görmez, 2020: 11) ve kentin, insan yaşamının sürdürülebilirliği olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla sadece kapitalizm odaklı turizm kenti oluşturma hedefiyle yapılan faaliyetlerin, kısa ve uzun vadede sonuçların görüleceği birtakım toplumsal değerlerden -doğal çevreyi korumak vs.- uzaklaşmanın somut ifadesi olduğu söylenebilir. Bu noktada *Unutma Bahçesi* adlı eserde Şeref adlı karakterin kentin sorunlarından uzaklaşmak ve doğayla temas kurmak için oluşturduğu ve dışarıdan da insanları bu amacına dönük eğitmeye uğraştığı bahçesinin bir kentli profesör tarafından asıl amacından uzak değerlendirilerek tahrip edilip turizme kazandırılması fikri dikkat çekmektedir:

“Son gelişinde, ‘Şeref Bey düşüncelerini kitaplaştırsın bence, en doğrusu bu,’ dedi bana, ‘burayı bir işletmeciye bırakın, tümüyle o alsın ele, göl çok büyük, inceledim ben etrafı... Yarısını yüzme havuzuna çevirebilirsiniz, kültür turizmine açarsanız, daha çok insan yararlanır...’ Sanatçı ruhlu bir iktisat profesörü kendisi...” (Tekin, 2019: 161)

Kentteki maddi döngüyü ruhunda taşıyarak bahçeye yerleşen profesör, bulunduğu yerde değişmeye gayret edip doğanın yapıcı karakterine dokunmaya çalışmak yerine gölü meta haline getirip topluma yapılandırılmış bir tabiat olarak sunmayı uygun görmektedir. Doğadaki *bütüncül nitelik* vasfının *parçalanmış nicelik* ile değiştirilmeye çalışıldığı bu fikirde arazinin bölümlendirilerek *işlevselleştirilmesi* hedeflenmektedir. Nitekim bu durumda kentleşmenin doğadan uzaklaştırmakla beraber onu korumaya dönük birtakım değerleri de zayıflattığı düşünülmektedir. Bunun temelinde ise kentleşmenin insandaki doğaya yabancılaşma etkisinin olduğu söylenebilir. *Ormanda Ölüm Yokmuş* adlı eserde de böyle bir yabancılaşma hali iki arkadaşın kentten uzaklaşıp varoluşlarını şekillendirmeye çalıştıkları orman gezisindeki bir diyaloga belirginleşmektedir: “Yasemin o gün de ağaçların arasına sesiyle girdi, ‘Ormanda

yürürken zamanın içinde geri geri gittiğimi hissediyorum,' dedi, 'insanlar ağaçlardan korkmakta haklıymışlar...' (Tekin, 2020: 26) Yasemin, Emin'e karşı yaptığı bu konuşmada insanın genel özünün doğa olduğunu zamansal olarak sunmakta ve kentin, insandaki tabiata olan eğilimi engellediği için içsel başlangıç noktasına dönmeye yönelik bir korku olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla doğaya yabancılaşmanın niteliği, korku duygusuyla somutlaştırılmaktadır.

SONUÇ

Sanayi Devrimi sonrası ekonomik atılımın meydana geldiği süreçte mekansal bağlam olarak kent, merkezi konumda olmuş; kırsal alanda sanayileşme başladığında da uzamsal dönüşüm yaşanarak kente geçiş görülmüştür. Meydana gelen bu ekonomik ilerleme, özellikle daha iyi hayat koşulları ümidiyle kentlere yönelik göçü de hızlandırmış ve popülasyon yoğunlaşmasının da etkisiyle modern ölçekte *kentleşme* ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak da sosyolojik, ekonomik, hukuki vs. birçok alanda etkiler meydana gelmiştir. Dolayısıyla bu olgu, sahip olduğu önemli sonuçlarıyla birlikte çeşitli sahalardaki özellikle güncel bilimsel çalışmalara konu olmuş, edebiyatımızda da kurmacanın temlerinden birini teşkil etmiştir. Bu noktada insana dair pek çok gerçekliği kendi özgün, büyümlü gerçekçi üslubuyla başarılı şekilde ortaya koyan Latife Tekin'in de romanlarında kentleşmenin derin izlerine rastlamak mümkündür.

Tekin'in tüm romanlarını özellikle sosyoloji, psikoloji, hukuk kapsamında disiplinler arası yöntemle inceleyerek güncel kentleşme sorunlarına farkındalık ve bilinç kazandırmayı hedefleyen bu geniş ölçekli çalışmanın ilk bölümünde *Kentleşme ve İşçi Sınıfı* üst başlığı altında öncelikle bu olgunun temel kurucu unsurlarından olan *Sanayileşme ve Kapitalizm* ele alınmış ve bu çerçevede sınai üretim sahasının sermaye tabanlı kurulma aşaması ve sonrasındaki etkileri; toplumsal onam, dini değerlere saygı, mekansal bellek vs. açılardan analiz edilmiştir.

-e Rağmen Çalışma: Olumsuz Ortamda Var Olma ile kapitalist sermayedarın ortaya koyduğu fabrika ortamındaki kötü çalışma koşullarına yer verilmiştir. Bu minvalde fabrikada ağır çalışma şartlarına rağmen insanın temel ihtiyaçlarından olan yeme-içme faaliyetlerinde kısıtlamaların olması, tuvalet ihtiyacına dahi belirli bir süre koyulması ve aksi takdirde maaş kesintisine yönelik ceza uygulanması, ibadet hakkı için istenmeyen ortamların sunulması vs. pek çok açıdan işçinin yaşadığı problemler ve verdiği mücadele açıklanmıştır.

Ölüm Üretilen Mekan: İş Güvenliği mi, Can Güvenliği mi? kısmında fabrika işçilerine koruyucu giysilerin sağlanmaması gibi iş güvenliğine dair önlemlerin eksikliği ve bunun sonucunda körlük, kısırlık vs. kalıcı hastalıkların ve hatta ölümlerin ortaya çıkması eserler çerçevesinde ele alınmış ve böylece çalışılan bağlamın genel

olarak kapitalist sermaye tarafından üretimi önceleyen, işçi sağlığını ise pek göz önüne almayan düzlemde yapılandırıldığı ortaya koyulmuştur.

BÜYÜK BİRADER Sendromu: Tüketilen İşçi ile Üretilen Sermaye'de ise fabrika sahibinin daha fazla artı değer sağlanması için hem onlarca kamera hem de amirlerle canlı izleme, kontrol sağlamanın olumsuz sonuçları gösterilmiştir. Ayrıca işin hızına yönelik ödüllendirmelerin de nihai noktada olumlanmadığına işaret edilmiştir. Söz gelimi fabrikadaki grup bazlı işçi üretim rekabetinin hem fiziksel, psikolojik yıpranmaya dönük bireysel yansımalarının olduğu hem de kişilerarası bağlantıların bozulmasını mümkün kıldığı vurgulanmıştır.

(Ç)alınanı Geri Alma: Eylem ve Sendika adlı, bu bölümün son başlığında ise emek gücünün içinde bulunduğu zorlu ortama karşı gerçekleştirdiği kollektif iki tutuma dikkat çekilmiştir. Bu noktada direniş içeriğine sahip olan eylem yapma ve sendika kurup üye olma çalışmalarına karşı sermayedarın genel olarak rüşvet gibi birtakım caydırıcı ya da işten çıkarma, fiziksel şiddet vs. cezalandırıcı tepkilerde bulunduğu görülmektedir.

İkinci bölümde *Kentin Arka Sokakları* üst başlığı altında "*Uzun-İnce Bir Yolda*": *Yoksulluk-Varsıllık Arasında Hayat*'a yer verilmiştir. Kentteki kapitalist inşa sürecinin çoğunlukla ekonomik durumu iki uç noktaya taşıyarak *tabakalaşmayı* derinleştirdiği belirtilmektedir. Buna bağlı olarak da *varsıl* üst sınıf ile *kentli yoksul* alt sınıfı arasında görünen bir zorlu tırmanış hikayesi meydana gelmiştir. Varsıllığın aşamasına çıkma hayalini kuran birtakım eser karakterlerinin de bu yoldaki hedefte gösterdiği davranışlar ve bunun yakın ilişkilere yansımaları gibi somut olaylara dikkat çekilmiştir.

Az İmkanı Yuva Yapmak: Gecekondu'da özellikle sanayi bölgesindeki gecekonduların yokluk içerisindeki inşasına ve sonrasında hem beşeri hem de doğal yollarla yıkılmalarına şahit olunmaktadır. Ayrıca evlerin yıkılışının getirdiği birtakım kayıplara yer verilmekle beraber alt sınıfın temsili kondu ile üst sınıfın sembolü apartmanların gizli gerilimi sembolik şekilde vurgulanmıştır.

Eğitimde Fırsat Eşitliği Var mı? kısmında kentlerdeki sermaye merkezli büyümenin pekiştirdiği toplumsal eşitsizlik eğitim minvalinde ele alınmıştır. Buna göre gecekonduardaki çocukların öğrenimi için gerekli olan okulun yapımında imece usulü çalışıldığı ve sonraki süreçte de yapılan eğitici programların yine halktaki malzemelerden derlemeyle yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda kentli

yoksul ile varlıklı çocukları arasında bu durum kıyaslanarak ayırım daha da netleştirilmiştir.

Kentte Geçim Kaynakları'nda ise kentli yoksulların başvurdukları para kazanma yolları ve etkileri incelenmiştir. Öncelikle herhangi bir sosyal güvence olmadan, işçi statüsü bile taşımayan *ev işçiliğine* yer verilmiş ve kapital zihniyetin ev içi çalışma koşullarında da baskı kurabileceğine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda *kumar* oynamak da kazanç sahası olarak değerlendirilmiş ve olumsuz ekonomik koşulların beslediği bir ortamda başlanan bu eylemin hem psikolojik hem de sosyal çıktılarına dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte özellikle kentteki kolektif destekleyici bilincin zayıflamasının da etkisiyle yapılan *fuhşun* kadın bedenini dönüştürerek meta haline getirip indirgediğine ve böylece kentteki kapital sistem döngüsüne hizmet ettiğine işaret edilmiştir. Son olarak da kentte *katı atık toplayıcılığı* yapanlardan ve onlar para kazanmaya çalışırken çöpten dahi rant elde ederek yoksulun yaşam mücadelesine ket vurmaya çalışan şirket sahiplerinden bahsedilmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde ise *Kentleşme ve Normların Kırılma ve Kırılma* üst başlığı altında kentleşmeyle hızlanan sermaye artışıyla ters orantılı şekilde ilerleyen toplumsal sapmaya ve suça yer verilmiştir. Öncelikle *Kentte Normlara Karşı Gelişen Kazanç Alanları* ele alınmıştır. Bu bağlamda maddi bir sığrama oluşturmak veya sadece yeterli düzeyde gelir elde etmek isteyen kentli yoksullar çerçevesinde *hırsızlık, gasp, çeteleşme, fuhuş ve kumara* dair çeşitli örnekler, birtakım sosyolojik sapma ve suç kuramlarının da perspektifiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Normatif kırılma zemininin hassasiyetini arttıran kentleşmenin bu minvaldeki bireysel ve sosyal etkilerinin yanı sıra ikinci alt ana başlık olan *Kentte Çevre Hassasiyetinin Zayıflaması ve Sonuçları* ile çevresel boyut da irdelenmiştir. Burada fabrikadan çıkan zehirli gazların yarattığı hava kirliliği ile kondulara dökülen kirli fabrika sularının yarattığı sonuçlar ele alınmıştır. Aynı zamanda kapitalist sermayedarın özellikle kırsal alanda yapmaya çalıştığı madencilik gibi faaliyetlerin toplumda onanmamasına rağmen rüşvet gibi yöntemlerle ısrarla gerçekleştirilmeye çalışılması, hatta hayvanların kırma uğratılması, akraba ilişkilerinin dahi yıkıma uğraması başlıca dikkat çeken içerikleri oluşturmuştur.

Sonuç olarak tüm bu bilgiler ışığında özellikle kapitalizm ve sanayileşme ile temellenen kentleşmenin belirli alanlarda gelişme sağlarken birtakım olumsuz

sonuçları da yan ürün olarak getirdiği söylenbilir. Bu noktada henüz daha fabrika kurulma aşamasında başlayan sorunların işçi dolayında devam ettiği görülmektedir. Ekonomik boyutlu bir tabakalaşmayı da toplumda genişleten bu olgunun sosyal, psikolojik, ahlaki vs. düzlemde etkiler ortaya çıkarmasının yanında informel ve formel normları da bireysel, çevresel koşullarda bozup zayıflattığı ifade edilmektedir.

KAYNAKÇA

İncelenen Romanlar

- Tekin, Latife: **Aşk İşaretleri**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019.
- Berci Kristin Çöp Masalları**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2021.
- Buzdan Kılıçlar**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018.
- Gece Dersleri**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018.
- Manves City**, İstanbul, Can Yayınları, 2019.
- Muinar**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2020.
- Ormanda Ölüm Yokmuş**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2020.
- Sevgili Arsız Ölüm**, İstanbul, Can Yayınları, 2020.
- Unutma Bahçesi**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019.
- Sürüklenme**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2018.
- Zamansız**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2022.

İkincil Kaynaklar

- Açıklım, Neriman: “Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak”, **Çalışma ve Toplum**, C. 3, No: 38, 2013, s. 243-282.
- Aka, Veysi: “Kumar Bağımlılığı ve Sosyal Hizmet: Ekolojik Perspektiften Bir Alan Araştırması”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2023.
- Aksoy, Erman: “Suç ve Güvenli Kent Yaklaşımı”, (Çevrimiçi) <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya6.pdf>, 10 Şubat 2024.

- Altundere, Elif, vd.: “Kentleşme”, **Kent Çalışmalarına Giriş: -Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi-**, Ed. Murat Şentürk, Yusuf Adıgüzel, 1. bs., Ankara, Nobel Yayıncılık, 2020, s. 171-217.
- Arat, Zeynep: “Gelişmekte Olan Ülkelerde Sanayileşmenin Kentleşmeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Sınama”, (Çevrimiçi) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Gelismekte-olan-ulkelerde-sanayilesmenin-kentlesmeye-etkisi-Turkiye-icin-bir-sinama_Zeynep-Arat.pdf, 4 Ağustos 2023.
- Ata, Ahmet Yılmaz: “Ücretler, İşsizlik ve Suç Arasındaki İlişki: Yatay-Kesit Analizi”, **Çalışma ve Toplum**, C. 4, No: 31, 2011, s. 113-134.
- Aydoğan, Emine: “Marx ve Öncülerinde Yabancılaşma Kavramı”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 54, Haziran 2015, s. 273-282.
- Bal, Hüseyin: **Suç Sosyolojisi**, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2016.
- Balık, Macit: “Latife Tekin’in Romancılığı”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu: Söylenceleri, Yapıları**, Çev. Hazal Deliceçaylı ve Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008.
- Bauman, Zygmunt: **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik**, Çev. F. Doruk Ergun, İstanbul, Say Yayınları, 2022.
- Bozkurt, Veysel: **Değişen Dünyada Sosyoloji: Temeller, Kavramlar, Kurumlar**, Bursa, Ekin Yayınevi, 2021.
- Bozyer, Ünal: “Kent Dokusunun Oluşmasında Turizmin Etkisi: ‘Bodrum Örneği’”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Ceyhan, İbrahim: “5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu’nda Çevre Hakkının Korunması (Çevreye karşı Suçlar)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- Çakmak, Soner: “Kumar Oynama Bozukluğu”, **Dürtü Kontrol Bozuklukları ve Dürtüsellik**, Ed. Prof. Dr. Lut Tamam, Ankara, Akademisyen Kitapevi, 2021, s. 429-501.
- Çalışkan, Aykut ve Poyraz, Tuğça: “Mala Zarar Verme Suçunun Mağdurlarının Alıntılarında Suçun İşlendiği Mekansal Özelliklerin Tespiti”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C. 13, No: 19, Eylül 2019, s. 1092-1125.
- Davis, Mike: **Gecekondu Gezegeni**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Metis Yayınları, 2020.
- Demir, Oğuzhan Ömer: “Organize Suçlar”, **Kriminoloji**, Ed. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Freyer, Hans: **Sanayi Çağı**, Çev. Bedia Akarsu ve Hüseyin Batuhan, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2018.
- Gençoğlu, Aylin ve Yonca: “Kapitalizmin Temel Nitelikleri Açısından Emegin Konumu”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C. 1, No: 1, 2012, s. 98-116.
- Gökulu, Gökhan: “Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C. 24, No: 1, 2010, s. 209-226.
- Görmez, Kemal: **Çevre Sorunları**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Güneş, İsmail Dinçer: “Mağdursuz Suçlar”, **Kriminoloji**, Ed. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Güngör Abbak, Emine Cansu: “Kentsel Yoksulluk Bağlamında Çocuk Gözüyle Yoksulluk ve Yoksunluk Algısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Güngör, Erol: **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 2019.
- Gürbüz, Davut: “Türkiye’de Kentleşme Sürecinde Çöküntü Bölgesi ve Suç İlişkisi: Hacıbayram Mahallesi Örneği”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 47, s. 1-15.

- Harvey, David: **Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Marx, Sermaye ve İktisadi Aklın Cinneti**, Çev. Esin Soğancılar, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2021.
- Hatipoğlu, Mehmet: “Kamu Görevlilerine Disiplin Cezalarının Uygulanmasında Ölçülülük İlkesi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, No: 143, 2019, s. 181-220.
- Hengeveld, Rob: **Atık Küre: Tüketimimiz Gezegenin Başına Nasıl Dert Oluyor?**, Çev. Nafiz Güder, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Işık, Oğuz, Pınarcıoğlu, M. Melih: **Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.
- İktisat Sözlüğü: “Ekonomik İnsan”, (Çevrimiçi) <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/>, 3 Aralık 2023.
- “Laissez faire, laissez passer”, (Çevrimiçi) <https://www.iktisatsozlugu.com/tr/>, 3 Aralık 2023.
- Karpat, Kemal: **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme**, Çev. Abdulkerim Sönmez, İstanbul, Timaş Yayınları, 2020.
- Kirenci, K. Beyza: “Yeni Düzenin Son Kurbanı: Uyku”, **Nihayet Dergisi**, No: 89, Mayıs 2022, s. 72-74.
- Lefebvre, Henri: **Şehir Hakkı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2022.
- Marshall, Gordon: “Kapitalizm”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- “Sapkınlık”, **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

- Marx, Karl: **Kapital: Ekonomi Poliğinin Eleştirisi**, ev. Mehmet Selik ve Nail Satlığan, C. 1, İstanbul, Yordam Kitap Yayınları, 2022.
- Moran, Berna: **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-3: Sevgi Soysal'dan Bilge Karasu'ya**, Yay. Haz.: Nazan Aksoy ve Oya Berk, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Marx, Karl, Engels, Friedrich: **Komünist Manifesto**, ev. Celâl Üster ve Nur Deriş, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2022.
- Meriç, Cemil: **Saint Simon: İlk Sosyolog, İlk Sosyalist**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Mumford, Lewis: **Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, ev. Gürol Koca ve Tamer Tosun, 3. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Nef, John U.: **Sanayileşmenin Kültür Temelleri**, ev. Erol Güngör, İstanbul, Yer-Su Yayıncılık, 2022.
- Orwell, George: **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**, ev. Celal Üster, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019.
- Özel, İsmet: **Üç Zor Mesele: Teknik-Medeniyet-Yabancılaşma**, İstanbul, Tiyo Yayıncılık, 2022.
- Özgür Sarı: “Göç ve Suç: Ankara Örneği”, **Suçun Sosyolojisi, Cezanın Felsefesi: Uygulamalar ve Örnekler**, Ed. Nurgün Oktik vd., 1. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.
- Özsoy, Duygu: “Yeni Kent Yoksulluğu, Atık Toplayıcıları ve Temsil Sorunsalı: Katık Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, No: 43, 2012, s. 105-21.
- Park, Robert E., Burgess, Ernest W.: **Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler**, ev. Pınar Karababa Kayalığıl, Ankara, Heretik Basım Yayın, 2021.
- Rossi, Ugo: **Küresel Kapitalizmde Kentler**, ev. Mehmet Penpeciöğlü, İstanbul, Litera Yayıncılık, 2022.

- Saçlı, Ahsen: “Türkiye’de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, C. 2, No: 2, 2019, s. 1-21.
- Sahillioğlu Baklacı, Sevim: “Yağma Suçu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Seyhan, Kazım: “Mal Varlığına Karşı İşlenen Suçlar”, **Kriminoloji**, Ed. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Simmel, George: **Bireysellik ve Kültür**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2009.
- Sosyoloji Sözlüğü: “Sanayi Toplumu”, Ed. Bryan S. Turner, 1. bs., İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2020.
- Sözer, Alper: “Kriminolojinin Tanımı, Tarihi Gelişimi ve Temel Kavramlar”, **Kriminoloji**, Ed. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- “Şiddet Suçları”, **Kriminoloji**, Ed. Alper Sözer ve Ercan Balcıoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.
- Sunar, Lütfi: “Türkiye’de Tabakalaşma ve Eşitsizliği Tartışmak”, **Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik**, Ed. Lütfi Sunar, 2. bs., Ankara, Nobel Yayıncılık, 2018, s. 1-32.
- Şentürk, Murat: “Kent”, **Kent Çalışmalarına Giriş: -Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi-**, Ed. Murat Şentürk, Yusuf Adıgüzel, 1. bs., Ankara, Nobel Yayıncılık, 2020, s. 117-170.
- Taş, H. Yunus: “Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C. 1, No: 1, 2012, s. 60-80.
- Tekin, Latife: **Rüyalar ve Uyanışlar Defteri**, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2019.
- Türkçe Sözlük: “Ahlak”, Haz. Şükrü Halûk Akalın v.d., 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- “Fuhuş”, Haz. Şükrü Halûk Akalın v.d., 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

“Kentleşme”, Haz. Şükrü Halûk Akalın v.d., 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

“Sanayileşme”, Haz. Şükrü Halûk Akalın v.d., 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Ulutaş, Nurullah, Aydın, İlayda: “George Orwell’in Eserlerinde Gözetim Toplumu ve İktidar”, **International Journal of Language Academy**, C. 6, No: 3, Eylül 2018, s. 1-11.

Üçer, Merve Betül: “Sınıflar ve Duyguları: Tabakalaşma Çalışmalarında Duygulara Yer Açmak”, **Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik**, Ed. Lütfi Sunar, C.2, 2. bs. Ankara, Nobel Yayıncılık, 2018, s. 53-70.

Ünal, Halime: “Suç Korkusunu Ölçmeye Yönelik Bir Deneme”, **Suçun Sosyolojisi, Cezanın Felsefesi: Uygulamalar ve Örnekler**, Ed. Nurgün Oktik vd., 1. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2016.

Ünüvar, Salih: “Kır”, **Kent Çalışmalarına Giriş: -Kır, Kent ve Göç Sosyolojisi-**, Ed. Murat Şentürk, Yusuf Adıgüzel, 1. bs., Ankara, Nobel Yayıncılık, 2020, s. 71-116.

Yanıklar, Cengiz: “Sınıfın Sonu mu? Sınıf Tartışmalarının Gidişatı”, **Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik**, Ed. Lütfi Sunar, 2. bs., Ankara, Nobel Yayıncılık, 2018, s.35-52.

Yıldırımalp, Sinem: “Türkiye’de Ev Hizmetinde Çalışanların Sorunları”, **Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 4, No: 1, 2014, s. 45-59.

Yücel, Ceyhan: “20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Kentleşmesi Üzerine Bir Derleme”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi L**, 2020/3, s. 200-230.

Zorlu, Abdulkadir: “Toplumsal Kuramda Topluluk, Geleneksel Toplum ve Gelenek”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, C. 1, No: 3, Kış 2005, s. 137-152.

